

T.C.

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**DİSİPLİNLERARASI AFET EĞİTİMİ VE
YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

**SOSYAL AFETLER SAVAŞ VE GÖÇ:
KARABAĞ (AZERBAYCAN) ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Famil ATAKİŞİYEV

Tez Danışmanı

Prof. Dr. AYDIN BÜYÜKSARAÇ

ÇANAKKALE – 2023

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

DİSİPLİNLERARASI AFET EĞİTİMİ VE
YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**SOSYAL AFETLER SAVAŞ VE GÖÇ:
KARABAĞ (AZERBAYCAN) ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Famil ATAKİSHİYEV

Tez Danışmanı

Prof. Dr. AYDIN BÜYÜKSARAÇ

ÇANAKKALE - 2023

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Famil ATAŞİHİEV tarafından **Prof. Dr. Aydın Büyüksaraç** yönetiminde hazırlanan ve **30/01/2023** tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan “**Sosyal Afetler Savaş ve Göç: Karabağ (Azerbaycan) Örneği**” başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Disiplinlerarası Afet Eğitimi ve Yönetimi **Anabilim Dalı**’nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Prof. Dr. Aydın BÜYÜKSARAÇ

.....

(Danışman)

Doç. Dr. Hacer GÖL

.....

Dr. Öğr. Üyesi

.....

Erdem GÜNDOĞDU

Tez No : 10523550

Tez Savunma Tarihi : 30/01/2023

Doç. Dr. Yener PAZARCIK

Enstitü Müdürü

.././20..

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

(İmza)

Famil ATAKİŞİYEV

.././20..

TEŞEKKÜR

Bu tezin gerçekleŐtirilmesinde, çalıŐmam boyunca benden bir an olsun yardımlarını esirgemeyen saygı değer danışman hocam Prof. Dr. Aydın Büyüksaraç, alıŐma süresince tüm zorlukları benimle gğsleyen Babam Ali Atakishiyev, Annem Mine Atakishiyeva, Abim Muharrem Atakishiyeye...

Çocukluk arkadaŐlarım, Shirinov Nadir, Azizov Kamran, Nezirov Mirsultan, hayatımın her evresinde bana destek olan değerli aileme ve arkadaŐlarıma sonsuz teŐekkürlerimi sunarım.”

Famil ATAKISHIYEV
anakkale, Aralık 2023

ÖZET

SOSYAL AFETLER SAVAŞ VE GÖÇ: KARABAĞ (AZERBAYCAN) ÖRNEĞİ

Famil ATAKİSHİYEV

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Disiplinlerarası Afet Eğitimi ve Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Aydın BÜYÜKSARAÇ

30/01/2023, 87

Araştırma konusu göçle ilgilidir. Araştırma konusu olan göç olgusu; insanların, ister sosyal, ekonomik isterse de siyasi nedenlerden dolayı yaşadığı yerleşim yerlerini değiştirmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Bu eylem hem zorunlu hem de bireylerin kendi istekleri doğrultusunda gerçekleşmektedir. Bu bağlamda, yerleşim yerlerini değiştiren bireyler, göç ettikleri yeni yerlerde birçok sosyo-ekonomik sorunlarla karşılaşabilmektedir. Çalışmada örnek olarak, Karabağdaki göç araştırılmıştır. Karabağ'da, Ermeniler tarafından özellikle 1923'ten beri süren sistemli olarak göçe zorlanan Azeri halkının yaşadığı ekonomik, sosyal, kültürel vb durumlar hakkında bir anket çerçevesinde inceleme yapılmıştır.

İşgal edilmiş bu bölgelerin; terör örgütlerin yaşam, barınma ve illegal faaliyetleri için kullanılması tüm bölgeyi tehdit etmektedir. İşgalden kurtulmuş bölgelerin gerçek sahiplerine verilmesi gerekmektedir. Göçmen durumuna düşmüş bu insanlara geri dönüşleri için gerekli imkânlar sağlanmalıdır. Yerleşecekleri yerlerde imar, altyapı çalışmaları yapılmalı, modern ihtiyaçlara cevap verebilecek yapılar tesis edilmediler.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Karabağ, göçmen, Binegedi, mülteci, sorunlar.

ABSTRACT

SOCIAL DISASTERS, WAR AND MIGRATION: THE CASE OF KARABAKH (AZERBAIJAN)

Famil ATAKİSHİYEV

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Interdisciplinary Disaster Education and Management Department Master's Thesis

Advisor: Prof. Dr. Aydın BÜYÜKSARAÇ

30/01/2023, 87

The research topic is about immigration. The phenomenon of migration, which is the subject of research; It is defined as people changing their settlements for social, economic or political reasons. This action is both compulsory and takes place in line with the wishes of individuals. In this context, individuals who change their settlements may encounter many socio-economic problems in the new places they migrate to. Migration in Karabakh was investigated as an example in the study. In Karabakh, a survey was conducted on the economic, social, cultural, etc. situations of the Azeri people, who were forced to migrate systematically by the Armenians, especially since 1923. The use of these occupied areas for the life, shelter and illegal activities of terrorist organizations threatens the entire region. Liberated territories must be given to their rightful owners. These people, who have become immigrants, should be provided with the necessary opportunities for their return. In the places where they will settle, zoning and infrastructure works should be done, and structures that can meet modern needs have not been established.

Keywords: Azerbaijan, Karabakh, immigrant, Binegedi, refugee, problems.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ ONAY SAYFASI.....	i
ETİK BEYAN.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR	viii
TABLolar DİZİNİ.....	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL AFETLER: SAVAŞ, İÇ ÇATIŞMA VE BİR MÜCADELE BİÇİMİ OLARAK GÖÇ

1.1. Savaşlar ve iç çatışmalar.....	5
1.2. Bir mücadele biçimi olarak göç	9
1.2.1. Günümüzde afetler nedeniyle yer değiştirme	11
1.3. Azerbaycan'da Göç.....	11

İKİNCİ BÖLÜM

DAĞLIK KARABAĞ SORUNU'NUN TARİHİ ARKA PLANINA BAKIŞ

2.1. Ermenilerin Dağlık Karabağ'da yaptığı asimilasyon faaliyetleri (8-10. yüzyıllar).....	13
2.2. Ortaçağ ve Hanlık dönemi Karabağ'ın etnik durumu	16
2.3. Ermenilerin 19. yüzyıldan itibaren Karabağ'a yerleştirilmesi	20
2.3.1. 1805-1828 yılları	22
2.3.2. 1828'den Sonraki Göçler	23
2.4. Ermeni milliyetçiliğinin yapılanması: kanlı olaylar ve siyasi gelişmeler	25

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DAĞLIK KARABAĞ SAVAŞI'NIN SİYASİ VE HUKUKİ BOYUTLARI

3.1. Karabağ savaşı'nın esasını oluşturan temel kavramlar	31
3.2. Silahlı çatışmaların sebepleri	39
3.3. Dağlık Karabağ anlaşmazlığının uluslararası hukukta yeri Karabağ ekonomisi ve Karabağ Savaşı'nın ekonomik etkileri	42

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SOSYO-EKONOMİK SORUNLAR BİRİNCİ DAĞLIK KARABAĞ SAVAŞI GÖÇMENLERİ: BAKÜ BİNEGEDİ İLÇESİ ÖRNEĞİ

4.1. Metodoloji.....	46
4.2. Tartışma	55
4.3. Değerlendirme	55

BEŞİNCİ BÖLÜM

5.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı.....	57
5.2. Araştırmanın Önemi.....	59
5.3. Araştırmanın Sınırlılıkları	59
5.4. Yöntem	60
5.4.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi.....	60
5.4.2. Veri Toplama Aracı ve Uygulama.....	60
5.4.3. Verilerin Analizi.....	61

SONUÇ.....	82
KAYNAKÇA	84
EKLER	I

SİMGELER VE KISALTMALAR

AC	Azerbaycan Cumhuriyeti
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Binegedi’de Mülteci (kaçkın) ve mecburi göçmenlerin kategorileri.....	49
Tablo 2. Mülteci (kaçkın) ve mecburi göçmenlerin geçim durumu.....	52
Tablo 3. Binegedi’de Mültecilerin (kaçkınların) ve mecburi göçmenlerin sağlık durumu....	54
Tablo 4. Doğum Yılı.....	61
Tablo 5. Yıl boyunca (son 12 ay), işgücü faaliyetinden (istihdam ve ekonomi) aylık geliriniz ne kadardı? (kişinin kendi geliri).....	75
Tablo 6. Ailenizde son bir ayda çalışan kişi sayısı.....	75
Tablo 7. Ailenizin tüm çalışan üyelerinin yıl içindeki toplam kazancı (son 12 ay).....	75
Tablo 8. Yıl boyunca (son 12 ay) ailenizin tüm üyelerinin aldığı toplam yardım tutarı.....	76
Tablo 9. Yıl boyunca (son 12 ay) ailenizin tüm üyeleri tarafından alınan toplam havale tutar.....	76
Tablo 10. Ailenizin tüm üyelerinin yıl içinde (son 12 ay) aldığı toplam emekli maaşı tutarı.....	77
Tablo 11. Ailenizin tüm fertlerinin yıl içinde (son 12 ay) toplam diğer gelirleri.....	78

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Mülteci (kaçkın) ve mecburi göçmen nüfusun yaşlara göre dağılımı.....	60
Şekil 2. Cinsiyet	62
Şekil 3. Özel durum.....	63
Şekil 4. Aile yapısı (aile üyelerinin sayısı).....	63
Şekil 5. Medeni durum.....	64
Şekil 6. Ailenin reisi siz misiniz.....	64
Şekil 7. Şu anki ikamet yeriniz.....	65
Şekil 8. İkamet türü.....	65
Şekil 9. Yerinden edilen bölge.....	66
Şekil 10. Şu anda nerede yaşıyorsun?.....	66
Şekil 11. Eğitim seviyeniz.....	67
Şekil 12. “Ermeni” denilince aklınıza gelen ilk şey nedir? (Bir kelimeyle ifade etmeye çalışın)	67
Şekil 13. Şehit, esir veya kayıp bir yakınınız var mı?.....	68
Şekil 14. Ülkenin toprak bütünlüğü sağlandığı için dilerseniz gönüllü olarak topraklarınıza dönebilirsiniz. Hangi seçimi yaptınız?.....	69
Şekil 15. Topraklarınıza neden dönmek istiyorsunuz?.....	70
Şekil 16. Eve döndükten sonra ne tür aktiviteler yapmayı planlıyorsunuz?.....	70
Şekil 17. Toprağınıza döndükten sonra hayatınızın nasıl değişeceğini düşünüyorsunuz?.....	71
Şekil 18. Eve dönmek için desteğe ihtiyacın var mı?	71
Şekil 19. Ülke içinde yerinden edilmemiş insanlarla aynı fırsatlara sahip olduğunuz düşünüyor musunuz?.....	72
Şekil 20. Zorla yerinden edilmeden önce ne tür faaliyetlerde bulunuyordunuz?.....	73
Şekil 21. Şu anda çalışıyor musunuz?.....	73
Şekil 22. Şu anki işiniz nedir?.....	74
Şekil 23. Gelir getiren bir işte çalışıyorsanız, sektörünüz.....	74
Şekil 24. Mevcut mali durumunuzu nasıl değerlendirirsiniz.....	78
Şekil 25. Mali durumunuz (yaşam standardınız) yerinden edilmiş bir kişinin yaşamından öncesine göre nasıl değişti?.....	79
Şekil 26. Mevcut sosyal yaşam koşullarınızı (toplumdaki konumunuz) nasıl değerlendirirsiniz?.....	79

GİRİŞ

Karabağ'ın işgali sonrasında, Azerbaycan'da mevcut demokratik güçlerin baskısı, 5 Eylül 1991'de Savunma Bakanlığı'nın kurulması ve 9 Ekim 1991'de Azerbaycan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri Yasası'nın kabul edilmesiyle sonuçlanmıştır. 19 Kasım 1991'de 22 il ve ilçede öz savunma taburları kurulmasına karar verilmiştir. Ermenilerin Karabağ'daki Azerbaycan yerleşim birimlerine yönelik saldırıları artmış ve 1992başlarında Kerkicahan yerleşimi, Geybali, Malibeyli, Ashagi Kuşçular ve Yukarı Kuşçular köyleri işgal edilmiştir. Ocak-1992 sonlarında Azerbaycan ordusu Şuşa kuşatmasını kırmak için Daşaltı Operasyonunu gerçekleştirmiştir. Ancak, yanlış iletişim nedeniyle işlem başarısız olmuştur. Şubat ortasında düşman, Karadağlı köyünü ele geçirmiş ve köyün savunucuları ve siviller vahşice dövülmüştür. 26 Şubat 1992 tarihinde Hocalı soykırımı gerçekleşmiştir. Azerbaycan devleti, Dağlık Karabağ sorununu AGİK'te gündeme getirmiş, sorunu çözmek için Minsk Grubu kurulmasına rağmen Dağlık Karabağ'daki topraklar birbiri ardına Ermeniler tarafından işgal edilmiştir. 8 Mayıs 1992'de Şuşa'nın alınmasıyla Ermenistan, Dağlık Karabağ topraklarının neredeyse tamamını ele geçirmiş, Laçın bölgesinin işgali ile Dağlık Karabağ ile Ermenistan arasında doğrudan bir bağlantı kurulmuştur. Buna karşılık Azerbaycan'da bir ordu kurma süreci de devam ediyordu. 20 Şubat 1992'de bir Azerbaycan hava filosu kuruldu. Eski SSCB'nin Hazar Filosunun kuvvetlerinin ve kaynaklarının yüzde yirmi beşi Azerbaycan Cumhuriyeti'ne geçti. 1992 yaz aylarında Azerbaycan Ordusu birtakım başarılar elde etti. Temmuz-Ağustos aylarında Ağdara bölgesi neredeyse özgürleştirildi. Goranboy'da düşmanın işgal ettiği topraklar geri alındı. Ağustos ayının başlarında, Azerbaycan'ın Ermeni yerleşim bölgesi (Gedebey bölgesi) düşmandan temizlendi. Ekim 1992'de Ermeni lobisinin baskısı altında ABD Kongresi, Özgürlük Koruma Yasası'nda 907. Değişikliği kabul etti. Bu belgeye göre, Azerbaycan'ın Ermenistan'ı abluka altında tutmakla suçlandığı ve cumhuriyetin her türlü yardımın, hatta insani yardımın sağlanması konusunda çok ciddi kısıtlamalara maruz kaldığı iddia edilmişti.

Azerbaycan Ordusunun başarısı Ermeni yandaşlarını daha da aktif hale getirdi. 1992 Sonu – 1993 yılı başlarında Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri ağır çatışmalara girmek zorunda kaldı ve birtakım aksilikler yaşadı. 1993'ün başlarında Rusya, Azerbaycan'a ya BDT'ye katılmak için Rus ordusuna ya da sadece kendisine güvenmesi gerektiğini söyledi. Azerbaycan, Rusya'nın ultimatomeni kabul etmedi. 1993 yılı Şubat ayı başlarında

Ermeniler, Rus 7. Ordusunun 128. Motorlu Tüfek Alayı ve başta Kazaklar olmak üzere paralı askerlerinin katılımıyla Ağdara bölgesine saldırdılar. Azerbaycan ordusundaki bazı beceriksizlikler ve hatta ihanetler düşmanın başarısında rol oynadı. Ermenistan, Azerbaycan'a savaş açmasına rağmen, silahlı operasyonların sadece Dağlık Karabağ Ermenileri tarafından yapıldığını iddia etti. Saldırıya uğrayan Kelbecer, 3 Nisan'da işgal edildi. Binlerce kişi esir alındı ve eşi görülmemiş vahşete maruz kaldı.

Rusya, diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinde olduğu gibi kademeli olarak değil, mümkün olan en kısa sürede Azerbaycan'dan askerlerini geri çekti. O zaman Azerbaycan'a ulaşacak silahların çoğu Ermenilerin eline geçti. Ulusal lider Haydar Aliyev'in Haziran 1993'te cumhuriyet liderliğine dönüşü, ordu inşasında ciddi sonuçlara yol açtı. Düzensiz askeri birlikler kaldırıldı ve güçlü bir düzenli ordu oluşturma süreci başladı. 2 Kasım 1993'te Haydar Aliyev televizyon ve radyoda halka seslenerek onları birleşmeye ve düşmana karşı savaşmaya çağırdı. Halk liderlerine oy verdi. Kısa sürede gönüllü taburlar oluşturuldu ve cepheye gönderildi. Afganistan'da görev yapan eski savaşçılardan oluşan biraskeri birlik, Cumhurbaşkanı'na yapılan başvurunun ardından kuruldu. Aynı yılın Kasım ayının ortalarında Azerbaycan Ordusu, Ermenilerin cephelerdeki saldırılarına ciddi şekilde karşı koyabilmişti. Aralık-1993 ayı ortalarında Azerbaycan askerleri, Beylagan yönünde büyük kahramanlıklar sergilediler. 5 Ocak 1994'te Azerbaycan Ordusu, Fuzuli bölgesindeki stratejik öneme sahip Horadiz yerleşimini ve 22 köyü kurtardı. Saldırı genişletildi, Cebrail bölgesinin bir kısmı ve Kelbecer bölgesindeki çok sayıda yerleşim yeri düşmandan temizlendi. Ermeniler bu savaşta 4.000 asker ve subayı kaybetti. Etkili emperyalist güçler Ermenilere yardımlarını arttırmasına rağmen Azerbaycan silahlı kuvvetleri tüm cephelerde düşmanın saldırılarına karşı koydu. 8 Mayıs 1994'te Azerbaycan Cumhuriyeti, Dağlık Karabağ'ın Azerbaycanlı ve Ermeni toplulukları da dahil olmak üzere ihtilafın taraflarının niyetlerini teyit eden Bişkek Protokolünü imzaladı. 12 Mayıs 1994'te cephe hattında ateşkes sağlandı.

Karabağ konusunda Azerbaycan-Ermeni çatışması, 1990'ların ortalarında Azerbaycan'da işgal altındaki Karabağ topraklarından ve çevre topraklardan 750.000 mülteci ve zorunlu göçmen birikmişti. Bu geniş zorunlu göçmen grubunun birden çok sosyo-ekonomik sorununu ve diğer türdeki sorunları çözme sorunu neredeyse anında ortaya çıktı. İlk olarak, bu insanlar, her şeyden önce, çok sayıda çatışmaya yol açan başkente ve diğer şehirlere kaotik bir şekilde yerleştirildi. Bu durum halen devam etmekte ve ülkedeki birçok siyasi süreci etkilemektedir. Başta Ermenistan olmak üzere mülteciler Azerbaycan'da büyük

bir şefkat ile karşılandı. Masum kurbanlar olarak görüldüler. Ancak çok geçmeden, yerel halk ile zorunlu göçmenler arasındaki ilişkiler büyük ölçüde değişti. Zorunlu göçmenler barınma ve işyerlerine ihtiyaç duyarken, yetkililer sorunlarını çözmek konusunda isteksizdi. Tamamen terk edilmiş, mülteciler ve zorunlu göçmenler sorunlarını kendi başlarına çözmeye çalıştı. Başkent Bakü'deki durum, apartmanlara şiddetle el konulmasının yaygınlaştığı 1990'ların başında özellikle zordu. Bu tür eylemler, elbette, yerel sakinleri yabancılaştırdı. Aslında Bakü sakinleri, Ermenistan'dan gelen mültecilere aşağılayıcı bir şekilde “Erevan Azerice”nin kısaltması olan “evraziler” adını verdiler. Günlük kullanımda yaygın olan bu aşağılayıcı isim, Azerbaycanlı göçmenler için bir fobinin kanıtıdır. Mayıs 1994'te Karabağ'daki savaşın sona ermesinden sonra durum düzelecek gibi görünüyordu. 1990'ların başında, başta başkent sakinleri olmak üzere birçokşehir sakini, çeşitli nedenlerle evlerinden ve evlerinden çıkarak, kendi ülkelerindeki sorunlar sona erene kadar Rusya'da veya diğer BDT cumhuriyetlerinde beklemek niyetiyle ülkeyi terk etti. Ancak ateşkesin ardından geri dönmeye başladılar. Bu özellikle eski Bakü sakinleri için geçerliydi. Evlerindeki gerçek pek çok kişi için şok ediciydi, çünkü onların yokluğunda çoğu durumda boş daireleri mülteciler ve zorunlu göçmenler tarafından alınmıştı. Sorunu yasal olarak çözmeye girişimleri yasal sahiplerin aleyhine döndü: 9 Mayıs 1994'te Parlamento, mültecilerin yaşayacakları başka bir yer sağlamadan tahliye edilmesini yasaklayan 014/7-398 sayılı kararı kabul etti. Diğer bir deyişle bu resmi belge, yasa dışı yollardan evlerine el koyan zorunlu göçmenleri meşrulaştırıyordu. Ayrıca, 1 Temmuz 2004'te Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Parlamento kararını onaylayan ve mültecilerin ve zorunlu göçmenlerin boş daire ve evlere taşınmasına izin veren 298 sayılı kararnameyi imzaladı. Bu kararnamenin 2. maddesi, mültecilerin ve zorunlu göçmenlerin 1992'den 1998'e kadar “mülkiyet şekli ne olursa olsun” taşındıkları evlerden tahliye edilemeyeceğini belirtiyordu (Dağlık Karabağ, s. 21). Yasal kat malikleri mahkemelere başvursalar da evlerini geri alamadılar. Bakü'de kaçak evlere el konulması sorunu o kadar yaygınlaştı ki, medyada en çok tartışılan konulardan biri haline geldi. Ayrıca, çok geçmeden özel bir kamu kuruluşu – Evsiz Bakü sakinleri Komitesi – kuruldu. Sorun o kadar ciddiydi ki, 2007 sonlarında yetkililer, daireler mülteciler ve zorunlu göçmenler tarafından alındığında Azerbaycan Yüksek Mahkemesinin yasal çözümler arayacağını duyurdu. Sadece Bakü'de 6.000 daire alındı ve sahipleri hala onları istiyor. Aynı zamanda, Karabağ çatışması devam ederken mülteciler yasadışı olarak işgal edilmiş apartmanlardan

tahliye edilemedi. Böylece, yetkililer tarafından yapay olarak yaratılan konut sorunu, özellikle Bakü'de yerel halkın mültecilere ve zorunlu göçmenlere karşı tutumunu kötüleştirdi. Bunlara ve en önemlisi de istihdam sorunlarına hızla başka sorunlar da eklendi. İlk olarak, bu zorunlu göçmenler, batılı ve diğer şirketlerin yerleşik olduğu ve dolayısıyla iş bulma şanslarının daha yüksek olduğu başkentte iş bulmaya çalışıyorlardı. Ancak, göçmenlerin yetersiz eğitimi nedeniyle bu işleri bulmak zor oldu.

Kendi içinde büyük ilgi uyandıran göç sorununun Karabağ örneğinde analizi, tüm modern dünya topluluğunun dinamiklerini tüm karmaşıklığı ve çeşitliliğiyle göz önünde bulundurarak “kesişen” bir kaynak rolü olarak verimli olabilir. Göç sorunları, kendisi de farklı bir insan uygarlığına “göç” halinde olan modern toplumun birçok “acı” noktasına yol açmaktadır.

Göç süreçlerinin incelenmesi, göç kavramının ve içeriğinin büyük ölçüde siyasi, etnik, sosyo-ekonomik ve dini faktörlerle çarpılan belirli tarihsel koşullar tarafından belirlendiğini göstermektedir. Uluslararası göç durumunun özünü ve gelişiminin olası beklentilerini anlamak için, 20. yüzyılın sonundaki küresel, bölgesel ve ulusal süreçleri akılda tutmak gerekir. Böylece, siyasi coğrafyadaki bilim adamlarının ve uzmanların tahminlerine göre, dünya düzeninin ve dünya düzeninin alternatif bir küreselleşme ve uluslararasılaşma eğilimi küresel ölçekte ivme kazanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL AFETLER: SAVAŞ, İÇ ÇATIŞMA VE BİR MÜCADELE BİÇİMİ OLARAK GÖÇ

1.1. Savaşlar ve iç çatışmalar

İnsanlık tarihi, başlangıcından bu yana savaşlarla doludur. Kabileler, şehirler, devletler ve siyasi ittifaklar arasında çatışmaların ve savaşların olmadığı hiçbir tarihsel gelişim aşaması yoktur. Dini, kültürel, ideolojik, etnik ve diğer çelişkilerden doğan topraklar ve kaynaklar için savaşlar yapılır. Alman askeri tarihçi ve teorisyen Karl von Klauzevich (1780-1831), insanlık tarihinin savaşlar tarihinden oluştuğunu belirtmiştir. Çatışmanın altında yatan şu ya da bu döneme özgü çelişkilerin jeopolitik içeriği, tarihsel gelişim sürecinde birkaç kez değişse de çelişkilerin kendileri ve neden olduğu çatışmalar devam etmektedir. 16. ve 17. yüzyılın başlarında, dünyadaki çatışmaların ana kaynağı dinsel sebeplerdi. Doğu ve Batı arasındaki ideolojik çelişkilerde kendini göstermiştir. Soğuk Savaş'ın çöküşü, gezegenimizde çatışmasız bir dönemin ve tabiri caizse “tarihin sonu”na ilişkin iyimser görüşlerin başlangıcına işaret ediyordu. İki süper güç olan SSCB ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki çatışmanın çökmesinin kısa sürede bölgesel çatışmaların çözümüne yol açacağı düşünülüyordu. Ancak varsayımlar gerçekleşmedi. İki kutuplu dünya düzeninin çöküşü, başka bir kavgacı milliyetçilik ve ayrılıkçılık dalgası yarattı. Soğuk Savaş sonrası bazı silahlı çatışmalar ve savaşlar (Hindistan, Yemen, Sri Lanka, Sudan, Ruanda, Ortadoğu) başlamıştır. Batı'daki çatışmalar (İngiltere'de Ulster, İspanya'da Basklar, Fransa'da Bretonlar ve Korsikalılar, Kanada'da Quebec) çözülemedi. Eski çatışmalarla birlikte dünyanın farklı bölgelerinde yeni çatışma yatakları (Yugoslavya, BDT çatışmaları) alevlenmeye başladı. Eski ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice yaptığı konuşmada, “21. yüzyıldaki ölümcül tehditlerin küçük savaşlardan ve etnik çatışmalardan kaynaklandığını” söyledi. Tarihsel deneyim, etnik çatışmaların her zaman bir hükümet krizi bağlamında meydana geldiğini göstermektedir. Ulus-devlet alanındaki parçalanmanın en önemli nedenlerinden biri olan ve çok etnikli toplumların nihai bölünmesinin en önemli nedenlerinden biri olan ulusal duyguların yükselişi, “etnik kökene dönüş”ün bir belirtisi olarak nitelendirilmektedir. Etnik faktörün bu süreçte önemli ölçüde güçlenmesi, ekonomik, siyasi ve sosyal hayatta önemli değişikliklerin eşlik etmesinden kaynaklanmaktadır. Etnik çatışmalar, kural olarak, maddi ve manevi kaynakların dağılımı üzerinde kontrol sağlamak için jeopolitik bir mücadeledir. Bu tür çatışmalar, farklı etnik grupların, sosyal grupların ve

iki veya daha fazla etnik grubun bireysel temsilcilerinin karşı karşıya gelmesi olarak kendini gösterir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra bu tür çatışmaların tırmanması, çok etnikli sosyalist federasyonların çökmesinden ve bölgede ortaya çıkan genç bağımsız devletlerde yeni bir ulusal azınlık sorununun ortaya çıkmasından kaynaklandı. Öte yandan, çoğu modern siyasi sistemin çok etnikli yapısı etnik çatışma riskini artırmaktadır. Pek çok araştırmacı etnik çatışmaları “kimliklerin çatışması” olarak tanımlamaktadır. Etnik çatışmada farklı dünya görüşleri, gelenekleri, tarihi geçmişi, kan hafızası, psikolojisi ve öz farkındalığı olan iki etnik grup vardır. Aynı zamanda, modern zamanlarda saf etnik, dini ve bölgesel çatışmaların olmadığı kabul edilmektedir. Herhangi bir etnik çatışma sırasında, etnik çatışmalar siyasi, bölgesel, dini sorunlar ve anlaşmazlıklarla iç içedir.

Modern zamanlarda etnik çatışmaların çoğu, yaşadıkları devletten kopmaya ve o bölgede kendi devletlerini kurmaya çalışan ayrılıkçı güçlerden kaynaklanmaktadır. Deneyimler, son yıllarda dünyanın nihayet bir “ayrılıkçılığa karşı uzlaşma” oluşturduğunu göstermektedir. Ülkelerin büyük çoğunluğu, ulusal azınlıkların rızaları olmaksızın bir devletten ayrılma hakkını tanımıyor. Bu, ayrılıkçılığın iç silahlı çatışma için bir hedef olarak çekiciliğini giderek kaybettiği anlamına gelmektedir. Genel küreselleşme çağında, modern silahlı çatışma hatlarının tüm sistemler üzerindeki etkisi daha büyük bir endişe kaynağıdır. Çoğu iç çatışma, komşu devletleri de etkiler, bu da komşu devletlere uygun adımları atmaya teşvik eder ve pratikte sürekli olarak bölgesel istikrarı tehdit eder. Aynı zamanda, iletişimin gelişmesi, medyanın küreselleşmesi etnik grupların kapalılığını kırar, etkileşim ve karşılıklı bağımlılık alanını genişletir ve sonuç olarak etnik faktörün gerçek bir araç haline gelmesi için temel oluşturur.

21. yüzyılın başlarında bazı coğrafi bölgelerde etnik çatışmalar daha fazla dikkat çekmektedir. Orta Afrika'da çok sayıda silahlı çatışma yaşanmıştır. Genel açlık, yoksulluk, tahrip edilmiş altyapı, ekipman eksikliği, sanayileşme eksikliği ve zayıf hükümet yönetimi, bu ülkelerde silahlı çatışmaların etkin bir şekilde yönetilmesine ve çözülmesine izin vermemekte ve bu da insani kriz olasılığını artırmaktadır.

Güney Asya, silahlı çatışmaların yoğunlaştığı bölgelerden biridir. Afganistan, Sri Lanka, Nepal, Pasifik, Endonezya ve Filipinler'de devam eden iç çatışmalar ve Hindistan-Pakistan çatışması bu kategoriye girmektedir. Asya'daki silahlı çatışmaları çözme umutları, derinden parçalanmış toplumlar, parçalanmış bir ekonomi, kaynakların tükenmesi ve zarar görmüş bir nüfus tarafından engellenmektedir. Aynı zamanda, iç savaştan etkilenen ülkeler uluslararası organize suç kartelleri ve “karaborsa” ile rekabet etmektedir. Bugün jeopolitiğin görevi, 21. yüzyıldaki çatışmaların doğasını anlamaktır (Həsənov, 2017).

1990'larda az sayıda devletlerarası çatışma yaşanmıştır. Ancak bunların ölçeği ve süresi sınırlıydı. Bu nedenle, Amerikalı çatışmabilimciler P. Wallenstein ve M. Sollenberg'e göre, 1989 ile 1994 yılları arasında kaydedilen 54 çatışmadan sadece 4'ü geleneksel devletlerarası çatışmalardı, ikincil ve ara çatışmalar ise önemli ölçüde artmıştır. Başka bir kaynağa göre, 1990 ve 1999 yılları arasında 80 ülkede kaydedilen 118 çatışmanın sadece 10'u devletlerarası savaşıydı ve geri kalanı iç siyasi savaşlar şeklinde tezahür etmiştir (İbrahimova, Yaqubova, 2013).

Modernleşme, sanayi ve hizmetlerin gelişmesine, pazarların genişlemesine, küreselleşmeye, nüfusun okuryazarlığının artmasına ve hızlı kentleşmeye yol açmakta ve bu olayların her biri farklı halklar arasındaki bağların genişlemesine yol açmaktadır. Modernleşme, pazar fırsatları için rekabeti ve genellikle etnik gruplar arası ve bölgesel düşmanlığa yol açan belirli faaliyet alanlarına erişimi yoğunlaştırmaktadır. Ayrıca, paralel kentleşme ve nüfusun artan okuryazarlığı, etnisitenin “siyasallaşmasının” temelini oluşturmaktadır. Bu da ulusal elitin ve sıradan insanların devlet iktidarına meydan okumasını gerektirir. Küresel siyasi süreçlerin arka planına karşı, göçün ulusal güvenlik üzerindeki etkisi sürekli artmaktadır. Nüfus göçünün temel nedenleri, kıtlık, siyasi baskı ve etnik çatışmaların eşlik ettiği şiddetli ekonomik ve siyasi krizlerdir. Böylece Afrika'daki şiddetli etnik çatışmalar, kırsal nüfusu şehre taşınmaya zorlamaktadır. Sanayileşmemiş ülkelerdeki mega kentlerin büyümesi, gelişmekte olan dünyadaki çatışmanın ana unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir. Savaş ve etnik çatışmalar sonucunda mülteci akınının çözülmesi önemli zorluklar doğurmaktadır. Asya'daki devasa yerleşimler, Afrika'daki çevre ve petrol krizleri, Balkanlar'daki savaşlar ve etnik çatışmalar, SSCB'nin çöküşü, Kuzey Kafkasya'daki silahlı çatışmalar ve diğer acil durumlar, uluslararası ve bölgesel düzeyde göç süreçlerinin yoğunluğunu harekete geçirmiştir. Ülkeye “yabancıların gelmesi” sonucunda yavaş yavaş yerel nüfusun topraklarına yerleşmişler, mevcut etnik denge bozulmuş, yıkıcı faaliyetler, terör vb. Suçtaki artış, bir

bütün olarak ulusal egemenliğe ciddi bir darbedir. Ayrıca göçün neden olduğu suç, düzensizlik, bulaşıcı hastalıklar vb. koşullar ülkede sosyal gerilimlere yol açmakta ve bu da iç güvenliği baltalamaktadır. Ulusal güvenliği düşünürken demografiye özel önem vermek ve planlama yaparken demografik eğilimlerin sonuçlarını dikkate almak gerekir. Demografik gerilimlerin, küresel nüfus artışı ve azalan gıda kaynakları karşısında potansiyel çatışmaları alevlendireceği veya şiddetlendireceği göz ardı edilmemektedir. Etnik ilişkilerde gerilim yaratabilecek unsurlardan biri de dindir. Ulusal bir azınlık, devletin itibarlı halkının ait olduğu dine mensupsa, çatışma olasılığı çok düşüktür. Aksi takdirde, kültürün temeli olarak dini çatışmalar daha şiddetli olabilir. Bu durum, Ortodoksluk ve İslam arasındaki temas bölgesi için daha tipiktir (Kıbrıs, Balkanlar, Kafkaslar). S. Huntington, “Medeniyetler Çatışması” kitabında gelecekteki çatışmaların farklı dinlere dayalı kültürel sistemler arasında olacağını ifade etmektedir. Ayrıca ABD’de Eylül 2001 olayları, Amerikalı bir rahibin Kuran’ı yakma girişimi, Danimarka’da dini faktörün sosyo-politik süreçler üzerindeki artan etkisinin açık bir kanıtıdır.

Son yüzyılda savaşın doğası değişmemiş olsa da savaş yöntemleri sürekli değişmektedir. Çok eski zamanlardan beri, teknik ilerleme ve toplumun ve siyasi sistemin gelişmesi, savaşın yürütülmesi üzerinde derin bir etkiye sahiptir. Savaşın doğasındaki değişim, devrimci gelişmeyle değil, evrimle karakterize edilir. Günümüz çatışmalarının birçok açıdan klasik savaşlardan kökten farklı olması bu evrimin bir sonucudur. 1980’lerin sonlarına kadar daha yaygın olan şiddetli bir çatışma biçimi olan simetrik çatışmalar, iki süper güç arasındaki çatışmayı gizleyen devletlerarası savaşlar veya bölgesel çatışmalar şeklini aldıysa da 21. yüzyıl çatışmaları sınırlar, topraklar, düşman rejimler üzerindeki klasik devletlerarası çatışmalardır. Modern silahlı çatışmalar sadece ilgili katılımcılardan (iki egemen devlet değil, nüfusun siyasallaştırılmış kimlik grubunun devletle olan isyankâr kısmı) değil, aynı zamanda diğer niteliksel özelliklerden (merkezi olmayan karar verme, düzenli olmayan askeri) kaynaklanmaktadır. Şiddet, paramiliter güçler, terör yöntemleri ve gerilla savaşının yaygın kullanımı nedeniyle vb.). Bu niteliksel değişimin bir sonucu olarak, modern silahlı çatışmaların kurbanları siviller veya hükümet isyancıları değil, sivillerdir. 1990- 1999 yıllarında silahlı çatışma kurbanlarının sayısı 6 milyondur. Birleşmiş

Milletler'e göre, dünyadaki mülteci sayısı 1978 ile 1997 arasında ortalama dört kat artmıştır (1978'de 3,8 milyon ve 1997'de 13 milyon). Son olarak, bir diğer ayırt edici fark, geçmiş uluslararası savaşların devamının kısa ömürlü olmasıdır. Yeni çatışmalar ise uzun süreli ve tarihsel köklere sahip olup çözülmesi son derece zordur (Kamal, 2017).

Afrika'daki etnik etnik çatışmalara suç savaşları denir. Bu savaşlar aslında suç unsurlarının ve suç gruplarının dahil olduğu büyük çaplı soygun veya hırsızlık eylemlerinden başka bir şey değildir. Bu gruplar ya zayıf devletler tarafından, güç yoluyla ya da zayıf ve çökmekte olan devletlerin topraklarında oluşturulan silahlı grupların üyeleri olarak işe alınır. Savaş devletin kontrolü dışındadır ve suçluların ve anarşistlerin faaliyet konusu haline gelir. Afrika'da etnik çatışmalar bir tür organize suçtur. Eski Yugoslav savaşlarında, tüm taraflar düzensiz özel birliklere güvenmek zorunda kalmıştır.

ABD Deniz Harp Okulu'nda “Güvenlik, Strateji ve Kuvvet” dersi veren bilim adamlarına göre, modern silahlı şiddet, geleneksel ve geleneksel olmayan çatışmaların tüm özelliklerini içerir, bu nedenle bunlara farklı savaşlar denir. Yeni savaşlar, uzun savaşlar, hibrit savaşlar, asimetrik savaşlar ya da 4. nesil savaşlar demek daha doğru olur. Bazı insanların istikrarsızlığı sürdürmekle çok ilgilendikleri sonucuna varılabilir. Bu tür koşullar, bu insanların kaynakları sömürmek ve gücü ellerinde tutmak için ihtiyaç duydukları zenginlik ve kontrolü biriktirmelerine ve barış zamanında mümkün olmayan suç faaliyetlerinin meşruiyetini sağlamalarına olanak tanır. Ana amaçları savaşı kazanmak değil, mümkün olduğunca uzatmak. Suç (soygun) genellikle bir çatışmanın temel nedeni değildir, ancak çatışmayı sürdürme ve çözmede çok önemli bir rol oynar.

1.2. Bir mücadele biçimi olarak göç

Doğal afetler gibi savaş ve iç çatışmalar sonucu da insanlar tarih boyunca çoğu zaman bir yöntem olarak bulunduğu bölgeleri ya terk etmek zorunda kalmış ya da yerinden edinilmiştir. İki veya daha fazla devlet arasındaki savaş, aynı ülkedeki farklı gruplar arasındaki yoğun çatışma veya uluslararası savaşın bir kombinasyonundan devleti ya da yerel halkı yeniden yapılandırılmaya yönelik girişimler yaşam koşullarının kötüleşmesine neden olmakta, nüfusun önemli bir kısmını göçe zorlamakta, göç edenlerin bir kısmı da göç sürecinde veya sonunda hayatını kaybetmektedir. İster ülke içinde göç etmek zorunda kalsın isterse sınır dışına göç etmek zorunda kalsın yaşamı tehdit eden unsurlardan dolayı göç eden

kişileri yeni yaşamlarında onları yeni tehditleri beklemektedir. Göç ederken ve göç ettikten sonra bireylerin temel ihtiyaçlara erişimleri zorlaşmaktadır. Bazen bir savaş veya iç çatışmanın olumsuz etkileri yıllarca devam edebilmektedir. Bu bağlamda göç bazen savaşlardan ve iç çatışmalardan kaçışın, hayatı kurtarmanın, daha güvenli bir hayata doğru yol almanın adı olmaktadır. Ancak bu umutlarla yola çıkan kişilerin ve zorunlu kitlesel göçlerin karşısına engellemeler, yasaklar, dışlanmalar, ayrımcılıklar, damgalanmalar, belirsizlikler, riskler, açlık, tuzaklar ve daha birçok sorun çıkmaktadır. Başka bir ifade ile bir kısım zorunlu göçler bir yönüyle felaketten kaçış iken göçün kendisi bir felakete dönüşebilmektedir. Birçok ülke ise kendi çıkarlarını korumak amacıyla afetten kaçan afetzedelere kapılarını sonuna kadar kapatabilmektedir. Savaş ve iç çatışmalara bağlı olarak dünyada yerinden edinilen insanların sayısı her geçen gün artmaktadır. Savaş ve iç çatışmalardan kaçarak göç eden insanlar çoğu zaman yakın bölgelere yönelmekte ve ilk süreçte bir kampa sığınmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki sığınmacıların bulunduğu kamplar ise çoğu zaman sığınmacılara temel hizmetleri sunmada zorluk yaşamaktadır. Doğal afetlerin parametrelerini oluşturan yetersiz beslenme, özellikle çocukların sağlıklarını tehdit eden bulaşıcı hastalıklar ve kötü sağlık koşulları sorunların başında gelmektedir.

Savaş ve iç çatışma sonucu göç edenler özellikle ilk süreçte barınma kamplarına sığınmaktadırlar. Nüfusun oldukça yoğun olduğu barınma kamplarında afetzedeleri birçok risk beklemektedir. Bu risklerin başında kamplarda hızla yayılan salgın hastalıklar gelmektedir. Örneğin 1994 yılında Ruanda'daki iç çatışmalardan kaçan binlerce göçmen Goma'daki kamplara sığınmıştır. Bu kamplarda sadece bir ayda 50 bin kişi salgın hastalıklardan dolayı hayatını kaybetmiştir. Diğer taraftan doğal afetler gibi savaşlara bağlı gerçekleşen zorunlu göçlerin ani gerçekleşmesi ve birçok kişinin birlikte hareket etmesi barınma, sağlık, eğitim gibi hizmetlerin sunumunu zorlaştırmaktadır. Nitekim günümüzde büyük çoğunluğu gelişmekte olan ülkelere sığınan zorunlu göçmenlerin önemli bir kısmı hayati problemlerle karşı karşıya kalmaya devam etmektedir.

1.2.1. Günümüzde afetler nedeniyle yer değiştirme

Son dönemde afet yönetim sistemlerinin risk temelli yapılmasına ve zarar azaltma çalışmalarına rağmen, afetler hala kayıplara neden olmaktadır. Afetlerden etkilenen insan sayısı, nüfus artışına da paralel olarak artmaktadır. Dolayısıyla afetlere bağlı göçlerde de artış gözlenmektedir.

Örneğin, 29 Ağustos 2005 tarihinde, New Orleans, Louisiana'da gerçekleşen ve Amerika Birleşik Devletleri'nde görülen en büyük doğal afetlerden birisi olarak nitelendirilen Katrina Kasırgası eşi görülmemiş bir nüfus hareketliliğine neden olmuştur. Katrina Kasırgasından sonra binlerce insan Louisiana'dan ayrılmak zorunda kalmıştır. 1.800'den fazla kişinin ölümüne neden olan afet, 1900 yılından beri görülen üçüncü en ölümcül kasırgadır. Kasırganın neden olduğu tahmini toplam zarar \$125 Milyar ABD dolarıdır. Afet sonrası, toplam 1.36 milyon afetzede, Federal Acil Durum Yönetim Başkanlığı'na (FEMA) yardım talebinde bulunmuştur. Katrina Kasırgasından yaklaşık 1 hafta sonra, 240,000 kişi Houston'a, bazı afetzedeler ise San Antonio, Texas ve Phoenix, Arizona gibi diğer şehirlere göç etmişlerdir. Doğal afetler, gelecekte de etkili bir göç faktörü olamaya devam edecektir. Uluslararası Göç Örgütü değerlerine göre, bu yüzyılın ortasına kadar yaklaşık 200 milyon insan çevre ve afet göçmeni olabilecektir (Hacılyev, 2017).

1.3. Azerbaycan'da Göç

Ermenistan ile olan savaşın bir sonucu olarak, etnik Azerbaycanlılar ve Azerbaycan'da yaşayan diğer ulusal azınlıkların üyeleri Karabağ'ı terk etmeye zorlanmış ve yerinden edilmiş kişiler olarak Azerbaycan'ın diğer bölgelerine yerleşmişlerdir. Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı toprak iddiaları ve Ermeni silahlı kuvvetlerinin askeri saldırganlığı sonucunda Azerbaycan Cumhuriyeti'nin topraklarının yaklaşık %20'si üzerindeki kontrolünü kaybettiği belirtilmelidir. 1994 yılında ateşkes anlaşmasına varıldığında Azerbaycan'da yaklaşık 700.000 yerinden edilmiş kişi yaşıyordu. Azerbaycan, "Yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin istihdamının artırılması" Devlet Programını uygulamaktaydı. 1990'ların başından beri ÜİYOK'lerin (Ülke İçinde Yerinden Edilmişler) yaşadığı son çadır kampları 2007'de kaldırılmış, aynı zamanda, Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti 2014 yılında yaklaşık 180.000 mülteciyi ve yerinden edilmiş kişiyi 80'den fazla yerleşik yerleşim yerine yerleştirmeyi başardı (DYMM, 2014). Ayrıca, çok sayıda ÜİYOK, akrabalarının dairelerine, yurtlarına ve kamu binalarına yerleşmiştir. Aynı zamanda, bazı ÜİYOK'lerin boş ev ve

apartmanlara el koymasý tartýřmalara ve davalara yol açmýřtır. 2011'de Dünya Bankasý, yerinden edilmiř kiřiler arasýndaki yoksulluk oranýnÝn ulusal ortalamasýnÝn %5 üzerinde, %25 olduđunu bildirdi. Aynı zamanda, lkedeki %43'lk iřsizlik oranýnÝn aksine, bu oran yerinden edilmiř kiřiler arasýnda %60'tır (DYMM, 2014). 2012'de lkenin yoksulluk oraný (ulusal yoksulluk sınırýnda) ok düřüktü, %6; 2017 yýlÝnda iřsizlik oraný yüzde 5,1 oldu (Akýncý, Nrgiz, & Gedik, 2015).

İKİNCİ BÖLÜM

DAĞLIK KARABAĞ SORUNU'NUN TARİHİ ARKA PLANINA BAKIŞ

2.1. Ermenilerin Dağlık Karabağ'da yaptığı asimilasyon faaliyetleri (8-10. yüzyıllar)

Şuşa'nın güzel doğası, coğrafi konumu ve stratejik açıdan önemli bir kale olduğu birçok araştırmacı tarafından defalarca bildirilmiştir. Ünlü iklimbilimciler, ılıman bir tabiata sahip olan Şuşa'nın, deniz seviyesinden 1403 metre yükseklikte bulunan önemli şehrin iklim koşullarını, fauna ve florasını inceledikten sonra tıbbi önemi büyük bir şehir olduğunu söylemişlerdir. 1854'te şehrin güneyinde, 18 kilometre uzaklıkta, "Turssu" denilen kil köşede maden suyunun çıkması da bilim adamlarının mantığını doğruluyordu. Şuşa, havasının temizliği, saflığı ve tedavi edici değeri açısından bir tatil beldesi olarak bilinir. Bu açıdan Şuşa sadece Azerbaycan'da değil, sınırları dışında da keyifli yerleri ve mesire yerleriyle ünlüydü. Şuşa dağlarında, özel güzelliği ile öne çıkan ve dünyanın başka hiçbir yerinde yetişmeyen "Hari bülbül" gülü yetişir. Bu endemik çiçek hem güzel hem de şifalıdır.

Daha 19. yüzyılın ikinci yarısında, ünlü bilim adamları ve sanatçılar da dahil olmak üzere şehrin nüfusu 25 bine ulaştı. Azerbaycan Milli İlimler Akademisi'nin verdiği bilgiye göre, sadece 19. yüzyılda Şuşa'da 95 şair, 22 müzikolog, 38 şarkıcı, 19 hattat, 16 oymacı, 12 müstensih, 5 astronom, 18 mimar, 16 doktor, 42'ye kadar öğretmen vardı. Şuşa şehrinin bir kültür merkezi haline gelmesinde, burada bilim ve kültürün gelişmesinde bu büyük aydın sınıfının büyük rolü olmuştur.

Tarihi belgeler, "Üç Silahşörler" ve "Monte Cristo Kontu" gibi klasikleşmiş eserlerin yazarı olan ünlü yazar Alexandre Dumas'ın 1858'in ortalarından 1859'un başlarına kadar Rusya ve Kafkasya'yı ziyaret ettiğini gösteriyor. Kafkasya gezisi sırasında belirli bir süre Azerbaycan topraklarını ziyaret etti ve Nisan 1859'da Dumas'ın 3 ciltlik Kafkasya Yolculuğuna Dair İzlenimler (Fransızca: "Impression de Voyage Le Caucase") adlı eserini yayımladı.

Bakü'nün mahallelerinden birinde polis şefi Piguliyevsky'nin evinde misafir olan Aleksandr Duma, burada Karabağ Han'ın kızı ünlü şair Khurshudbanu Natavan ve eşi Prens Khasay Usmiyev ile tanışmış ve aralarında samimi bir dostluk gelişmiş. Fransız yazar Dumas, Azerbaycanlı şair Natavan ile satranç oynuyor. Oyunun sonucu çok unutulmaz. Böylece Natavan, Duma'yı mat eder. Natavan, Duma'yı yendiğinde Duma'dan çok daha gençti. Nateva sadece 26 yaşındaydı ve Duma 56 yaşındaydı. Haydar Aliyev Vakfı'nın desteğiyle 18 Şubat 2016'da Belçika'nın Waterloo kentinde Azerbaycan'ın seçkin şairi

Hurşidbanu Nateva'nın anıtının açılışının yapıldığını ve anıtın temeli hakkında bilgi verildiğini belirtmek gerekir.

Genel olarak tarihi kaynaklar, Şuşa Kalesi'nin tarihsel olarak Azerbaycan'ın Karabağ Hanlığı'nın başkenti olduğunu kanıtlamaktadır. 19. yüzyılın başında - 14 Mayıs 1805'te Karabağ Hanı İbrahim Han ile Rusya'nın Kafkas birliklerinin başkomutanı General Sisianov arasında Kurakçay Antlaşması ("Yeminli Taahhüt") imzalandı. Bununla birlikte Karabağ Hanlığı Rusya'nın bir parçası oldu ve Karabağ'da çarlığın konumunu güçlendirmek için Ermeniler derhal buraya taşındı. Bu gerçek, Ermenilerin Karabağ üzerindeki toprak iddialarının asılsız olduğunu göstermektedir. Çünkü Ermeniler Karabağ Hanlığı'nda yaşayıp mevki sahibi olsalardı General Sisianov ile yapılan sözleşme Karabağ Hanı İbrahim Han ile imzalanmazdı.

Karabağ'ın dağlık kesimindeki Ermeni nüfusunun artışı, 19. yüzyılın 20'li yıllarında, özellikle Güney Kafkasya'nın Rusya tarafından işgalinden sonra gerçekleşti. 1804-1813, 1826-1828 ve 1828-1829 Rus-İran ve Rus-Türk savaşları sırasında ve daha sonra, Ermenilerin İran ve Türkiye'den Karabağ da dahil olmak üzere Güney Kafkasya'ya kitlesel tehciri sonucunda, onların sayısı yıldan yıla arttı. Rusya ile İran arasında imzalanan Gülistan (12 Ekim 1813) ve Türkmençay (10 Şubat 1828) anlaşmaları gibi belgeler de bunu teyit etmektedir. 1828'den sonra İran ve Türkiye'den 124 bin (gayri resmi olarak 200 bin) Ermeni resmi olarak Karabağ bölgesinin dağlık kısmına taşındı, bu süreç 19. yüzyıl boyunca devam etti ve bunun demografik duruma belirli bir etkisi oldu.

Sonuç olarak, 7 Temmuz 1923'te Karabağ bölgesinin dağlık kısmına yerleştirilen Ermenilere, Sovyet Rusya'nın himayesinde ve doğrudan katılımıyla Azerbaycan'da Dağlık Karabağ Özerk Vilayeti (NAO) statüsü verildi. Sonuç olarak, bu olay Ermenistan'ın Dağlık Karabağ üzerinde gelecekteki toprak iddiaları için bir araç haline geldi. 1918-1920'de Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti döneminde Gence Valiliği'nin bir parçası olan Karabağ, 1921-1991'de Azerbaycan SSC'nin ayrılmaz bir parçası oldu.

20. yüzyılın 80'li yıllarının ikinci yarısında Ermeniler durumu "büyük Ermenistan" fikrini hayata geçirmek için kullandılar ve Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesi üzerinde toprak iddiaları ileri sürdüler.

M.Ö. 4. yüzyılda Azerbaycan'ın kuzey kesiminde Aras Nehri'nin yukarısında 26 farklı kabile birleşerek Arnavutluk devletini oluşturmuştur. O dönemde Karabağ bölgesi bu devletin bir parçasıydı. Önceleri İran egemenliğini kabul edip vergilendirilen Alban devleti, daha sonra bağımsız hareket etmiş ve Roma devleti ile dostluk içinde yaşamıştır. 3.yüzyılda İran'da hakimiyet kuran Sasaniler, kısa sürede Alban ile tüm Azerbaycan'ı topraklarına

katmışlardır. Bu durum Azerbaycan'da 7. yüzyılda başlayan İslam fetihlerine kadar devam etmiştir. Arnavutluk devleti tüm Karabağ bölgesini kapsıyordu. Ayrıca bu devletin etnik yapısını, Ermenilerle yakın ilişkisi olmayan Kafkas, Türk ve İran kökenli aşiretlerin birleşmesi oluşturmuştur. Dağlık Karabağ'ı vatanları olarak göstermeye çalışan Ermeniler Avrupa kökenli olup M.Ö. 7. yüzyılın sonlarında Balkanlar'da Trakya bölgesinden Doğu Anadolu bölgesindeki Van Gölü bölgesine yerleşmişlerdir. Muhtemelen Roma İmparatorluğu tarafından gerçekleştirilen bu göç olayı, İran'dan (Medya devleti) ön koruma amacıyla gerçekleştirilmiştir. 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Tiflis'te yaşayan Rus tarihçi Velichko'ya göre, Kudüs'ün yıkılmasından sonra Ermenilerin bir kısmı Yahudilere karıştı. Ayrıca Rus yazar, kendi Ermeni kaynaklarından ve diğer araştırmacılardan örnekler vererek, 19. yüzyılın sonunda karşılaşılan Ermenilerin artık “soylu Ermeniler” olmadığını belirtmektedir.

Azerbaycan, Hz. Ömer (634-644) zamanından itibaren Müslümanlar tarafından fethedilmiştir. Fetih sırasında Azerbaycan halkı İslam dinini benimsemiştir. Ancak aynı zamanda, gayrimüslimler ağırlıklı olarak Azerbaycan'ın iç ve kuzey kesimlerinin dağlık bölgelerinde varlıklarını sürdürdüler. İnsanların gayrimüslim olarak yaşadığı bölgelerden biri de Dağlık Karabağ'dır. İslam fethinden sonra bölgedeki Arnavutluk devleti kaldırılmış ve Alban adı yerine Arran (Aran) kullanılmıştır. Bu isim aynı zamanda Kur ve Aras nehirleri arasındaki bölgenin tamamına aitti. Alban adı ise Arran'da sadece Karabağ nüfusundan bir Hıristiyan grubun yaşadığı Dağlık Karabağ bölgesi için kullanılmıştır. Bu dönemde Arnavut Kilisesi, Ermenilerin aldatması sonucu Ermeni Kilisesi'ne bağlanmıştır. Daha sonra Arnavut rahiplerin yerine Ermeniler atanmıştır. Daha sonra Arnavutça eserlerin bir kısmı yakılmış, bir kısmı da Ermeniceye çevrilmiştir. O tarihten itibaren Dağlık Karabağ, Ermenilere kilise olarak bağlı olduğu için Ermenistan'ın bir parçası olarak kabul edildiği birçok Arap kaynağında belirtilmiştir. Örneğin Belazuri, “Fyutuhu'l-Byuldan” adlı eserinde bu bölgeden İrmenya'nın dördüncü ülkesi olarak bahseder. Bu durum birçok Ermeni tarihçi tarafından gerçekleri çarpıtmak ve asılsız iddialarını ispatlamak için de kullanılmıştır. Ancak o dönemde Arran, Karabağ da dahil olmak üzere bağımsız olarak kendi diline ve kültürüne sahipti. Ermenilerin siyasi oyunları ve Ermeni Kilisesi'nin baskısı sonucunda, 8. yüzyıldan 10. yüzyılın sonuna kadar Hıristiyan Dağlık Karabağ halkı Ermeni dilini ve kültürünü benimseyerek tam bir sivil ve ideolojik asimilasyona uğramıştır. “Gregoryenleşmeye” doğru bir eğilim- Böylece Arnavut halkı zamanla “Gregoryen” yani Ermenileştirildi. Bu asimilasyon çalışmasının kalıntıları, Karabağ Hanlığı (1747-1822) ve Rus işgali döneminde

Ermeni şovenistler tarafından devam ettirilmiştir. Ermeniler, 18. yüzyılda patronları olarak kabul ettikleri Ruslara karşı aldatıcı siyasi manevralarını başarıyla gerçekleştirmişlerdir.

2.2. Ortaçağ ve Hanlık dönemi Karabağ'ın etnik durumu

Eski ve erken Orta Çağ'da Karabağ, Arnavut Azerbaycan devletinin (MÖ IV - VII yüzyıl) önemli eyaletlerinden biriydi. Arnavut devletinde Hıristiyanlığın resmi din olarak kabul edilmesinden sonra bu din, Karabağ'da özellikle dağlık kesimlerinde yayıldı. Arap fetihleri (VII-IX yüzyıllar), özellikle Arnavut devletinin çöküşü (705) Karabağ'ın hayatını ciddi şekilde etkilemiştir. Arap fetihlerinden önce tarihi Karabağ topraklarındaki durum aynı etnik kökene sahipti, ancak işgalden sonra durum değişti. Halifeliğin Azerbaycan için trajik politikasının bir sonucu olarak, Arnavut Kilisesi'nin Hıristiyanlığın yayıldığı dağlık kesimdeki konumu zayıfladı. Bundan yararlanan Ermeni Gregoryen Kilisesi, dini üstünlük elde etti. Böylece Karabağ'ın dağlık kesiminde Hıristiyan Arnavutlar arasında Gregoryenliğin yayılması için uygun koşullar yaratılmış ve böylece Karabağ'ın dağlık kesiminde nüfusun Gregoryenleşme ve ardından Ermenileşme süreci başlamıştır. Arap halifeliğinin yıkılmasından sonra Karabağ, Azerbaycan Şeddadi devleti (975-1075), Büyük Selçuklu İmparatorluğu (11. yüzyıl ortası - 12. yüzyıl başı) ve Azerbaycan Atabey devletinin (1136-1225) yönetimine girdi (İbadov, 2007).

12. yüzyılın sonlarında ve 13. yüzyılın başlarında Karabağ'ın dağlık kesiminde Arnavut Haçın beyliği kuruldu. Daha sonra Karabağ-Arnavut krallıkları [Haçın, Varanda, Dizag, Gülistan] kendi topraklarında Khaç'i'nin kendisi de dahil olmak üzere kuruldu. Karabağ, 13. ve 14. yüzyıllarda Moğol İmparatorluğu'nun, 14. yüzyılın sonlarında ve 15. yüzyılın sonlarında Timur devletinin bir parçasıydı. Şirvan hükümdarı I. İbrahim [1382-1417] Karabağ ovalarını topraklarıyla birleştirmeyi başardı. XV-XVIII yüzyılın başlarında Karabağ, Azerbaycan'ın Karakoyunlu (1410-1468), Akkoyunlu (1468-1501) ve Safevi (1501-1736) devletlerinin bir parçasıydı. Safeviler, Karabağ topraklarını bir bütün olarak Karabağ veya Gence idaresi altında birleştirdiler. Safevi-Osmanlı savaşları sırasında (1514-1555, 1578-1590 vb.) Karabağ elden ele geçti. 1590 antlaşmasından sonra Osmanlı Devleti'ne giren Karabağ'da yapılan nüfus sayımı (1593) sonucunda ayrıntılı bir kitap derlenmiştir. Bu bilgilere göre Gence-Karabağ ili 5 il ve 36 ilçeye bölündü. Dini bağlılıkları nedeniyle nüfusun %61'i Müslüman, geri kalanı gayrimüslimdi. Gayrimüslim nüfus, Hıristiyanlaştırılmış ve Gregoryenleştirilmiş Arnavutlardı. Safevi devletinin zayıflaması, 18.

yüzyılın ilk çeyreğinde Azerbaycan topraklarının İran, Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında bölünmesiyle sonuçlanınca, Karabağ Osmanlı devletinin bir parçası olarak kaldı. Bu dönemin nüfus sayımı sonuçları, daha doğrusu Osmanlı defterleri de bölgenin ana nüfusunun Azeriler olduğunu kanıtlamaktadır. Tahminlere göre 1727'de Gence-Karabağ eyaletindeki 122.000 kişiden 80.300'ü (%66) Azeri, 37.800'ü (%31) Gregoryen ve Ermenileştirilmiş Arnavut ve 3.700'ü (%3) Kürt idi. Azerbaycan topraklarının dağıtımında aktif rol alan Rus Çarı I. Petro [1682/89-1725] Hazar topraklarını ele geçirmiş, bu toprakları güçlendirmek ve işgal planlarını genişletmek için Ermenilerin kullanımına büyük önem vermiştir. Bu amaçla 10 Kasım 1724'te Ermenilere hitaben bir ferman imzaladı. Kararname, Ermenilerin işgal altındaki Azerbaycan topraklarına yeniden yerleştirilmesini, onlara nezaket gösterilmesini, onlara boş evler, verimli topraklar verilmesi, güvenliğin düzenlenmesi ve tüm bunları gerçekleştirmek için Müslümanların kendi topraklarından sürülmesini sağladı.

Son Safevi hükümdarı III. Nadir'in ölümünden (1747) sonra Azerbaycan topraklarında hanlıklar kuruldu. Eski Gence-Karabağ eyaletinde iki hanlık - Gence ve Karabağ hanlıkları - ortaya çıktı. Karabağ hanlığı, Azerbaycan devlet tarihinde önemli bir yere sahipti ve bu hanlık aslında bağımsız bir devlettir. Hanlığın kurucusu Panahali han [1747-1763] onun siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel gelişimi alanında ciddi tedbirler almıştır. Şuşa'nın hanlığın siyasi merkezi olarak önemi arttı. Karabağ-Arnavut krallıklarının ayrılıkçı faaliyetleri kararlılıkla sürdürüldü. Oğlu İbrahim Halil Han [1763- 1806], hanlığın daha da geliştirilmesi ve Azerbaycan topraklarının birleştirilmesi alanında Penah hanının faaliyetlerini sürdürdü. Krallıkların ve onlara yardım eden Rus İmparatorluğunun hanlığa karşı "haçlı seferi" boşunaydı. 18. yüzyılın sonunda Ağa Muhammed Şah Gajar [1795-1797] tarafından Karabağ hanlığına yönelik tehdit arttı. 1795'teki yürüyüş sırasında Şuşa şehri 33 günlük bir kuşatmaya dayandı, ancak 1797 saldırısında Gajar Şuşa'yı ele geçirmeyi başardı, ancak bir suikastta öldürüldü. 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın başlarında, Rus İmparatorluğu'nun Güney Kafkasya'yı işgali yeniden genişledi. 1801'de Gürcistan imparatorluğa katıldı, 1803'te Çar-Balakan ve 1804'te Gence hanlığı işgal edildi. Böylesi tarihi koşullarda Karabağ hanlığı, Rus İmparatorluğu ile Kurakçay Antlaşması'nı imzaladı (14 Mayıs 1805). Hanlık aslında Rusya'ya ilhak edildi. Karabağ'da işgal rejimi kurulmaya başlandı. 1822 yılında Karabağ hanlığı kaldırılarak sıradan bir vilayete dönüştürülmüştür. Karabağ'da sokağa çıkma yasağı ilan edildi. 10 Nisan 1840'ta Çarlık Rusyası'nın idari reformu sonucunda Karabağ eyaleti Şuşa ilçesi oldu ve Hazar eyaletine (orta Şamahı) bağlı oldu. Böylece Karabağ kavramı siyasi anlamını yitirmiş ve sadece coğrafi bir kavram olarak

kalmıştır. 1846'daki yeni idari-bölgesel bölünme sırasında, Şuşa ilçesi yeni oluşturulan Şamahı (1859'dan beri Bakü) eyaletine bağlıydı. 1867 yılında Yelizavetpol (Gence) vilayeti kurulunca Şuşa kazası bu kez ona devredildi. Şuşa kazasının topraklarında Zengezur, Cavanşir ve Cebrail mahalleleri örgütlendi. Kuzey Azerbaycan topraklarının çarlık tarafından işgal edilmesi, Karabağ da dahil olmak üzere bir bütün olarak Ermenileştirilmesiyle el ele gitti. 1828'de Gacar İran'ı ile 1829'da Rusya ve Osmanlı Türkiye'si arasında anlaşmaların imzalanmasından sonra, Ermenilerin Karabağ da dahil olmak üzere yeni işgal edilen topraklara yeniden yerleştirilmesi başladı. Bu, Karabağ nüfusunun etnik bileşimini Ermeniler lehine değiştirmek için koşullar yarattı. Kafkasya'daki birliklerin Başkomutanı P. Yermolov'un talimatına göre, 1823'te derlenen “Karabağ Vilayetinin Tanımı”, bu vilayete kayıtlı 20095 aileden 15.729'unun (%78.3) Azerbaycanlı ve 4.366'sının (%21.7) Ermeni olduğunu belirtmektedir. Ermenilerin Güney Azerbaycan ve Osmanlı Türkiye'sinden Karabağ'a topluolarak yerleştirilmesi sonucunda burada yeni köyler (Maragali, Canyon vb.) ortaya çıktı. Mevcut bilgilere göre, 1828 ve 1830 yılları arasında İran'dan Karabağ dahil 40.000 Ermeni ve Osmanlı Türkiye'sinden 90.000 Ermeni Kuzey Azerbaycan'a yerleştirildi.

Ermenilerin Karabağ topraklarına yerleştirilmesi daha sonra da devam etti. 1911 resmi verilerine göre Güney Kafkasya'daki 1,3 milyon Ermeni'nin 1 milyondan fazlası yerinden edildi. Zaten 1916'da hanlık sınırları içindeki Karabağ'da nüfusun yaklaşık %51'i Azeri ve %46'sı Ermeni idi. Yerinden edilen Ermenilerin çoğu Karabağ'ın dağlık kesiminde yaşıyordu. Çarlığın Ermeni yanlısı politikasının bir sonucu olarak, Ermenilerin idari yönetimde güçlendirilmesi, iskân sürecinde sayılarının suni olarak artması, ekonomik potansiyellerinin güçlenmesine eşlik etti. Çarlığın kapsamlı desteği ve Ermenilerin yarattığı elverişli koşullar sayesinde Kafkasya'daki ekonomik hayatlarını güçlendirmeyi başardılar. Böylece Ermeniler, sosyal, ekonomik, askeri-politik ve kültürel hayatın her alanında Rusya'ya güvenerek çılgın bir “Büyük Ermenistan” hayalini gerçekleştirmek için açık bir mücadeleye başladılar. Bu rezil politikanın ana bileşenlerinden biri Karabağ, Erivan, Nahçıvan ve diğer Azerbaycan topraklarının yerel Türk-Müslüman nüfusunu yok etmek ve ele geçirmektir (Akıncı, Nərgiz, and Gedik, 2015: 23).

19. yüzyılın 90'lı yıllarında Osmanlı devletinde Ermenilerin merkezi hükümete karşı başlattıkları saldırgan-bölücülükçü söylemlerin başarısızlığa uğramasından sonra bu saldırgan-bölücü hareket Kuzey Azerbaycan'a taşınmıştır. Böylece Karabağ'daki askeri-politik durum ağırlaştı. 1905'te Ermeniler, tarihe “Ermeni-Müslüman çatışması” olarak

geçen yerel Azerbaycanlılara karşı korkunç bir soykırım yaptılar. Ermenilerin Azerbaycanlılara yönelik soykırım politikası Karabağ'da daha trajik bir tablo çizdi. 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulması Karabağ tarihinde önemli bir olaydı. Halk Cumhuriyeti, Karabağ'ın bütün tarihi topraklarını cumhuriyetin ayrılmaz bir parçası ilan etmiş ve burada siyasi gücünü tesis etmek için gerekli adımları atmaya başlamıştır. Tiflis'te (Gürcistan) ilan edilen Ermenistan Cumhuriyeti de Karabağ hakkında asılsız iddialarda bulundu. Vatan arayan Ermeni-Taşnak milliyetçileri, Erivan eyaleti, Zengezur, Nahçıvan ve Karabağ'ı yerel Azeri nüfustan temizleyerek bu bölgeleri Ermeni topraklarına dönüştürmeye çalıştılar. Bu niyetin gerçekleştirilmesi yasadışı olduğu için, Ermeni-Taşnak milliyetçileri, söz konusu bölgeleri Azerbaycan nüfusundan kanlı saldırılarla temizlemeye başladılar. Ermeni milliyetçilerinin bu saldırgan planları gerçekleştirmek için ellerinde çok sayıda askeri güç vardı. Çarlık Rusyası ve büyük güçler tarafından silahlandırılan ve örgütlenen Ermeni kuvvetleri, Osmanlı Türkiye'sinde özerk bir Ermeni varlığı kurmayı başaramayınca, tamamen Kafkasya'ya akın ettiler ve silahlarını Azerbaycan nüfusuna çevirdiler. Ermeni kaynaklarına göre, Birinci Dünya Savaşı sırasında, Rus ordusunun Kafkas cephesindeki muharebe birliklerinde 30.000, hizmet birliklerinde ise 40.000 Ermeni görev yapmıştır. Ayrıca 9 Ermeni gönüllü müfrezesi oluşturularak Osmanlı Türkiye'sine gönderildi. Bütün bu güçler, Osmanlı Türkiye'sinin parçalanmasını başaramayınca, Karabağ topraklarını da içine alan Azerbaycan topraklarında Ermenistan adlı bir devlet kurma planını uygulamaya başladılar.

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Hükümeti, mevcut durumu dikkate alarak 13 Ocak 1919'da "Cavanşir, Şuşa, Cebrail ve Zengazur ilçelerinin Genel Valisinin atanması hakkında" bir karar kabul etti. Bu göreve Khosrov Paşa Bey Sultanov atandı. H. Sultanov 1919 yılının şubat ayında Şuşa'ya geldi ve görevlerini yerine getirmeye başladı. Genel Vali tarafından alınan pratik önlemler sonucunda Karabağ'ın dağlık kesiminde bölücülüğe kışkırtılan Ermeniler, Azerbaycan hükümetini tanımaya zorlanmış ve 30 Haziran 1919'da "Karabağ Ermenilerinin Azerbaycan Hükümeti ile Geçici Anlaşması" imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Azerbaycan hükümeti de Karabağ'ın dağlık kesiminde yaşayan Ermenilerin kültürel özerkliğini tanıdı. Ermeni hükümeti, topraklarını genişletmek için Karabağ'da açık bir şekilde istikrar istemedi ve bu nedenle Karabağ'a silahlı müdahale ve saldırganlıktan vazgeçmedi. 1920 yılının mart ayının sonlarında Karabağ'daki Ermeni saldırganlığı zirveye ulaştı. Azerbaycan'da Nevruz kutlamaları sırasında Ermeni askeri güçleri Karabağ'da ayrılıkçı güçlerle güçlerini birleştirdi ve bölgeye geniş çaplı bir askeri operasyon başlattı.

Ancak Azerbaycan hükümetinin teşkilatlanması ve Cumhuriyet Ordusunun özverisi sayesinde Ermeni hükümeti ve Ermeni ayrılıkçı güçlerinin saldırganlığı kararlılıkla önlenmiş ve Karabağ topraklarında Azerbaycan hükümeti kurulmuştur. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin 28 Nisan 1920'de yıkılmasından sonra, Mayıs ayının ilk yarısında Şuşa, Cebail ve Cavanşir ilçelerinde Sovyet hükümeti kuruldu. 29 Kasım 1920'de Ermenistan'da Sovyet iktidarının ilan edilmesinden sonra, Bolşevik Rusya'nın doğrudan yardımı ve katılımıyla Zengezur'un büyük bir kısmı Ermenilere verildi, bunun sonucunda Nahçıvan ve diğer Azerbaycan toprakları birbirinden ayrıldı. 7 Temmuz 1923'te Karabağ'ın dağlık kesiminde Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin(DKÖÖ) kurulmasıyla gelecek için yeni bir Ermeni bölücülüğü kuruldu. Bu ayrılıkçılığa, topraklarını Azerbaycan toprakları pahasına genişletme planlarından vazgeçmeyen Ermeni hükümeti öncülük etti. Bu amaçla, Ermenistan hükümeti, Moskova'daki patronlarının yardımıyla, Dağlık Karabağ da dahil olmak üzere Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarının Ermenistan'a devredilmesi konusunu defalarca gündeme getirdi. Örneğin, Kasım 1945'te Ermeni lider G. Harutyunov, I. Stalin'e hitap etti ve Ermenistan'a bitişik Dağlık Karabağ Özerk Cumhuriyeti'nin Ermeni SSC'nin bir parçası olarak Karabağ bölgesi olarak dahil edilmesi konusunu gündeme getirdi. Ermeni liderin bu konudaki mektubu, o zamanki Azerbaycan başkanı MC Bagirova'ya gönderildi. Bagirov, 10 Aralık 1945 tarihli cevap mektubunda, gerçeklere dayanarak, Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin hiçbir zaman Ermeni SSC'ye toprak olarak bitişik olmadığını ve bu bölgenin topraklarının Ermenistan ile hiçbir ilgisi olmadığını belirtti (Cəfərov, 2014).

2.3. Ermenilerin 19. yüzyıldan itibaren Karabağ'a yerleştirilmesi

19. yüzyılın ilk yarısından itibaren Güney Kafkasya'ya yerleşen Ermeniler, dünyanın hiçbir yerinde kalıcı bir vatan ve devlet yapısına sahip değillerdi. 20. yüzyılın başlarında Azerbaycan topraklarında ilk kez bir devlet kuran Ermeniler, daha sonra yerleştirildiklerini inkâr etmekle kalmamış, aynı zamanda bu toprakların eski sakinleri olduklarını iddia etmeye başlamışlardır. Ermeniler, sinsi niyetlerini gerçekleştirmek için her şeyden önce hayali bir "Büyük Ermenistan" fikrini ortaya attılar. Buranın eski sakinleri olduklarını kanıtlamanın ana görevlerinden biri, bu bölgede yüzyıllardır yaşayan Ermeni olmayan yerel nüfusu kovmak ve böylece büyük bir sayıya ulaşmaktı. Ermeni milliyetçileri, Azerbaycanlıları ve diğer Müslümanları bugünkü Ermenistan, Batı Azerbaycan topraklarından zorla kovdular. 1980'lerin sonlarında Ermeniler Dağlık Karabağ'a karşı toprak iddiasında bulunmaya

başladılar. Bu amaçla, Dağlık Karabağ'ın Ermenice konuşan nüfusuna Türk-Müslüman nüfus tarafından baskı yapıldığı iddiasıyla asılsız taleplere, ayrılıkçılığa, provokasyona ve teröre başvurdular. Planlarının fikrinin yazarları Ermeni politikacılar ve tarihçilerdi. Ermeni devleti, Ermeni tarihçileri, Azerbaycan devletinin Ermeni azınlığa karşı insan haklarına aykırı eylemleri, barış içinde bir arada yaşama ilkelerinin ihlali, Ermeni azınlığa baskı yapmasıyla Dağlık Karabağ'ın işgalini haklı çıkardıysa (bu “haklılık” Şimdi bu durumda, Ermenistan topraklarında yaşayan ve hiçbir gücü olmayan birkaç Türk-Müslüman ve diğer halkların topraklarından son kişiye kadar kovulmasını nasıl haklı çıkardılar? Burada Ermeni tarihçiler ve politikacılar, Sumgayıt'taki olayları ve onun Azerbaycan'daki Ermenilere karşı kasıtlı eylemlerini ulusal, dini ve etnik gerekçelerle makul olmayan bir şekilde aktarmaktadırlar. Ancak Ermeniler sadece Sumgayıt'ta değil, başkent Bakü'de ve Azerbaycan'ın hemen hemen tüm büyük şehirlerinde de yaşamaktaydılar. Azerbaycan'da Ermenilere karşı ulusal ve etnik gerekçelerle herhangi bir katliam planlansaydı, Ermenilerin kendi ülkelerinde Azerbaycanlılara defalarca yaptıkları gibi, sadece Sumgayıt'te değil, ülke genelinde yapılırdı.

İddiaya göre kendi kaderini tayin eden Ermeniler, Azerilerin yaşadığı köy ve kasabaları ele geçirdiler, sakinlerin bir kısmı öldürüldü ve bir kısmı da hayatlarını kurtarmak için kendi topraklarından kaçmak zorunda kaldı. Daha savaşın ilk yıllarında Ermeniler Hocalı soykırımını işlediler. Çocuklar, kadınlar ve yaşlılar, yaşları ne olursa olsun vahşice katledildi. Ancak Ermeniler sivilleri öldürmekten vazgeçemediler, eski Türk şehri Hocalı'yı ve yakın yerleşim yerlerini yakıp yıktılar, tarihi eserleri yerle bir ettiler. Ermeniler, yerel Türk-Müslüman halkının izlerini silerek, antikite iddialarını daha da güçlendirmeyi amaçlıyorlar. Bu makalenin amacı, iddialarının yanlış olduğunu gerçek tarihi gerçeklere ve kaynaklara dayanarak kanıtlamaktır (Hacıliyev, 2017: 24).

Azeri yazarların yanı sıra Rus, Gürcü ve hatta Ermeni tarihçi ve politikacıların eserleri ve birçok arşiv belgesi Ermenilerin Karabağ da dahil olmak üzere Güney Kafkasya'nın yerli halkları olmadığını kanıtlamaktadır. Rus tarihçi N.Shavrov bu konuda şöyle yazıyor: 20. yüzyılın başlarında Kafkasya'da yaşayan 1300.000 Ermeni'den 1 milyondan fazlası bu bölgenin yerlisi değil: bizim tarafımızdan buraya taşındılar. Rus tarihçi I. Dyakonov şöyle yazıyor: “Eski Ermeniler MÖ birinci binyılda Fırat Nehri'nin yukarı vadisinde ortaya çıktılar”. Diplomat ve oyun yazarı A. Griboyedov'un “İran'dan Ermenilerin vilayetlerimize göçü hakkında” adlı mektubunu ve Ermenilerin Kafkasya'ya (İran'dan) iskân edilmesiyle ilgili notlarını okumak yeterlidir.

A. Griboyedov dava mektubunda şöyle yazıyor: “Ermeniler daha çok Müslüman toprak sahiplerinin topraklarına yerleşti. Yerinden edilenler zor durumda ve haklı olarak şikayet eden Müslümanları da dışlıyorlar. İl başkanı, yeni gelenlerin çoğunu Araz çevresine yerleştirmek istediğini söyledi, ancak onlar (Ermeniler V.H.) Ekselanslarından (V.H.) ilk kez geçici olarak kaldıkları yerde kalmalarına izin vermelerini istediler ve onayınızı aldılar. Griboyedov, şöyle devam ediyor: “Müslümanlarla uzun sürmeyecek mevcut yük ile uzlaşabilmeleri ve buldukları topraklara kalıcı olarak sahip çıkarak tehlike duygularını ortadan kaldıracabilmeleri için yapmamız gereken onlarca öneriyi de onlarla görüştük. Önce Ermeniler gitti”. Bugünkü Ermeni devletinin “eski ve büyük Ermenistan”ın, yani Ermeni Dağları'nın merkezi, Karabağ'ın da bu Dağın bir vilayeti olduğunu iddia eden Ermeni tarihçilerinin yalanları, yazılarında daha objektif olan başka Ermeniler tarafından yalanlanmıştır.

2.3.1. 1805-1828 yıllar

MG Nersisyan'ın editörlüğünü yaptığı ve Ermeni tarihçiler tarafından 1980'de yayınlanan “Ermeni halkının tarihi: eski çağlardan günümüze” kitabında yazar, eski Ermenistan'dan - Ermeni Dağları'ndan, kısacası Kara Kara'dan gelen topraklardan bahsediyor. Denizden Hazar Denizi'ne, hatta Türkiye, İran, Gürcistan ve Azerbaycan'a ait şehirlerin bile eski Ermenistan topraklarına ait olduğunu yazıyor. Arsak (Karabağ), eski Ermenistan'ın 15 dev eyaleti arasında da anılıyor. Böyle bir hayali tarih, yukarıda bahsedildiği gibi, birçok Ermeni kökenli tarihçi tarafından araştırmalarında çürütülmektedir. B. İşkhanyan “Kafkas Halkları” adlı kitabında şöyle yazıyor: “Tarihi antik çağa göre, Ermenilerin Büyük Ermenistan dediği gerçek vatan, Rusya'nın dışında, daha doğrusu Küçük Asya'da bulunuyor. Dağlık Karabağ'da yaşayan Ermenilere gelince, bunların bir kısmı Hristiyanlığı sürdüren eski Arnavut kabilelerinden gelen yerlilerdi. Nüfusun diğer kısmı, saldırı ve zulüm korkusuyla Azerbaycan'a sığınan İran ve Türkiye'den gelen mültecilerdi”. 18. yüzyılın başlarından itibaren Kafkaslar Çarlık Rusyası'nın dış politikasında önemli bir rol oynamaya başlamış ve o zamandan itibaren Çarlık güneydeki stratejik konumunu güçlendirmeye çalışmıştır. Tarihsel gerçekler, Kafkasya'nın hem siyasi hem de ekonomik çıkarlar açısından Rusya'nın her zaman ilgi odağında olduğunu ve bu dönemde Çarlık Rusyası'nın Ermenileri ustaca kullanarak Azerbaycan'ı işgal ettiğini ve buradan destek aldığını göstermektedir. Ermeniler, Rus İmparatorluğu'nun kendilerine destek vereceğini

umarak, Kafkasya'nın çarlık işgaline yardım ederek onların sinsî politikalarını sürdürmeyi de amaçladılar (Rzayev, 2015).

Tarihsel gerçekler, İran ve Türkiye'den çok sayıda Ermeni'nin Azerbaycan'ın stratejik açıdan önemli Karabağ bölgesinin dağlık kesimlerine yeniden yerleştirilmesinin 19. yüzyılın başlarında başladığını göstermektedir. Bu dönemde, bölgenin zengin doğal kaynaklarının kontrolünü ele geçirmek isteyen Çarlık Rusyası, 18. yüzyılın sonları ve başlarında Türkiye ve İran'a karşı yürüttüğü savaşta “Ermeni faktörünü” siyasi bir araç olarak kullanarak nüfusu Ermenileştirme politikası izlemiştir. O dönemde Ermenilerin iskânının ana yönlerinden biri stratejik öneme sahip Karabağ topraklarıydı ve bu bölgeye çarlık tarafından özel bir önem veriliyordu. 14 Mayıs 1805'te Karabağ hanı İbrahim Han ile General Sisianov arasında bir anlaşma imzalandı. Karabağ hanlığı Rusya'nın bir parçası olur olmaz, PD Sisianov derhal çarın Karabağ'daki konumunu güçlendirmek için Güney Kafkasya'nın diğer vilayetlerinden Ermenileri hareket ettirmeye başladı. 1822 yılında Karabağ hanlığı kaldırılarak yerine aynı isimde bir vilayet kurulmuş ve bu vilayet 1840 yılında Şuşa kazası adı altında Hazar (Hazar) vilayetine dahil edilmiştir. 1868 yılında Yelizavetpol (Gence) vilayetinin kurulmasıyla Şuşa ve Zengazur kazaları bu vilayete devredilmiş, daha sonra 1883 yılında Yelizavetpol (Gence) vilayetinin bir parçası olarak Cavanşir ve Cebrayil kazaları teşkil edilmiştir. 1917 yılında Geçici Hükümet döneminde Özel Transkafkasya Komitesine bağlı olan Yelizavetpol vilayetine Şuşa kazası dahil edilmiş ve 1918-1920 yıllarında Gence vilayeti Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin bir parçası olmuş ve Karabağ'ın bu idari taksimi 1921 yılına kadar sürmüştür. Çarlık yetkilileri Yermolov ve Mogilevsky tarafından derlenen ve Karabağ'ın nüfusunun sayısı ve etnik bileşimi hakkında ayrıntılı bilgi veren ve önemli bir belge olan “Karabağ eyaletinin tanımı”na göre, 1823 yılında Karabağ ilinde 20 15 bin 729 Azeri ve 4.366 Ermeni aile olmak üzere bin 95 aile. Yani 1823 yılına kadar Karabağ'a iskân edilen Ermeniler pahasına vilayetteki sayıları 4.366'ya yükselmiştir. 1920'lerde, özellikle Güney Kafkasya'nın Rus işgalinden sonra, Karabağ'ın dağlık kesimindeki Ermeni nüfusunda önemli artış meydana geldi. Bunun nedeni 1804-1813 Rus-İran savaşları, 1826-1828 ve 1828-1829 Rus-Türk savaşları ve ardından İran ve Türkiye'den gelen Ermenilerin Karabağ da dahil olmak üzere Güney Kafkasya'ya toplu olarak yerleştirilmesi sırasında sayıları artmasıdır (Sadıqlı, 2017).

2.3.2. 1828'den Sonraki Göçler

Rusya ile İran arasında Türkmençay Antlaşması'nın (1828) imzalanmasından sonra İran'da yaşayan Ermenilerin Azerbaycan'a iskânı başlamıştır. Ermenilerin yaşadığı başlıca bölgeler eski Erivan ve Nahçıvan hanlıklarının toprakları olmasına rağmen, Karabağ toprakları da Ermenilerin toplu iskânına maruz kalan bir bölgeydi. Mayıs 1828'de İran'dan (İran) ilk 147 Ermeni ailesi Karabağ'a geldi. 1828 Haziran ortası itibariyle, Ermeni yerleşimcilerin toplam sayısı 7.458 olup, bunların 3.900'ü eski İrevan Hanlığı'na, 2.363'ü eski Nahçıvan Hanlığı'na ve 535'i Karabağ vilayetine yerleşmiştir. Ermenilerin Karabağ'a toplu olarak yerleştirilmesi bölgedeki sayılarını artırdı. Bu, Karabağ vilayetinin Şuşa ve 741 köyünde 1832 yılında yapılan oda sayımının sonuçlarından görülmektedir. Toplamda, ilde 20.546 aile (54.841 erkek dahil) ve Şuşa'da 1.698 aile (5.079 erkek dahil) kaydedildi. Etnik nüfus sayımı şu resmi ortaya çıkardı:

1832'de yapılan oda sayımı sonuçlarına göre, hem vilayetin tamamında (%68) hem de Şuşa şehrinde (%55) nüfusun çoğunluğu Azeriler'di. Ermenilerin Karabağ bölgesinde aktif yerleşimine rağmen Azerbaycanlıların sayısı %64,8'e düştü, Ermenilerin sayısı ise %34,8'e yükseldi. 1930'larda Şuşa nüfusunun yarısından fazlasını Azeriler oluştururken yüzyılın ortalarında onların payı %48,6'ya düşmüştür. 1868'de Yelizavetpol eyaletinin kurulmasından sonra Karabağ bölgesi de buna dahil edildi. Şuşa şehri, CebraİL, Cavanşir, Zengezur ve Şuşa ilçeleri Karabağ'ın tarihi topraklarıydı ve 1886'da bu bölgede bir sonraki nüfus sayımı yapıldı. Böylece Ermenilerin yeniden iskân edilmesiyle birlikte, adı geçen bölgelerin etnik bileşimi değişmeye başladı. 1823'e göre Karabağ bölgesinde (eski Karabağ hanlığı) yaklaşık 20.000 aileden sadece 1.500'ü Ermeni aileydi. Yeniden yerleşimden sonra, nüfusun etnik bileşimi önemli ölçüde değişir. 1832'de Karabağ nüfusunun %64,8'ini Azeriler, %34,8'ini Ermeniler oluşturuyordu. Bu politika bilinçli olarak sürdürülmeye başlandı. 19. yüzyılın 80'li yıllarında Şuşa ilçesinin ulusal nüfusunun %41,5'ini Azeriler, %58,2'sini Ermeniler oluşturuyordu. Rusya'da 1897 nüfus sayımına göre bu rakamlar %45 ve %53, 1917'de ise %40,2 ve %52,3 idi. Ermenistan Cumhuriyeti'nin 1918-1920 yıllarında gerçekleştirdiği Azerbaycan katliamları Karabağ'ı da kapsıyordu. 1923 yılında Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin oluşumu sırasında tarihi haksızlıklar yapılmış, Karabağ'ın dağlık ve ovalık kesimleri yapay olarak ayrılmış, Ermeni nüfusunun konsolidasyonu için uygun koşullar yaratılmış ve Azerbaycanlıların demografik konumu ciddi şekilde zarar görmüştür (Öztürk, 2016). Karabağ'da yaşayan Ermeniler, 1978'de yeniden yerleştirilmelerinin 150. yıl dönümünü kutladılar ve bu vesileyle Ağdara bölgesindeki (şimdi Tatar bölgesinin toprakları olan) Şikharkh (eski adıyla Maragaşen) köyünde özel bir anıt diktiler. Belirtildiği gibi,

Ermenilerin yeniden yerleştirilmesi hem Rusya'nın hem de Ermenistan'ın siyasi çıkarlarıyla bağlantılıydı. Binlerce Ermeni, her iki ülkenin de bu kışkırtıcı politikasının kasıtlı kurbanı oldu. Ekonomik çıkarları çok önemseyen Ermeniler, bu siyasi oyunların trajik sonuçlarından ders çıkaramadılar ve bir trajedi yaşandı. Bu provokasyonun ana hedefleri olan Türkiye ve Azerbaycan, bazı zorluklara rağmen bu sınavı her zaman başarıyla geçmiştir.

2.4. Ermeni milliyetçiliğinin yapılanması: kanlı olaylar ve siyasi gelişmeler

Ermeni-Azerbaycan Dağlık Karabağ ihtilafı, sonuçları milyonlarca Azerbaycanlının kaderini ciddi şekilde etkileyen en trajik ihtilaflardan biri olarak yirminci yüzyıl tarihine girmiştir. 1980'lerin sonlarında Ermenistan'ın Azerbaycan'ın tarihi toprakları ve etnik provokasyonları üzerinde açık toprak iddiaları ve terör eylemleriyle başlayan çatışma, Azerbaycan'a askeri saldırı ile sonuçlandı. Sovyetler Birliği'nde temsil edilen Ermeniler, Ermeni SSR liderliği ve Yurtdışı Ermeni Diasporası, 1980'lerin sonlarında SSCB'nin merkezi hükümetinin zayıflamasını kullanarak 1923'te kurulan Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nden (NKAR) ayrılmak istedi. Azerbaycan SSR'si, SSCB ile birleşmek için maksatlı adımlar attı. 1987 yılının sonlarında Ermenistan SSC'nin Gafan bölgesinde Azerbaycanlıların tarihi topraklarından vahşice sürgün süreci başladı. 1988-1989 yıllarında Ermenistan'ın diğer bölgelerinde (Amasya, Ararat, İcevan, Yegegnadzor, Megri, Sisyan, Gorus, Gukark, Vardenis, Masis, Azizbayov, Artasat, Hoktemberyan, Noyemberyan, vb.) ve şehirlerde (Erivan, Kirovakan, Hrazdan, Stepanavan, Spitak, Cermuk, Gümrü vs.'de yaşayan Azerbaycanlıların kaderi aynıydı. Ermenistan'da yaşayan 250.000'den fazla Azerbaycanlı, tarihi topraklarından zorla çıkarılmış, 216'sı vahşice öldürülmüş ve 1.154'ü yaralanmıştır. Ermeni şiddeti karşısında hayatlarını kurtarmak için Azerbaycan'a sığınmak zorunda kaldılar. 1988 yılına kadar Azerbaycanlılar Ermenistan topraklarında kompakt bir şekilde yaşadılar. Ancak Sovyet hükümeti, Dağlık Karabağ'da yaşayan Ermenilerin aksine, Azerbaycanlıların yoğun olarak yaşadığı topraklara Ermenistan SSC içinde özerk statü tanımadı.

Azerbaycanlılar 1905-1906, 1918-1920 ve 1948-1953 yıllarında kasıtlı olarak günümüz Ermenistan'ından kovuldu ve sınır dışı edildi. Yalnızca 1948-1953 yıllarında, 150.000'den fazla Azerbaycanlı, Ermeni SSC topraklarındaki tarihi topraklarından toplu halde ve zorla tehcir edildi. Aynı zamanda, bazıları, özellikle yaşlılar ve bebekler, dayanılmaz yeniden yerleşim koşulları, şiddetli iklim değişikliği, fiziksel şoklar ve zihinsel ıstırap nedeniyle öldü. 13 Şubat 1988'de Dağlık Karabağ'ın başkenti Hankendi'de (daha sonra

Stepanakert) Ermenilerin Karabağ sorununa ilişkin ilk mitingi yapıldı. 16 Şubat - 2 Mart tarihleri arasında Dağlık Karabağ'da çeşitli mitingler düzenlendi. 20 Şubat'ta Dağlık Karabağ Halk Vekilleri Sovyeti'nin Ermeni asıllı milletvekilleri bölgeyi Ermeni SSC ile birleştirme önerisi lehinde oy kullandılar (toplantıya Azerbaycan ve diğer milletlerden milletvekilleri katılmadı). 21 Şubat'ta Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi,

Dağlık Karabağ'daki olaylarla ilgili olarak, Bölgesel Konsey'in kararını “milliyetçi unsurlar tarafından kışkırtılmış” olarak nitelendiren bir karar yayınladı. Ancak 22 Şubat'ta Hankendi-Ağdam karayolu üzerindeki Askeran yerleşimi yakınında Ermeniler, Dağlık Karabağ Halk Vekilleri Meclisi'nin yukarıda belirtilen kararını protesto eden barışçıl Azeri protestoculara ateş açtı. Sonuç olarak, iki genç Azerbaycanlı öldürüldü. Mart ayı başlarında Dağlık Karabağ'ı Ermenistan'a ilhak etmeyi hedefleyen Karabağ örgütü Erivan'da, Krunk örgütü ise Hankendi'de faaliyete geçti. 14 Haziran'da, Ermenistan SSC Yüksek Sovyeti Dağlık Karabağ'ı Ermeni SSC'ye “dahil etmeye” karar verdi. Azerbaycan SSC Yüksek Sovyeti protesto olarak 17 Haziran'da Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan SSC'nin bir parçası olduğunu bir kez daha teyit etti. 18 Temmuz'da SSCB Yüksek Sovyeti Başkanlığı, Azerbaycan SSC ve Ermenistan SSC'nin ulusal-toprak ayrımını değiştirmenin imkânsız olduğuna karar verdi. Böylece, SSCB Anayasasının ilgili hükmünün (Madde 78) rehberliğinde SSCB Yüksek Sovyeti, cumhuriyetlerin toprak bütünlüğü ilkesini savundu. SSCB'nin genel devlet yapısı zayıfladıkça bölgedeki durum daha da kötüleşti. Başta Ermenistan olmak üzere silahlı gruplar ve teröristler Dağlık Karabağ'da yıkıcı faaliyetlerde bulundular. Bu gibi durumlarda, SSCB Yüksek Sovyeti Başkanlığı kararıyla kurulan Özel Yönetim Komitesi'nin (MSK, 12 Ocak - 28 Kasım 1989) faaliyeti başarısız oldu (İbrahimova, & Yaqubova, 2013).

1 Aralık 1989'da Ermenistan SSC Yüksek Sovyeti, “Ermeni SSC ve Dağlık Karabağ'ın birleştirilmesi hakkında” bir karar kabul etti. 9 Ocak 1990'da Ermenistan SSC Yüksek Sovyeti, Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'nin sosyo-ekonomik kalkınma planını Ermenistan SSC'nin 1990 planına dahil etti. 20 Mayıs 1990'da Dağlık Karabağ'da Ermenistan SSC Yüksek Sovyeti milletvekillerinin Dağlık Karabağ'dan seçimleri yapıldı. Ermenistan SSC Yüksek Sovyeti'nin kararları, Ermenistan'ın saldırgan yapısını açıkça ortaya koydu. Azerbaycan'a karşı toprak iddiaları sadece milliyetçi gruplar tarafından değil, aynı zamanda Ermeni devlet yapıları tarafından da yapıldı. Ermenistan, nepahasına olursa olsun Azerbaycan topraklarının bir kısmını işgal etmek istedi. Mayıs 1990'da Ermenistan'da yapılan parlamento seçimlerini Ermeni Ulusal Hareketi kazandı. Özünde, Ermenistan'da savaşı destekleyen aşırı milliyetçi ve şovenist güçler iktidarı ele geçirdi. Bu onların saldırgan

savaşını hızlandırdı. Erivan, resmi olmayan askeri birlikler kurmak ve silahlandırmak için her türlü çabayı gösterdi. Ermenistan, sorunu savaş amaçlarına uygun olarak zor kullanarak çözmeyi seçmiştir. Bu nedenle müzakere sürecini hiçbir zaman ciddiye almadı ve görüşmeleri sadece uluslararası kamuoyunda bir imaj yaratmak için kullandı.

Hem çatışmanın arifesinde hem de sonrasında Azerbaycan'ın tutumu, SSCB Anayasası ve uluslararası hukuk açısından tamamen haklıydı. Ancak o dönemde Azerbaycan siyasi seçkinlerinin durumu, siyasi bir liderin olmaması durumu daha da zorlaştırdı. Azerbaycan halkının ileri görüşlü, ileri görüşlü, önemli bir devlet adamı, sürecin gidişatını kapsamlı bir şekilde analiz edebilen, devletin sorunları çözmeye iradesinin ve ilkeli konumunun önemini kavrayan milli lideri Haydar Aliyev, o sırada istifa etmek zorunda kaldı. Siyasetten uzaklaştırılması, çatışmanın Ermenilerin istekleri doğrultusunda derinleşmesine doğrudan etki etti. Sovyet birliklerinin 20 Ocak 1990'da Bakü'ye girmesi ve Kanlı Ocak trajedisinden sonra Kremlin ve şahsen Başkan Mihail Gorbaçov yetkilerini tamamen kaybetti. Bakü'den sonra Sovyet birlikleri Neftçala ve Lenkeran'da sivilleri öldürdü. Ocak olayları sırasında ülke genelinde toplam 150 kişi öldürüldü. SSCB Yüksek Sovyeti'nin kararıyla kurulan Dağlık Karabağ Cumhuriyet Düzenleme Komitesi, daha en başından başarısızlığa mahkûmdu. Komite, kendisini korumakla ilgilenen tüm Birlik sisteminin zayıflayan yeteneklerine güveniyordu. Tüm Birlik devletini büyük ölçüde sarsan Ağustos 1991 olaylarından sonra, bu Komitenin faaliyetleri önemsiz hale geldi. Yeni siyasi gerçeklik, SSCB hükümetinin nominal olduğunu ve sonunun geldiğini gösterdi.

2 Eylül 1991'de Azerbaycan SSC'nin Dağlık Karabağ Cumhuriyeti ve Şaumyan (kırsal) bölgesinde sözde “Dağlık Karabağ Cumhuriyeti” (“DKC”) ilan edildi ve 10 Aralık'ta “referandum” ilan edildi. Ermenistan, SSCB'nin çöküşü ihtimalini göz önünde bulundurarak stratejisini değiştirdi ve çatışmanın tarafı gibi görünmemek için böyle bir plan yaptı. Buna karşılık, 23 Kasım 1991'de Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti Dağlık Karabağ'ın özerk statüsünü kaldırdı (Akıncı, Nərgiz, & Gedik, 2015). Askerî harekât sırasında Ermeni silahlı kuvvetleri, işgal altındaki bölge ve şehirlerde asker ve sivil ayrımı yapmaksızın Azerbaycanlı sivilleri vahşice katletti. Azeriler etnik temizliğe ve soykırıma maruz kalmıştır. Ermeni askeri-politik liderliği, Hocalı şehri Hovend'e bağlı Karadağlı köyü, Askeran'ın Meşali köyü, Şuşa'nın Malibeyli ve Kuşçular köylerinde sistematik ve toplu bir sivil katliamı gerçekleştirerek Dağlık Karabağ'da yaşayan Azerbaycanlı sivil nüfusun bir kısmını fiziki olarak katletmiştir. Kelbecer'in Ağdaban köyünü ve diğer yerleri yok etmek ve geri kalanların direnişini kırmak ve bölgeyi onlardan temizlemek. 25-26 Şubat 1992 gecesi

Ermenistan, Hocalı'daki Azerbaycanlı nüfusa karşı bir soykırım eylemi gerçekleştirdi. Sonuç olarak, çoğu kadın ve 106 çocuk olmak üzere 613 sivil öldürüldü. Hocalı soykırımı 10'dan fazla ülke tarafından resmen tanındı. 15 Haziran 1993'te milli lider Haydar Aliyev halkın ısrarı üzerine iktidara döndüğünde ülkedeki durum zordu. Ulusal lider, Ermeni-Azerbaycan Dağlık Karabağ sorununun çözümünün, önemli iç ve dış politika faktörlerini dikkate alarak kapsamlı bir yaklaşım gerektirdiği sonucuna vardı. Bunlar arasında sosyo-politik istikrarın sağlanması, savaşa hazır bir düzenli ordunun oluşturulması, devlet kurumlarının yeniden düzenlenmesi ve etkin işleyişinin sağlanması, ekonominin restore edilmesi ve radikal yönetim reformlarının uygulanması, ülkenin önümüzdeki on yıllar boyunca kalkınmasını sağlayacak stratejik petrol anlaşmalarının akdedilmesi yer alıyor. 12 Mayıs 1994'te ateşkes anlaşmasına varıldı. Şimdiye kadar, Ermeni askeri saldırganlığının bir sonucu olarak, Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarının yüzde 20'si - Hankendi, Hocalı, Şuşa, Laçın, Hocavend, Kelbecer, Ağdam, Fuzuli, Cebail, Kubadlı, Zengilan bölgelerinin yanı sıra 13 Tatar bölgesi, 7 Gazah bölgesi ve Nahçıvan'ın Sedarak bölgesi Bir köy Ermeni ordusu tarafından işgal edildi. Ermeni saldırganlığının bir sonucu olarak, 1 milyondan fazla Azerbaycanlı mülteci oldu ve ülke içinde yerinden edilmiş kişiler, askeri operasyonlar sırasında 20.000'den fazla Azerbaycanlı öldürüldü ve 50.000'den fazla kişi sakat kaldı (İçduygu, 2014). Çatışma sonucunda kaybolan 71'i çocuk, 267'si kadın ve 326'sı yaşlı olmak üzere 3 bin 889 Azerbaycanlı ile yakalanıp rehin alınan 871 kişinin akıbeti bilinmiyor. 1988-1993 yıllarında Karabağ'da toplam 900 yerleşim yeri, 150.000 ev, 7.000 kamu binası, 693 okul, 855 anaokulu, 695 sağlık kurumu, 927 kütüphane, 44 mabet, 9 cami, 473 tarihi eser, saray ve müze inşa edilmiştir. 40.000 müze sergisi, 6.000 sanayi ve tarım işletmesi, 160 köprü ve diğer altyapı tesisleri tahrip edilmişti. 11 Kasım 1993'te ise BM Güvenlik Konseyi 884 sayılı Kararı kabul etti. Karar, Zengilan ilçesi ve Horadiz yerleşiminin işgalini, sivil halka yönelik saldırıyı ve Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarının bombalanmasını kınadı. Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı (AGİT) bünyesinde kabul edilen belgeler, uluslararası hukuk ilke ve normları, BM Güvenlik Konseyi kararları temelinde müzakere sürecinin normatif yasal dayanağını ve mekanizmasını oluşturur. Azerbaycan ve Ermenistan'ın 30-31 Ocak 1992'de Prag'daki AGİK Bakanlar Konseyi'ne üye olmasının ardından AGİK ihtilafı yakından ilgilenmeye başladı. Şubat ayında Ermenistan ve Azerbaycan'a bir raportör heyetinin gönderilmesinin ardından, örgütün Kıdemli Yetkililer Komitesi, taraflara ateşkes ve komşu ülkelere yönelik toprak iddialarına son verilmesi de dahil olmak üzere barış ilan etme çağrısında bulunan bir kararı kabul etti. 24 Mart 1992'de Helsinki'de Kıdemli Memurlar Komitesi'nin girişimiyle AGİK Bakanlar Konseyi'nin ek bir

toplantısı, AGİK'in ihtilafın çözümünde kilit bir rol oynaması gerektiğini belirtti ve Minsk'te özel bir konferans düzenlemeye karar verdi.

1994 yılında Budapeşte'de yapılan zirvede örgüt, anlaşmazlığı çözmeye çabalarını koordine etme ve barışı korumak için çatışma bölgesine çok uluslu güçler gönderme çabalarını yoğunlaştırmayı kabul etti ve AGİT Dönem Başkanı'na Minsk Konferansı eşbaşkanlarını atama talimatı verdi. Ermenistan'ın 2-3 Aralık 1996'da Lizbon'da gerçekleştirilen AGİT zirvesini engelleme girişimlerine rağmen, ihtilaf çözümü ilkeleri tartışıldı ve bu ilkeler AGİT Dönem Başkanı'nın nihai belgeye ekli açıklamasına yansdı. Tüm AGİT katılımcı Devletlerinin katıldığı bu ilkeler aşağıdaki gibidir:

1. Azerbaycan Cumhuriyeti ve Ermenistan Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğü;
2. Azerbaycan'daki en yüksek özyönetim de dahil olmak üzere Dağlık Karabağ'ın yasal statüsü;
3. Çözümün hükümlerine uymak için karşılıklı yükümlülükler de dahil olmak üzere Dağlık Karabağ'ın ve tüm nüfusunun güvenliği için garantiler (Graumann, Houston, Lawrimore, Levinson, Lott, McCown, et al. 2005; güncellenme 2006).

BM Genel Kurulu'nun 7 Eylül 2006'da kabul edilen Ermeni-Azerbaycan Dağlık Karabağ sorununa ilişkin "Azerbaycan'ın İşgal Altındaki Topraklarında Durum" başlıklı kararı, Ermenistan'ın işgal altındaki topraklarda çıkardığı yangınları kınadı. BM Genel Kurulu tarafından 14 Mart 2008'de kabul edilen aynı isimli karar, ihtilafın hukuki, siyasi ve insani yönlerini kapsıyor ve çözüm ilkelerini yeniden teyit ediyordu. Bu ilkeler, Azerbaycan'ın egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesini, Ermeni birliklerinin işgal altındaki Azerbaycan topraklarından derhal, eksiksiz ve koşulsuz olarak geri çekilmesini, yerinden edilmiş kişilerin kendi topraklarına dönme hakkını, Azerbaycan'da her iki toplumun bir arada yaşamasını ve Azerbaycan'da bir arada yaşamayı içermektedir. (Gökçe, Özden, Demir, 2008). 1994 yılında Fas'ın Kazablanka kentinde yapılan EİT Devlet ve Hükümet Başkanları 7. Zirvesi'nde Dağlık Karabağ ile ilgili başkibir karar kabul edildi. Karar, Azerbaycan topraklarının yüzde 20'sinin Ermenistan tarafından işgal edilmesini şiddetle kınadı ve 1 milyondan fazla Azeri'nin mülteci ve ülke içinde yerinden edilmiş kişiler haline gelmesinden duyduğu endişeyi dile getirdi. Bilinen dört BM Güvenlik Konseyi kararına atıfta bulunarak, Ermeni güçlerinin Azerbaycan'ın işgal altındaki tüm topraklarından derhal geri çekilmesi çağrısında bulunan belgede, Ermenistan'ın Azerbaycan'a yönelik saldırganlığının bir sonucu olarak sivillere yönelik eylemleri insanlık

suçu olarak değerlendirdi. 2016 yılında İstanbul'daki EİT Zirvesi'nde EİT bünyesinde “Ermenistan Cumhuriyeti'nin Azerbaycan'a Karşı Saldırganlığı Konusunda Temas Grubu” kurulmuştur. Temas Grubu 9 ülkeyi içermektedir: Azerbaycan, Türkiye, Suudi Arabistan, Pakistan, Malezya, Fas, Cibuti, Gambiya ve Somali.15 Ekim 2019'da Bakü'de düzenlenen Türk Dili Konuşan Ülkeler İş birliği Konseyi Zirvesi'nin deklarasyonu, ihtilafın Azerbaycan Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğü, egemenliği ve sınırlarının dokunulmazlığı temelinde çözülmesine destek verildiğini ifade etti. Sonra ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) 16 Haziran 2015 tarihinde Chiragov ve Diğerleri/Ermenistan davasında Ermenistan'ın Dağlık Karabağ ve çevresini işgal ettiğine karar verdi. Ayrıca Azerbaycan'ın altı bölgesinde yaklaşık 100.000 hektarlık araziye sulama suyu sağlamak amacıyla 1976 yılında Tatar Nehri üzerine inşa edilen Sarsang Barajı'nın işgal sonucu bakıma muhtaç hale gelmesi, Ocak 2016'da bölge sakinlerini sulama suyundan mahrum bırakmıştır. 26 Haziran'da kabul edilen “Azerbaycan sınır bölgelerinde yaşayanlara kasıtlı olarak sudan yoksun bırakma” kararı, Ermeni birliklerinin bölgeden çekilmesini talep etti, yapay bir çevre krizinin kasıtlı olarak yaratılmasını “çevresel saldırı” ve Azerbaycan'ın bir kısmının işgali olarak nitelendirdi. Ermenistan toprakları daha da doğrulandı. 9 Kasım 1993'te yayınlanan bir bildiri de Avrupa Birliği, Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarından askerlerin geri çekilmesi çağrısında bulundu ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne verdiği desteği dile getirdi (Oliver-Smith, 2006). 15 Şubat 2020'de Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan, Münih Güvenlik Konferansı çerçevesinde paneller gerçekleştirdi. Görüşmeler sırasında, Azerbaycan Cumhurbaşkanı birkez daha Azerbaycan'ın ihtilaf konusundaki haklı duruşunu uluslararası toplumun dikkatine sunmuş ve tarihi gerçeklere ve uluslararası hukuka dayalı argümanlarıyla Ermenistan'ın saldırganlık politikasını ve yanlış iddialarını reddetmiştir. Uluslararası hukukun norm ve ilkelerine, bilinen BM Güvenlik Konseyi kararları ve Helsinki Nihai Senedi ilkelerine dayalı olarak, çatışmanın adım adım çözümü için siyasi ve yasal temel oluşturulmuş ve uluslararası toplum tarafından kabul edilmiştir. Bu, Ermeni birliklerinin Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarından çekilmesini, Azerbaycan'ın uluslararası sınırları içinde toprak bütünlüğünün ve egemenliğinin sağlanmasını, Azerbaycanlı mültecilerin ve IDP'lerin, Dağlık Karabağ Azerbaycan toplumu da dahil olmak üzere geridönmesini ve Azerbaycan halkının bir arada yaşamasını içermektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DAĞLIK KARABAĞ SAVAŞI'NIN SİYASİ VE HUKUKİ BOYUTLARI

3.1. Karabağ savaşı'nın esasını oluşturan temel kavramlar

1987'nin sonunda, Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (bundan böyle Ermenistan SSC olarak anılacaktır), Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi (bundan böyle Dağlık Karabağ olarak anılacaktır) toprakları üzerindeki iddialarını açıkça ilan etti (bundan böyle Azerbaycan SSR'si olarak anılacaktır).

Bu, Azerbaycanlıların Ermeni SSC ve Dağlık Karabağ'dan toplu olarak sürülmesine ve Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan SSR'sinden tek taraflı olarak ayrılmasını amaçlayan bir dizi yasa dışı kararın kabul edilmesine yol açtı. SSCB'nin çöküşü Ermeni milliyetçilerinin elini tamamen açtı. 1991'in sonunda ve 1992'nin başında, çatışma askeri bir aşamaya dönüştü. Ermenistan, Azerbaycan'da askeri operasyonlar başlattı. 1992-1993 yıllarında Dağlık Karabağ ve çeşitli çevre bölgeler de dahil olmak üzere Azerbaycan topraklarının bir kısmı Ermenistan tarafından işgal edildi. Azerbaycan'a karşı yapılan bu savaş sonucunda binlerce insan öldü ve yaralandı. Yüz binlerce insan mülteci oldu ve yer değiştirmek zorunda kaldı. Binlercesi kayboldu. Bu savaş sırasında ciddi uluslararası suçlar işlendi.

Genel olarak, bu ihtilafın hukuki ve siyasi çözümü, Güvenlik Konseyi ve Genel Kurulun ilgili kararlarında ve ayrıca Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı'nın ilgili belgelerinde yansıtılan uluslararası hukuk ilkelerine dayanmaktadır. (AGİT) ve diğer uluslararası kuruluşlar. Bu belgeler, diğer şeylerin yanı sıra, Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarının Ermenistan tarafından işgal edilmesinin Azerbaycan Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğünün ciddi bir ihlali olduğunu teyit etmektedir (İnalçık, 1997). Ermenistan, uluslararası barış ve güvenliğin sorumluluğunu üstlenen Güvenlik Konseyi ve Genel Kurulu'nun kararlarını ve diğer ilgili belgelerini görmezden gelerek, gerçekte kimin yıkıcı ve militarist bir politika izlediğini açıkça ortaya koymaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti'ni "Ermenilere karşı ırksal nefret ve hoşgörüsüzlük yaymak, Ermeni karşıtı propaganda yapmakla" suçlayan Ermenistan, her şeyi görmezden gelen ve tüm topraklarını Ermeni olmayanlardan temizleyen tek etnikli bir ülke haline geldi. Ermenistan'dan farklı olarak Azerbaycan Cumhuriyeti etnik çeşitliliğini hala koruyor.

Azerbaycan, DKC'nin Azerbaycan Cumhuriyeti'nden ayrılmasını kabul etmemekle kalmamış (buna her zaman düzenli olarak itiraz etmiştir), ayrıca bugüne kadar DKC hiçbir devlet veya uluslararası kuruluş tarafından bağımsız bir varlık olarak tanınmamıştır. DKC'ye ekonomik, siyasi ve askeri yardımda bulunan Ermenistan bile bunu yapmadı. Yukarıdan, Ermenistan'ın DKC'nin bağımsızlığına ilişkin görüşlerinin uluslararası hukuka dayanmadığı ve yasal bir dayanağı olmadığı sonucuna varılabilir.

1991'in sonları - 1992'nin başlarında, çatışmanın askeri aşaması başladı. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Azerbaycan'daki iç çekişmelerin yarattığı siyasi istikrarsızlıktan yararlanan Ermenistan, dış askeri yardımla Dağlık Karabağ'da askeri operasyonlar başlattı. Ermenistan Cumhuriyeti'nin Azerbaycan'a ilk askeri müdahalesi, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığından sonra gerçekleşti. Böylece Şubat 1992'de Ermenistan Cumhuriyeti askeri birlikleri Azerbaycan'ın Hocalı şehrine zırhlı araçlarla saldırmış ve bunun sonucunda Hocalı halkı eşi görülmemiş bir katliama maruz kalmıştır.

Hocalı soykırımını olarak bilinen bu kanlı trajedi, binlerce Azeri'nin yok olmasına veya esir alınmasına neden oldu ve şehir yerle bir oldu. 25-26 Şubat 1992 gecesi, Ermeni silahlı kuvvetleri, eski SSCB'nin 366. Motorlu Tüfek Alayı'nın yardımıyla Hocalı'yı ele geçirdi. Trajik geceye kadar şehirde kalan Hocalı sakinleri (yaklaşık 2500 kişi), saldırının ardından Azerilerin yaşadığı en yakın yere bir yol bulma umuduyla evlerini terk etmeye çalıştı, ancak planları başarısız oldu. İşgalciler Hocalı'yı yerle bir ettiler ve sivil halkı özel bir zulümle öldürdüler. Yüzlerce masum Hocalı sakininin vahşice öldürülmesi, Ermeni- Azerbaycan ihtilafı sırasında işlenen en iğrenç suçlardan biriydi. Ermeni silahlı kuvvetlerinin ve yabancı birliklerin neredeyse hiçbiri Hocalı ve çevresini terk edemedi. Sonuç olarak, 106'sı kadın, 63'ü çocuk ve 70'i yaşlı olmak üzere 613 kişi hayatını kaybetti.

1.275 kişi rehin alındı ve 150 kişinin akıbeti bilinmiyor. Kurbanların elli altısı özel bir gaddarlıkla öldürüldü: diri diri yakıldı, saç derisi tıraşlandı, boyunları kesildi, gözleri oyuldu ve hamile kadınların karınları delindi. O gece çocuklar bile vahşice öldürüldü. Nüfusun kasten öldürülmesi gerçeği, 25-26 Şubat 1992'de Hocalı'da işlenen katliamın sadece Azeri oldukları için olduğunu bir taşla kanıtladı. Hocalı şehri, Azerbaycan topraklarının kademeli işgaline ve etnik temizliğe karşı ilk adım olarak seçildi. Bu korkunç soykırımın amacı, insanların kalbinde korku yaratmak ve panik yaymaktı. Mayıs 1992'de Şuşa şehri ve Ermenistan ile Dağlık Karabağ arasındaki Laçın bölgesi işgal edildi. 1993 yılında Ermeni silahlı kuvvetleri Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ çevresindeki Kelbecer, Ağdam, Fuzuli, Cebrayil, Kubadlı ve Zengilan olarak altı bölgesini daha işgal etti. 1980'lerin sonlarında

Ermenistan, Azerbaycan'a karşı toprak iddiasında bulunmaya başladı. Ayrıca Ermeni Terörist Adalet Teşkilatı (ASALA) ve Ermeni Devrim Ordusu adlı örgütler merkezlerini Ortadoğu, Batı, eski Sovyet cumhuriyetlerinin topraklarına taşıdı. 1980 yılından bu yana, Ermenistan terör örgütü (ASALA) ve onunla yakından ilişkili diğer Ermeni örgütlerinin, karayolu, demiryolu, su ve hava yoluyla provokasyonlar da dahil olmak üzere Azerbaycan'a yönelik terör eylemleri sonucunda 2000'den fazla Azerbaycanlı öldürüldü. Dağlık Karabağ ihtilafı sonucunda Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarının yaklaşık beşte biri işgal edilmiş, yaklaşık sekiz kişiden biri yerinden edilmiş veya mülteci olmuş, 20.000 kişi ölmüş, 50.000 kişi yaralanmış veya sakat kalmış ve yaklaşık olarak da Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarının yaklaşık beşte biri işgal edilmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 5.000 vatandaşı hala kayıptır (Varano, Schaferb, Cancinoc, Deckerd, Greenee, 2010).

Azerbaycan Cumhuriyeti'ne yönelik saldırganlık, ülkenin sosyo-ekonomik hayatına ciddi şekilde zarar vermiştir. İşgal altındaki topraklarda 11 şehir, 12 yerleşim yeri, 848 köy olmak üzere 871 yerleşim yeri, yüzlerce hastane ve tıbbi malzeme yakıldı ya da kullanılamaz hale getirildi. Yüzbinlerce bina ve apartman, binlerce kamu ve sağlık binası yıkıldı veya yağmalandı. Yüzlerce kütüphane yağmalandı ve birçok değerli el yazması yakıldı veya yok edildi. Birkaç devlet tiyatrosu, yüzlerce kulüp ve çok sayıda müzik okulu yıkıldı. Binlerce işleme, tarım ve diğer fabrika ve tesisler yağmalandı. Yüzlerce kilometrelik sulama sistemleri tamamen yok edildi. İşgal altındaki topraklardan Ermenistan'a yüzbinlerce koyun ve binlerce sığır götürüldü. Azerbaycan otlaklarının %70'i işgal altındaki topraklarda kalıyor.

Bölgede yüzlerce köprü, yüzlerce kilometre yol, binlerce kilometre su ve gaz boru hattı ve çok sayıda gaz dağıtım noktası tahrip edildi. Azerbaycan'a karşı savaş hem işgal altındaki topraklarda hem de Ermenistan'da Azerbaycan'ın kültürel mirasına ciddi şekilde zarar vermiştir. Erivan yetkilisi tarafından yapılan çok sayıda açıklama, Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarının işgaline tam olarak katılmadığını ve “Dağlık Karabağ'ın uluslararası hukuka uygun olarak bağımsızlığını kazandığını” belirtiyor. DKC ve çevresindeki işgal altındaki topraklar aslında Ermenistan'ın kontrolü altındadır.

29 Ekim 2004'te BM Genel Kurulu, 59. oturumunun gündemine “Azerbaycan'ın İşgal Altındaki Topraklarında Durum” maddesinin alınmasına karar verdi. 11 Kasım 2004'te Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarına nüfusun yeniden yerleştirilmesine ilişkin bir rapor (A / 59/568) BM Genel Kuruluna sunuldu. Bu maddenin BM Genel Kurulu'nda gündeminde tartışılması, Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarında yasadışı yerleşim konusuna dikkat çekilmesinde ve bu tehlikeli uygulamaya son verilmesi için acil önlemler alınmasında önemli rol oynadı.

AGİT araştırma heyetinin 30 Ocak-5 Şubat 2005 tarihlerinde işgal altındaki topraklara yaptığı ziyaret, Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklardaki durumu BM Genel Kurulu'nun 59. oturumunun gündemine almasının mantıklı bir sonucuydu. Misyonun ana sonucu, bölgedeki durumun incelenmesinden elde edilen ayrıntılı gerçeklere dayanan Azerbaycan tarafı tarafından sunulan bir rapordur. Heyet, Azerbaycan'ın endişelerini paylaşarak işgal altındaki topraklarda yeni yerleşimlerin inşasını doğruladı. AGİT Minsk Grubu Eşbaşkanları, buna karşılık, gerçek bulma heyetinin raporuna dayanarak, bölgenin demografik yapısındaki değişikliklerin kabul edilemezliğini vurguladı ve ilgili uluslararası kuruluşlara, yerinden edilmiş insanları yeniden yerleştirmek ve evlerine geri dönmek için gerekli önlemleri almaya çağırdı. Olgular bulma heyetinin raporu ve buna dayalı olarak AGİT Minsk Grubu eşbaşkanlarının tavsiyeleri, sorunun daha fazla tartışılması ve çözülmesi için temel oluşturdu. 7 Eylül 2006'da BM Genel Kurulu, işgal altındaki topraklarda meydana gelen toplu yangınlarla ilgili olarak Azerbaycan tarafından önerilen “Azerbaycan'ın İşgal Altındaki Topraklarında Durum” (A/RES / 60/285) başlıklı bir kararı kabul etti. BM Genel Kurulu kararı, acil çevre eylemi ihtiyacını vurguladı ve yangınların bölgenin çevre üzerindeki kısa ve uzun vadeli etkilerine yönelik bir değerlendirme ve yanıt verilmesi çağrısında bulundu. Bu amaçla, karar, tarafların iş birliğine hazır olduklarını vurguladı ve BM sisteminin kurum ve programlarını, özellikle BM Çevre Programı'nı AGİT ile iş birliği yapmaya çağırdı. 14 Mart 2008'de, 62. oturumunda BM Genel Kurulu, Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarındaki duruma ilişkin A / RES / 62/244 sayılı Kararı kabul etti. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Dağlık Karabağ bölgesi ve çevresindeki silahlı çatışmanın uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğinden endişe eden BM Genel Kurulu, uluslararası kabul görmüş sınırlarının egemenliğine ve dokunulmazlığına güçlü desteğini yeniden teyit etti ve koşulsuz olarak kaldırılmasını istedi. Genel Kurul, yerinden edilenlerin evlerine dönme haklarını da teyit etti. Kararda ayrıca, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Dağlık Karabağ bölgesindeki Ermeni ve Azeri toplulukları için, Cumhuriyet içinde etkili bir demokratik

özyönetim sistemi oluşturmalarına olanak sağlayacak normal, güvenli ve eşit yaşam koşullarının sağlanması gereği vurgulandı. Azerbaycan'ın Genel Kurul ayrıca, hiçbir devletin Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarının işgali sonucunda ortaya çıkan durumu hukuka uygun göremeyeceğini ve işgal altındaki topraklara hiçbir devletin yardım edemeyeceğini kaydetti.

Genel Kurul'un 62/243. maddesi uyarınca, Meclis Genel Sekreteri, Meclisin 63. oturumunda yukarıda belirtilen kararın uygulanmasına ilişkin ayrıntılı bir rapor sunar.30 Mart 2009'da yayınlanan rapor, BM üye ülkelerinden alınan yanıtların altını çiziyor. Ermeni-Azerbaycan ihtilafının çözümüne yönelik arabuluculuk süreci, Avrupa Güvenlik ve İş birliği Antlaşması (AGİK) kapsamında Şubat 1992'de başladı. AGİK Dışişleri Bakanları Konseyi'nin 24 Mart 1992'de Helsinki'de yapılacak ek bir toplantısı, AGİK'in ilkeleri, taahhütleri ve hükümleri temelinde, krizin AGİK himayesinde mümkün olan en kısa sürede müzakere edilerek çözülmesi için Minsk'te bir forum sağlayacaktır. AGİK Dağlık Karabağ konusunda bir konferans düzenlenmesine karar verildi. Genel olarak, ihtilafın çözümüne yönelik hukuki ve siyasi adımlar, uluslararası hukuk norm ve ilkelerine, BM Güvenlik Konseyi'nin 822, 853, 874 ve 884 sayılı Kararlarına, Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı'nın (AGİT) ilgili belge ve kararlarına dayanmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi, 1993 yılında Azerbaycan topraklarının işgaline karşı alınan BM Güvenlik Konseyi kararları, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ve bölgedeki diğer devletlerin egemenliğine, toprak bütünlüğüne ve uluslararası sınırlarının dokunulmazlığına saygıyı yeniden teyit etmiştir. BM Güvenlik Konseyi, düşmanlıkların derhal durdurulmasını, işgal güçlerinin Azerbaycan Cumhuriyeti'nin işgal altındaki tüm topraklarından derhal, eksiksiz ve koşulsuz olarak geri çekilmesini ve bölgedeki ekonomik, ulaşım ve enerji bağlarının yeniden kurulmasını ve geri dönüşünün sağlanmasını talep etti. BM Güvenlik Konseyi, AGİT Minsk Grubu'nun anlaşmazlığı barışçıl yoldan çözüme çabalarını memnuniyetle karşıladı ve anlaşmazlığın AGİT Minsk Süreci çerçevesinde çözülmesi çağrısında bulundu. Bu kararların hiçbiri Ermenistan tarafından uygulanmadı (Turney, & Brown, 2007).

12 Mayıs 1994'te ateşkes anlaşmasına varıldı. 5-6 Aralık 1994 tarihlerinde Budapeşte'de yapılan AGİK Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde, AGİK içindeki tüm arabuluculuk çabalarını koordine edecek Minsk Konferansı Eşbaşkanı'nın kurulmasına karar verildi. Budapeşte Zirvesi, AGİT Dönem Başkanı'na silahlı çatışmayı sona erdirmek

için siyasi bir anlaşmayı müzakere etmesi talimatını verdi. Siyasi anlaşma, çatışmanın sonuçlarını ortadan kaldırmak ve Minsk Konferansı'nın toplanmasına izin vermektir. Zirve ayrıca, Taraflar arasında silahlı çatışmayı sona erdirmek için yapılan bir anlaşmanın ardından, barışı koruma operasyonlarına hazırlanmak için çok uluslu bir AGİK barış gücü konuşlandırmaya ve Viyana merkezli bir Yüksek Düzeyli Planlama Grubu kurmaya karar verdi. YSPQ, Mayıs 1993'te kurulan İlk Operasyonel Planlama Grubu'nun yerini aldı.

13 Temmuz 2007'de, AGİT Minsk Grubu Eşbaşkanları, İlham Aliyev ile Robert Koçaryan arasında 9 Haziran 2007'de St. Petersburg'da yapılan görüşmenin ardından ihtilaf çözüm sürecindeki durumu değerlendiren bir bildiri yayınladılar. Eşbaşkanlar, Cumhurbaşkanları toplantısında, anlaşmazlığın barışçıl yoldan çözülmesinin “temel ilkeleri” üzerinde anlaşmanın önündeki sınırlı sayıda engelin tartışıldığını ve tarafların görüş ayrılıkları nedeniyle anlaşamadıklarını belirttiler. Eşbaşkanlar yaptıkları açıklamalarda, bir grup Azeri ve Ermeni aydınının Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesi ile Bakü ve Erivan'ı ziyaret etme girişimine değinerek, burayı beğendiklerini ve takdir ettiklerini belirterek bunu ilk adım olarak nitelendirdiler.

14 Mart 2008 tarihli 62/243 sayılı Genel Kurul Kararı'nın kabul edilmesinin ardından, Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın deklarasyonunda, AGİT Minsk Grubu'nun anlaşmazlığın barışçıl yollarla çözülmesine ilişkin taslak belgenin “temel ilkelere uygun olarak” açıkça ifade edildiği belirtildi.

2 Kasım 2008'de Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya Cumhurbaşkanları Moskova'da bir Deklarasyon imzaladılar. Bildiride, “çatışmanın çözümünün, uluslararası hukukun norm ve ilkelerinin yanı sıra bu çerçevede alınan karar ve belgelere dayanması gerektiği” vurgulanıyor. Diğer belgelerin yanı sıra, bunlar arasında 1993 tarihli BM Güvenlik Konseyi'nin ve 2006 ve 2008 tarihli BM Genel Kurulu'nun iyi bilinen kararları da yer alıyor. Bildirge, aynı zamanda, çatışmanın uluslararası hukukun norm ve ilkelerine dayalı olarak çözülmesinin, bölgede ekonomik kalkınma ve kapsamlı iş birliği için elverişli koşullar yaratacağını vurgulamaktadır. Dolayısıyla bu belge, Ermenistan'ın ihtilafın nihai çözümünden ve temel sonuçlarının ortadan kaldırılmasından önce bölgesel iş birliğini tercih ettiği yönündeki iddialarını geçersiz kılmaktadır.

Ocak 2005 oturumunda ASPA, Dağlık Karabağ sorununa ilişkin 1416 sayılı Kararı kabul etti. Parlamenterler Meclisi Azerbaycan topraklarının işgalini onayladı ve ulusal gerekçelerle askeri operasyonlar ve düşmanlıkların, kitlesel sürgünlerin ve mono-etnik bölgelerin yaratılmasının benzeri görülmemiş etnik temizliğin tezahürleri olduğuna dikkat çekerek endişelerini dile getirdi. Ayrıca Meclis, diğer devletlerin topraklarını işgal eden bir devletin Avrupa Konseyi üyesi olarak yükümlülüklerini ciddi şekilde ihlal ettiğini belirtti. Ayrıca yerinden edilenlerin güvenli ve onurlu bir şekilde evlerine dönmelerini tavsiye etti. Meclis ayrıca, taraflara Güvenlik Konseyi'nin kararına, özellikle de askeri birliklerin işgal altındaki tüm bölgelerden çekilmesine ilişkin karara uyma çağrısında bulundu.

Azerbaycan'ın ihtilafın çözümüne ilişkin tutumu AGİT içindeki uzun vadeli arabuluculuk çabalarının her zaman tutarlı ve verimli olmamasına rağmen, Azerbaycan ihtilafın yapıcı ve barışçıl bir şekilde çözülmesini desteklemeye devam ediyor.

Azerbaycan hükümetinin amacı, işgal altındaki tüm toprakları kurtarmak, yerinden edilmiş kişileri evlerine geri döndürmek ve Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesinde ve tüm Güney Kafkasya bölgesinde istikrar ve kalıcı barışı tesis etmektir.

Çözüm sürecinin temel amacı, Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan içindeki statüsünü geliştirmek, modelini ve yasal çerçevesini belirlemektir. Azerbaycan tarafı, herhangi bir statü belirleme sürecinin, Ermeni ve Azeri toplulukları da dahil olmak üzere bölge nüfusunun tamamının doğrudan, tam ve eşit katılımı ve Azerbaycan hükümeti ile yasal olarak yapıcı etkileşimi ile normal barış içinde gerçekleşmesi gerektiğine inanmaktadır. Azerbaycan ile Ermenistan arasında imzalanacak barış anlaşmasının uygulanmasına gelince, her iki tarafın, büyük devletlerin ve uluslararası kuruluşların üstlendiği yükümlülükler de dahil olmak üzere ilgili uluslararası garantilerin sağlanması gerekiyor. Barış sürecinin başarısının, tarafların yapıcı yaklaşımına ve başta AGİT Minsk Grubu eşbaşkanları olmak üzere uluslararası toplumun aktif desteğine de bağlı olduğu açıktır.

Ancak Ermenistan'ın bu konudaki tutumu nedeniyle kayda değer bir olumlu değişim ummak çok zor. Aslında, çatışmanın en başından itibaren, Ermenistan'ın Azerbaycan'a yönelik askeri saldırganlığının amacı, toprakları zorla ele geçirmek ve işgal altındaki toprakların demografik yapısını değiştirmektir. Ermenistan, tek taraflı ayrılmayı sağlamak için Dağlık Karabağ çevresindeki işgal altındaki bazı topraklar üzerinde kontrol sürdürmek, Azerbaycanlı mültecilerin evlerine dönüşünü engellemek ve böylece her iki toplumun görüşlerinin eşit olarak değerlendirilmesini engellemek istiyor.

Azerbaycan tarafı anlaşmazlığın barışçıl bir şekilde çözülmesini desteklese de toprak bütünlüğü konusunda asla taviz vermeyecek ve bu nedenle ihtilafın “oldu bitti” temelinde, yani Ermeni tarafının 'oldubitti' temelinde çözülmesini kabul etmeyecektir. Statükoyu korumak, hukukun üstünlüğünün ve insan hakları ihlallerinin sonuçlarını kabul etmek, ya da başka bir deyişle, şiddetin adalete üstün geldiğini görmek olacaktır. Çatışma ancak Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne ve uluslararası kabul görmüş sınırlarının dokunulmazlığına saygı temelinde ve Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan ve Ermeni topluluklarının demokrasiden tam ve eşit şekilde yararlanarak barış içinde bir arada yaşaması temelinde çözülebilirdi.

3.2. Silahlı çatışmaların sebepleri

Ermeni-Azerbaycan Dağlık Karabağ ihtilafı, sonuçları milyonlarca insanın kaderini ciddi şekilde etkileyen en trajik çatışmalardan biri olarak yirminci yüzyıl tarihine girmiştir. 1988 yılında Ermeni tarafının Azerbaycan'ın tarihi toprakları üzerinde açık toprak iddiaları ve etnik provokasyonlarla başlayan çatışma, Ermenistan'ın Azerbaycan'a askeri saldırısı ile sonuçlanmıştır. Sovyetler Birliği'nde temsil edilen Ermeniler, Ermeni SSR liderliği ve Yurtdışı Ermeni Diasporası, 1980'lerin başında SSCB'nin merkezi hükümetinin zayıflamasını kullanarak 1923'te kurulan Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'ni (DKÖO) devirdi. Azerbaycan SSR'si, SSCB ile birleşmek için maksatlı adımlar attı. Ermeni şovenist Z. Balayan'ın 1981'de Erivan'da Ermenice, 1984'te Moskova'da Rusça olarak yayınlanan “Ojag” adlı kitabında, Kasım 1987'de Abel Aganbekyan'ın Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a ilhakına verdiği destek ile Azerbaycan'a yönelik asılsız toprak iddiaları Paris'teki L'Humanité, 1987 sonbaharında Erivan'daki mitinglerde Ermeni milliyetçileri tarafından Azerbaycanlılara şiddet çağrısında bulundu ve toprak iddiaları bu faaliyetin bir parçasıydı. 1987 yılının sonlarında Ermenistan SSC'nin Gafan bölgesinde Azerbaycanlıların tarihi topraklarından vahşice sürgün süreci başladı. 1988-1989 yıllarında Ermenistan'ın diğer bölgelerinde (Amasya, Ararat, İcevan, Yegegnadzor, Megri, Sisyan, Gorus, Gukark, Vardenis, Masis, Azizbayov, Artaşat, Hoktemberyan, Noyemberyan, vb.) ve şehirlerde

(Eriyan, Kirovakan, Hrazdan, Stepanavan, Spitak, Cermuk, Gümürü vs.'de yaşıyan Azerbaycanlıların kaderi aynıydı. Ermenistan'da yaşıyan 250.000'den fazla Azerbaycanlı, tarihi topraklarından zorla çıkarılmış, 216'sı vahşice öldürölmüş ve 1.154'ü yaralanmıştır. Ermeni şiddeti karşısında hayatlarını kurtarmak için Azerbaycan'a sığındılar. 1988 yılına kadar Azerbaycanlılar Ermenistan'da kompakt bir şekilde yaşadılar. Ancak Sovyet hükümeti, Dağlık Karabağ'da yaşıyan Ermenilerin aksine, Azerbaycanlıların yoğun olarak yaşadığı topraklara Ermenistan SSC içinde özerk statü tanımadı.

Haydar Aliyev 15 Haziran 1993'te iktidara döndüğünde ölkedeki durum zordu. Ermeni-Azerbaycan Dağlık Karabağ sorununun çözömlünün, önemli iç ve dış politika faktörlerini dikkate alarak kapsamlı bir yaklaşım gerektirdiği sonucuna varmıştır. Bunlar arasında sosyo-politik istikrarın sağlanması, savaşa hazır bir düzenli ordunun oluşturulması, devlet kurumlarının yeniden düzenlenmesi ve etkin işleyişinin sağlanması, ekonominin restore edilmesi ve radikal yönetişim reformlarının uygulanması, ölkenin önümüzdeki on yıllar boyunca kalkınmasını sağlayacak stratejik petrol anlaşmalarının akdedilmesi yer alıyor (Rampino, Self, 1993). 12 Mayıs 1994'te ateşkes anlaşmasına varıldı. Şimdiye kadar, Ermeni askeri saldırganlığının bir sonucu olarak, Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarının yüzde 20'si - Hankendi, Hocalı, Şuşa, Laçın, Hocavend, Kelbecer, Ağdam, Fuzuli, Cebrail, Kubadlı, Zengilan bölgelerinin yanı sıra 13 Tatar bölgesi, 7 Gazah bölgesi ve Nahçıvan'ın Sedarak bölgesi Bir köy Ermeni ordusu tarafından işgal edildi. Ermeni-Azerbaycan Dağlık Karabağ ihtilafının bir sonucu olarak, 1 milyondan fazla Azerbaycanlı yerinden edilmiş, 20.000 askeri operasyonlarda ölmüş ve 50.000'i sakat bırakılmıştır. Çatışma sonucunda 67'si çocuk, 265'i kadın ve 326'sı yaşlı olmak üzere yaklaşık 4.000 Azerbaycanlı kayboldu. Bu insanların akıbeti henüz bilinmiyor. 2000'den fazla Azeri Ermeniler tarafından esir alındı ve rehin alındı. 1988-1993 yıllarında Karabağ'da toplam 900 yerleşim yeri, 150.000 ev, 7.000 kamu binası, 693 okul, 855 anaokulu, 695 sağlık kurumu, 927 kütüphane, 44 mabet, 9 cami, 473 tarihi eser, saray ve müze inşa edilmiştir. 40.000 müze sergisi, 6.000 sanayi ve tarım işletmesi, 160 köprü ve diğer altyapı tesisleri tahrip edildi. Devletlerarası niteliği nedeniyle uluslararası barış ve güvenlik için ciddi bir tehdit haline gelen çatışma, uluslararası kuruluşlar nezdinde ciddi tartışmalara neden olmuş ve bu konuda çok sayıda önemli belge kabul edilmiştir.

Uluslararası barış ve güvenliğin ana garantörü olarak görev yapan BM Güvenlik Konseyi, 1993 - 822, 853, 874 ve 884 yıllarında Ermeni-Azerbaycan Dağlık Karabağ ihtilafına ilişkin dört karar kabul etti. Bu kararlar, uluslararası hukuk normları ve ilkeleri

temelinde çatışmayı çözmek için siyasi sürecin yasal çerçevesini tanımladı. Kararlar, Azerbaycan topraklarının işgalini kınadı, toprak iddialarının zorla uygulanmasının kabul edilemezliğini vurguladı, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü, egemenliğini ve sınırlarının dokunulmazlığını yeniden teyit etti ve işgal güçlerinin işgal altındaki tüm bölgelerden derhal, eksiksiz ve koşulsuz olarak geri çekilmesini talep etti. Azerbaycan topraklarını işgaletmeye yönelik askeri operasyonlar hukuken saldırganlık olarak değerlendirilmektedir. Etnik gruplar haklarından tam anlamıyla yararlanmalı ve devletin toprak bütünlüğünü tehlikeye atmamalıdır.

Ermenistan siyasi ve askeri provokasyonlarına 2017 yılında da devam etti. Önce 20 Şubat'ta Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarında yasadışı bir "referandum" yapıldı. Ancak bu uluslararası toplum tarafından reddedildi ve Azerbaycan'ın uluslararası kabul görmüş sınırları içinde toprak bütünlüğü ve egemenliğine destek ifade edildi. Haziran ve temmuz aylarında, AGİT Minsk Grubu eşbaşkanlarının anlaşmazlığı çözmeye yönelik Azerbaycan'ın artan çabalarına ve uluslararası toplumdaki somut müzakereler için ciddi çağrılara rağmen, Ermenistan durumu temas hattında tırmandırmaya çalıştı. Ermeni askeri birlikleri, Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerinin ön cephe mevzilerine ve sivil bölgelere ağır toplardan yoğun bir şekilde ateş ederek saldırgan eylemlerini bir kez daha sürdürdü. Sonuç olarak 4 Temmuz'da Fuzuli ilçesine bağlı Alkhanlı köyünde sivil - 1966 doğumlu Sahiba Allahverdiyeva ve 2016 doğumlu torunu Zahra Guliyeva öldürüldü, 1965 doğumlu Salminaz Guliyeva ağır yaralandı. Ermenistan'ın sivilleri ve tesisleri kasıtlı olarak hedef alması uluslararası toplum tarafından şiddetle kınandı. Uluslararası toplum, Ermenistan'ın ihtilafın siyasi bir çözümüyle ilgilenmediğine bir kez daha ikna oldu. Ermenistan, Azerbaycan'ın tüm barışçıl çabalarına rağmen, yıkıcı politikasıyla sorunun kademeli olarak çözülmesini engellemekte, siyasi ve askeri provokasyonlarla müzakere sürecini bozmaya çalışmakta ve işgale dayalı statükoyu sürdürerek savaş hedeflerinin peşinde koşmaktadır. Azerbaycan topraklarının Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ sorunu, Azerbaycan'ın uluslararası sınırları ve toprak bütünlüğü çerçevesinde çözülmelidir. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, "En büyük tavizimiz barış görüşmelerine olan bağlılığımızdır. Ancak bu fırsatları yeni koşullar yaratmak için kullanmalıyız. Askeri yeteneklerin güçlendirilmesinin otomatik olarak savaşın yeniden başlamasına yol açmadığını tekrar söylemek istiyorum. Bu son seçenek. Buna hazır olmalıyız. Savaşta olan bir ülke de dahil olmak üzere her ülke buna hazır olmalıdır."

Azerbaycan Ordusunun 27 Eylül'de Karabağ'da başlattığı başarılı karşı taarruz

sonucunda, Cebraill, Fuzuli, Zengilan, Kubadlı, Hocavend ilçesine bağlı Hadrut yerleşimi, Tatar ilçesine bağlı 3 köy, Hocalı ilçesine bağlı 9 köy, Şuşa Laçın ilçesine bağlı 3 köy ile Ağdara ve Murovdag'ın yanı sıra Zengilan, Bartaz, Sigirt, Şükurataz tepeleri ve 5 diğer adı açıklanmayan tepelerde çok sayıda stratejik tepe kurtarıldı. 10 Kasım'da Azerbaycan Cumhurbaşkanı, Ermenistan Başbakanı ve Rusya Devlet Başkanı, çatışma bölgesinde tam bir ateşkes ve tüm askeri operasyonlar hakkında bir bildiri imzaladılar. Açıklamaya göre, Ağdam bölgesi 20 Kasım'da Azerbaycan'a, 25 Kasım'da Kelbecer bölgesi ve 1 Aralık'ta Laçın bölgesi Azerbaycan'a devredildi. 10 Kasım 2020'de düşmanlıkların sona ermesinden sonra, Karabağ topraklarındaki diğer şehirler, yerleşimler ve köyler üzerinde Azerbaycan egemenliği kuruldu ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğü restore edildi.

3.3. Dağlık Karabağ anlaşmazlığının uluslararası hukukta yeri Karabağ ekonomisi ve Karabağ Savaşı'nın ekonomik etkileri

Dağlık Karabağ konusunda Ermeni-Azerbaycan ihtilafının başlamasının ardından uzun bir süre bu sorun uluslararası toplumun dikkatini çekmedi. Bunun ilk nedeni, çatışmanın ilk aşamasında dünya toplumunun ortadan kaldırılmasıyla ilgilenmemesiydi. Çünkü bu sorun, SSCB'nin çöküş sürecini hızlandıran birçok faktörden biriydi ve ortadan kaldırılması, Sovyetler Birliği içindeki yıkıcı süreçleri engelleyebilirdi

1992'de Şuşa'nın işgali Azerbaycan'ı yeniden BM'ye başvurmaya zorladı. 12 Mayıs'ta BM Güvenlik Konseyi Dağlık Karabağ sorununu tartıştı ve bir açıklama yaptı. Açıklama, Güvenlik Konseyi Başkanı adına yapıldı. Açıklamada, Dağlık Karabağ'daki kötüleşen durum ve ÜİYOK'lere acil yardım sağlanması gereği konusundaki endişeler dile getirildi. Belge, paydaşları şiddeti sona erdirmeye ve BM Şartı hükümlerine uymaya çağırıldı. “Güvenlik Konseyi üyeleri, tüm ilgili tarafları şiddeti sona erdirmek, Genel Sekreter'in görevini kolaylaştırmak ve personelinin güvenliğini sağlamak için gerekli tüm önlemleri almaya çağırıyor (S/23597). Ermenistan ve Azerbaycan'ın açıklamalarını hatırlatıyor, sırasıyla Birleşmiş Milletler'e katılımları konusunda, özellikle Anlaşma'nın güçkullanmadan barışçıl yollarla çözülmesine ilişkin ilkelerine atıfta bulunuluyor “dedi. Bu, ifadenin aslında çatışmanın gerçek doğası hakkında hiçbir şey söylemeyen sıradan bir belge olduğunu gösterdi. BM Güvenlik Konseyi'nin tek olumlu adımı, Azerbaycan'ın BM Daimi Temsilciliğinin 33 Güvenlik Konseyi Başkanına yazdığı mektubun Güvenlik Konseyi'nin resmi belgesi olarak dağıtılması oldu. Mektup, Ermenistan'ın askeri operasyonlarını egemen

bir devletin toprak bütünlüğünü ihlal etme girişimi olarak nitelendirdi. Elbette Ermenistan da alternatif adımlar atmaya çalıştı. Sonuç olarak, Ağustos 1992'de Ermenistan'ın talebi üzerine BM Güvenlik Konseyi yeni bir toplantıya çağrıldı ve Güvenlik Konseyi Başkanı tarafından yeni bir açıklama yapıldı. Belgede ayrıca taraflara ateşkes çağrısında bulunuldu ve durumun tırmanmasından duyulan endişe dile getirildi.

Ekim 1992'de BM Güvenlik Konseyi Başkanı tarafından başka bir açıklama yapıldı. Ancak bu belge muhtevası ve siyasi mahiyeti itibarıyla öncekilerden farklı değildi. Ayrıca durumun tırmanması ve birçok can kaybından duyduğu endişeyi dile getirdi ve AGİK'in ihtilafı çözme çabalarına destek verdiğini ifade etti. Güvenlik Konseyi, sorunu çözmek için acilen müzakere sürecinin başlatılması gerektiğine dikkat çekerek tarafları bu yönde somut adımlar atmaya çağırıldı. 1993 yılında Azerbaycan'ın bir başka bölgesi olan Kelbecer Ermeniler tarafından işgal edildi. Azerbaycan, saldırganın eylemlerini değerlendirmek için BM'ye başvurdu. 6 Nisan'da BM Güvenlik Konseyi Başkanı'nın açıklaması kabul edildi. Açıklamada, Ermenistan ile Azerbaycan arasında artan gerilim ve “yerel Ermeni güçlerinin” Kelbecer bölgesine müdahalesinden duyulan endişe dile getirildi. Açıklamada, tüm devletlerin toprak bütünlüğünün dokunulmazlığı ilkesi yeniden teyid edildi ve taraflara AGİK içindeki barış sürecinde ilerleme sağlamak için uygun adımları atma çağrısında bulunuldu. Ancak bu ifade, soruna ilişkin doğru bir değerlendirme yapmamıştır (Südaş, 2004). BM Güvenlik Konseyi, kalıcı bir ateşkes için işgale ve askeri operasyonlara son verilmesi çağrısında bulundu ve saldırgan güçlerin Kelbecer bölgesinden ve Azerbaycan'ın diğer işgal altındaki topraklarından çekilmesini istedi. “Güvenlik Konseyi, Güvenlik Konseyi Başkanı'nın 29 Ocak 1993 (S/25199) ve 6 Nisan (S/25539) Dağlık Karabağ ihtilafına ilişkin açıklamalarına atıfta bulundu ve 14 Nisan 1993 tarihine kadar Genel Sekreterin raporuna atıfta bulundu.

14 Ekim 1993'te BM Güvenlik Konseyi, Dağlık Karabağ sorununu yeniden tartıştı ve 874 sayılı Kararı kabul etti. Kararda, Minsk Grubu tarafından hazırlanan “güncellenmiş acil önlemler takvimi” övüldü ve anlaşmazlığın bu plan temelinde çözülmesi olasılığı belirtildi. Özünde, bu karar öncekilerden farklı değildi.

Öte yandan, 874 sayılı Kararın Azerbaycan'ın 35'in yakın zamanda işgal edilen bölgeleri hakkında hiçbir şey söylememesi ilginçti. Ancak, önceki kararlar işgal altındaki bölgelerin belirli isimlerini içeriyordu. Ekim 1993'te Ermenistan'ın uluslararası kuruluşlar tarafından kabul edilen belgeleri dikkate almadığı daha da belirginleşti. AGİK başkanının

bölgeyi ziyareti sırasında Ermeni silahlı kuvvetleri Azerbaycan'ın Zengilan bölgesini işgal etti. Bu, uluslararası toplum tarafından çatışmanın nesnel bir değerlendirmesinin temelini gösteren bir başka olaydı. 11 Kasım 1993'te Azerbaycan'ın talebi üzerine BM Güvenlik Konseyi, çatışmanın devamına ilişkin durumu yeniden gözden geçirdi ve 884 sayılı kararı kabul etti. Kararda, Azerbaycan'ın Horadiz yerleşimi ve Zengilan ilçesinin işgalinden duyulan endişe dile getirildi ve işgal güçlerinin bu topraklardan çekilmesi çağrısında bulunuldu.

Bu karar tabii ki uygulanmadı. Bu belgenin ilke olarak önceki BM Güvenlik Konseyi kararlarından farklı olmadığını belirtmek gerekir. Bu kararların hiçbiri, ilgili BM tüzüğüne gerekliliklerini tam olarak yansıtmadı. Mesele şu ki, BM tarafından kabul edilen belgeler bir nedenden dolayı uluslararası hukukun çok önemli ilkelerini unuttu ve saldırganı cezalandırmak için herhangi bir özel mekanizma belirtmedi. Bununla birlikte, ihtilafların çözümünde bir miktar tecrübeye sahip olan bu örgüt, Ermenistan'ın Azerbaycan'a yönelik saldırganlık politikasına son vermek ve bölgede gerçek, kalıcı barışı sağlamak için geniş fırsatlara sahipti.

Ancak Dağlık Karabağ konusunda Ermeni-Azerbaycan ihtilafı örneğinde bunu gözlemlemedik. Ancak ülkemize yönelik saldırganlık eylemi bir yandan halkımızın barışçıl ve sessiz yaşamını engellerken, diğer yandan bölge güvenliği açısından ciddi sorunlar yaratmıştır. BM Şartı ayrıca her devletin toprak bütünlüğünün dokunulmaz olduğunu ve bu ilkeyi ihlal edenlerin uluslararası hukuk normlarına aykırı hareket ettiğini belirtir. Ermenistan, uluslararası hukuk normlarını göz ardı ettiğini dünyaya kanıtlamıştır. Bunu önlemek için gerçek baskı mekanizmalarını ifade etmek mümkün oldu. Ancak uluslararası toplum da bu konuya kayıtsız kaldı. Salırganlık kavramının özü, 1974'te kabul edilen BM kararında yansıtılmaktadır. Bu karara göre: 1. Bir devletin diğer bir devletin egemenliğine, siyasi bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne karşı güç kullanması; 2. Herhangi bir Devletin BM Şartı'nı ihlal edecek şekilde güç kullanması; 3. (a) Herhangi bir askeri işgal veya müdahale sonucunda başka bir Devletin topraklarının, başka bir Devletin topraklarına silahlı müdahale veya saldırı veya geçici nitelikte olup olmadığına bakılmaksızın, herhangi bir Devlet tarafından ilhakı; b) bir devletin askeri güçleri tarafından başka bir devletin topraklarının bombalanması; c) Bir devlet tarafından veya devlet adına silahlı kuvvetler, paralı askerler, düzensiz askeri birlikler gönderilmesi saldırı fiili olarak kabul edilir. Salırgan devlet, herhangi bir saldırı türünden doğrudan BM Güvenlik Konseyi'ne karşı sorumludur. Bu, Güvenlik Konseyi'ne salırganlara karşı zorunlu işlem yapma yetkisi verir.

Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı saldırgan bir politika izlediğini doğrulayan onlarca gerçek var ve bu gerçekler, bu ülkenin Cumhuriyetimize karşı yürüttüğü askeri operasyonların tüm ölçütlere göre bir saldırı eylemi olduğunu söylemeye zemin hazırlıyor. Ancak BM Güvenlik Konseyi, saldırganı cezalandırmak ve yasadışı eylemlerinden caydırmak için gerekli kararları almak istemedi (Graumann, Houston, Lawrimore, Levinson, Lott, McCown, et al. (2005 ve güncellenme 2006).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SOSYO-EKONOMİK SORUNLAR BİRİNCİ DAĞLIK KARABAĞ SAVAŞI GÖÇMENLERİ: BAKÜ BİNEGEDİ İLÇESİ ÖRNEĞİ

4.1. Metodoloji

Savaşın üzerinden 28 yıl geçmesine rağmen göçmenler hala birçok sosyal ve ekonomik zorlukla karşı karşıya. Birinci Dağlık Karabağ Savaşı'ndan sonra zorla yerinden edilen göçmenlerin karşılaştığı sosyo-ekonomik sorunlar emek sorunudur.

Bir iş sorunu nedeniyle;

- Göçmenlerin göç sonrası sorunları nelerdir?
- Ne tür sosyal sorunlar meydana geldi?
- Göçmenlerin ne kadarı binegedide yerleşti?

Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya arasında 10 Kasım 2020 tarihinde imzalanan ortak bir anlaşma ile 1990'ların başında başlayan savaş sonucunda yaşanan savaş ve göçü sona erdirmek amaçlandı. Çalışma 1992-2020 yılları arasında zorunlu göçmen statüsü alan Dağlık Karabağ göçmenlerinin sosyo-ekonomik sorunlarına odaklanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, yeni bölgelerinde zorla yerinden edilen Azerbaycan Türklerinin karşılaştıkları sosyo-ekonomik sorunları ve bu sorunlara devletin sağladığı olanakları belirlemek ve değerlendirmektir.

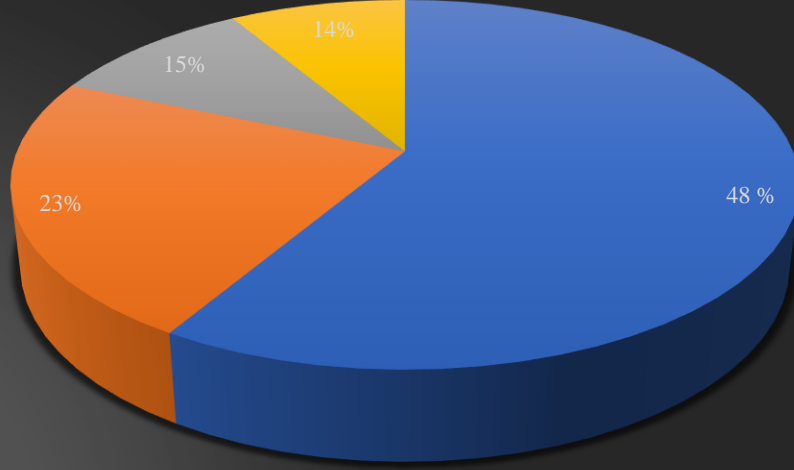
Karadağ'daki göçmen literatürü üzerine yapılan araştırmalar genellikle göçmenlerin sorunlarına yöneliktir. İstatistiklerin derlenmesi ve önceden hazırlanmış raporlar aracılığıyla göçmenlerin karşılaştıkları sorunlar ortaya konmaktadır. Bu noktada yeni bir çalışmanın nitel araştırma yöntemleriyle uygulanması araştırmaya özgünlük kazandırmaktadır (Gökçe, Özden, Demir, 2008).

1991-1993 Birinci Dağlık Karabağ Savaşı sonucunda göç etmek zorunda kalanlara zaman, maliyet ve Covid-19 Pandemisi açısından ulaşmanın zor olması, araştırma için uygun bir model olmasını sağlamıştır. Bu nedenle, nüfusun daha küçük bir grubu olan

Bakü'nün Binegedi ilçesi araştırma örneği olarak seçilmiştir. Tarihsel dönemler itibariyle bahsedilen zorunlu göç ve tehcir olayları, nüfusun demografik yapısını derinden etkilemiştir. Bu konunun derinlemesine incelenmesi bizi nesnel olarak istenen hedefe götürecektir. Sovyet döneminde Ermeni Taşnaklar görünüşlerini değiştirerek Bolşevik oldular. Bolşevikler adı altında Ermeniler, Sovyet döneminde Azerbaycan Türklerine yönelik soykırımı sürdürdüler. Bu soykırım gizlice gerçekleştirildi ve Ermenistan'ı Türklerden tamamen temizlemeyi amaçlıyordu. Sovyetler Birliği'nin ilk yıllarında, birçok Azerbaycan Türkü “Sovyet devletine karşı çıkmak” suçlamasıyla ölüme mahkum edildi veya en azından Sibirya'ya sürgüne gönderildi. Ermenistan'ın silahlandırılması politikası İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da devam etti. Bu, Azerbaycan Türklerinin Ermenistan'dan sınır dışı edilmesini gerektirecektir. 29 Aralık 1947 tarihli SSCB Bakanlar Kurulu Kararı, Ermenistan'da yaşayan Azerbaycanlıların Azerbaycan'a sınır dışı edilmesini yasallaştırdı. Karara göre, Ermenistan'da yaşayan Azeriler, iddiaya göre pamuk yetiştiriciliğinin geliştirilmesi için, sıcak iklimin hüküm sürdüğü Azerbaycan'ın Kura ve Aras nehirleri arasındaki bölgeye yerleştirilecekti. Ermeniler genellikle kırsal kesimde yaşayan Azerbaycan Türklerinin evlerinde yaşamak istemişlerdir. Bu dönemde Ermenistan'da 476 köy harap edildi. Ayrıca 1948'den 1952'ye kadar olan dönemde 150.000 Azerbaycan Türkü Ermenistan'dan Azerbaycan'a sürüldü. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra açlıkla mücadele eden insanlar da sınır dışı edildi. 150 bin tehcir edilen Azerbaycan Türkü, Azerbaycan'ın sıcak bölgelerine yerleştirildi. Bu insanların yarısı kıtlık ve iklim değişikliği nedeniyle öldü.

Azerbaycan toplumunda gerek Sovyetler Birliği döneminde gerekse son dönemde yaşanan göç hareketleri ülke toplumunun demografik yapısını olumsuz etkilemiştir. Bu olumsuz etkileşim ilk aşamada kadın erkek dengesinde kendini gösterir. Toplumda zaten var olan kadın ve erkek nüfus arasındaki orantısız dengesizlik (kadınlar için %51.2, erkekler için %48.8) mülteciler ve zorunlu göçmenler arasında büyüdüğünden, bu rakam kadınlar için %54,2'ye yükselmiş ve bu rakam erkekler için daha da yüksekti - %45.8'e düştü. Kaçak ve ülke içinde yerinden edilmiş kişiler arasında aile reisinin kadın olduğu ailelerin sayısında toplumun diğer kesimlerine göre önemli bir artış var. Bunun toplam göçmen aile sayısına oranı %20'ye yakındır. Bu tür ailelerin toplumdaki yaşam koşulları elbette daha kötü. 17 yaş altı zorunlu göçmen sayısı ise 196.480'dir.

Mülteci (kaçkın) ve mecburi göçmen nüfusun yaşlara göre dağılımı

1-(0-5 yaş)

2-6-15 yaş

3-çalışabilir nüfus

4-emekliler

Şekil 1. Mülteci (kaçkın) ve mecburi göçmen nüfusun yaşlara göre dağılımı (<http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/2699-published.pdf>)

ÜİYOK'lerin etnik yapısına baktığımızda Azerbaycanlıların 565.408, Ruslar 317, Kürtler 4.628 ve diğer etnik unsurlardan 131 oluştuğunu görüyoruz. Bu vesileyle Ermeniler Azerbaycan topraklarını işgal ederken, yaşayan nüfusun tamamı bölgeden kovuldu. 1999 istatistiklerine göre, Azerbaycan Devlet İstatistik Enstitüsü ülkedeki toplam kaçak ve zorunlu göçmen sayısını 1 milyon kişi olarak tahmin ediyor. Ancak bu rakama askeri ve işgal altındaki topraklara yakın yerleşim yerlerinden göç edenler de dahildir. 1999 yılı itibarıyla ülkede kayıtlı toplam kaçak ve zorunlu göçmen sayısı 788.800'dür. Aynı kaynakta Ermenistan'dan göç edenlerin sayısı 192.100, Kazakistan'dan 1.600, Rusya'dan 1.000 ve Özbekistan'dan göç edenlerdir.

Ayrıca Ermenistan'dan kaçan Ermeniler ile Bakü'de yaşayan Ermenilerin ev değiştirmelerine resmi olarak izin verilmektedir. Göçmenler arasında ise çadırlarda,

kışlalarda, yük vagonlarında, bitmemiş binalarda, yol kenarlarında ve mağaralarda yaşayan ailelerin durumu daha da zor. Özellikle kış aylarında burada barınmak çocuklar ve yaşlılar için kabul edilemez. Elektrik, su ve kanalizasyonun olmadığı bu sağlıksız yerlerde yaşayan çocukların sağlıklı büyümeleri ve topluma katılmaları uzun zaman alacaktır. Devlet şehit ailelerinin yerleştirilmesine öncelik verse de bu konuda daha alınması gereken çok yol var ve birçok aile uygun bir yere yerleşmek için sıraya giriyor. Ayrıca okullarda, pansiyonlarda ve anaokullarında üç veya dört aile bir arada yaşamaya zorlanmaktadır.

Grafiksel olarak temsil edilen yeniden yerleşim yerleşimleri şu şekildedir: Çadırlarda 15.530 ailede 73.982 kişi, gecekondularda 19.782 ailede 98.979 kişi, devlet evlerinde, kreşlerde, okullarda ve pansiyonlarda 43.905 ailede 175.255 kişi, 20.240 kişiden oluşan aileler. Tatil köylerinde ve sanatoryumlarda, 156.420 kişi akraba ve arkadaşları olan 38.926 aile, 35.472 kişi. 8.954 aile başka evlerde, 8.954 aile bitmemiş binalarda, 8.954 aileden 32.721 kişi. Çiftlikte çalışan 7.555 aileden 8.859 kişi. 2076 aileden yük vagonlarında, 3418 aileden oluşan 14864 kişi, yol kenarlarında ve zeminde kazılmış mağaralarda.

Tablo 1

Binegedi’de Mülteci (kaçkın) ve mecburi göçmenlerin kategorileri

Kaçkın ve mecburi göçmenlerin kategorileri	Sayı	Toplam içindeki %
İşgalden kurtulmuş rayonlarda (illerde) önceki yaşadıkları yerlere dönen göçmenler	80.044	9,93
Çadırlarda, barakalarda, tren vagonlarında, Toprak mağaralarda, inşaatlarda ve diğer yerlerde meskunlaşanlar	118.997	14,77
Kaçkın ve mecburi Göçmenlerin sıkça meskunlaştıkları rayonlarda (illerde)	357.125	44,32
Baku şehrinde yaşayanlar	226.338	28,09
Baku şehrinde sosyal binalarda	62.545	7,76

Baku şehrinde inşaatlarda	404	0,05
Baku şehrinde özel ve devlet evlerinde	163.389	20,28
Sumgayit şehrinde yaşayanlar	128.3.33	15,93
Sumgayit şehrinde sosyal binalarda	37.602	4,67
Sumgayit şehrinde inşaatlarda	3.780	0,47
Sumgayit şehrinde özel ve devlet evlerinde	86.051	10,68
Sumgayit şehrinde yol kenarında yaşayanlar	900	0,11
Köy bölgelerinde yaşayanlar özel ve devlet evlerinde	257.340	31,94

Kaynak:<http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/2699-published.pdf>

Azerbaycan'ın toplam nüfusuna kıyasla kaçak ve zorunlu göçmen sayısının artması, ayrıca ülke topraklarının %20'sinin işgal edilmiş olması Azerbaycan'da kamu kuruluşlarının kurulmasını zorlaştırmaktadır (www.azadqarabag.azerall.info, 2007). Yaklaşık 15 yıldır 1 milyona yakın Azerbaycan vatandaşı bir gün atalarının topraklarına dönme umuduyla evsiz, evsiz ve evsiz yaşamaktaydı. Azerbaycan'ın birçok bölgesinde Karabağ göçmenleri şehirlerin sağlıklı bir sosyal altyapıya sahip olmasına engel olmakta ve birçok şehirde “gecekondu” şeklinde sosyal sorunlar yaşanmaktadır. Barınma sorunları büyük ölçüde çözülen mülteciler ve barınma sorunları çözülmeyen zorunlu göçmenler aşağıdaki kategorilere ayrılabilir. Ayrıca Azerbaycan'ın Ermenistan ile sınır bölgeleri işgal edilmemesine rağmen sürekli ateş hattında olduğundan ve aynı zamanda bu bölgelerdeki insanlar daha güvenli yerlere gitmek için evlerini terk etmek zorunda kalmış ve mülteci oldu. Toplam 20.678 aileden oluşan 86.386 kişinin bölgelere göre dağılımı şöyledir:

Azerbaycan, kişi başına ülke içinde yerinden edilmiş kişi sayısı bakımından dünyanın en yüksek göstergelerinden birine sahiptir. Azerbaycan'da zorla yerinden edilme durumu yaklaşık yirmi yıldır devam etmekte olup, bu durum ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin sorunlarının ve hak koruma ihtiyaçlarının zaman içinde nasıl değiştiği ve ihtiyaçlarının Azerbaycan genel nüfusunun ihtiyaçları ile karşılaştırıldığında nasıl olduğu hakkında soruları gündeme getirmektedir. Bu çalışma, kentsel ve kırsal alanlarda yaşayan ÜİYOK'lerin ve komşularının sorunlarını ve ihtiyaçlarını araştırdı. Araştırmanın sonuçları, iki şehirde (Bakü ve Gence) ve iki bölgede (Tatar ve Ağdam) yürütülen araştırmalara ve ÜİYOK'ler ve yaşadıkları

bölgedeki yerel toplulukların yanı sıra hükümet yetkilileri ve yardım temsilcileriyle yapılan görüşmelere dayanmaktadır. Araştırma sonucunda Azerbaycan'da ÜİYOK'lerin sorunlarının ve ihtiyaçlarının genellikle duruma vebelirli koşullara bağlı olarak değiştiği tespit edilmiştir. Son yirmi yılda ÜİYOK'lerin belli bir bölümü şehirlere yerleşmiş, bölgelerde yaşayanların ise küçük bir bölümü geçimlerini yerleştikleri alanlardan sağlamıştır. Sonuç olarak, Azerbaycan'da ülke içinde yerinden edilmiş toplulukların karşılaştığı sorunlar çeşitlilik göstermiştir. Aynı şekilde, bu yerinden edilmenin ÜİYOK'lere ev sahipliği yapan yerel topluluklar üzerindeki etkileri de çeşitlilik göstermiştir. Bazı durumlarda, ÜİYOK'ler belirli kriterlerde (örneğin, sosyal yardım almak, devlet işletmelerinde iş başvurusu yaparken ayrıcalıklar tanımak) yerel topluluklardan daha iyi bir geçim kaynağına sahipken, diğer kriterlerde (örneğin barınma koşulları) daha düşük göstergelere sahiptir. Bu çalışma sırasında ziyaret edilen bazı bölgelerde, yerinden edilmiş kişiler yerel topluluklara göre daha iyi su kaynaklarına sahipti veya başkalarına ait işgal edilmiş arazilerden yararlandılar. Diğer durumlarda, bir ihtiyacın karşılanması, örneğin barınma koşulları, diğer ihtiyaçların - arazi temini ve geçim imkanlarının - kötüleşmesine yol açmıştır. Örneğin, yerinden edilmiş kişiler tarafından daha önce hayvancılık için otlatma alanı olarak kullanılan açık bir alana bir yerinden edilmiş kişiler yerleşimi inşa edilmiştir. Çalışmanın bir diğer önemli sonucu da ücra köylere yerleşen ve kendilerine toprak verilmeyen küçük yerinden edilmiş kişilerin en zayıf ve korunmaya en çok ihtiyaç duyan topluluklar olduğudur. Yerel ve ulusal düzeyler dahil olmak üzere hem hükümet hem de yardım kuruluşları tarafından genellikle göz ardı edilen bu topluluklardır. Yaşam koşulları, özellikle barınma koşulları, geçim kaynakları ve arazi, sağlık ve belgeleme hizmetlerinin sağlanması açısından düzenli olarak yerel komşu toplulukların yaşam koşullarının gerisinde kalmaktadır.

“Yirmi yıl boyunca zorla yerinden edilmek mümkün mü?” Son yıllarda hükümet, ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin yaşam koşullarını iyileştirmek için önemli adımlar attı. Ana başarılarından biri, kötü şöhretli “çadır kamplarının” 2007 yılı sonuna kadar ortadan kaldırılmasıydı. Bugün Azerbaycan hükümeti, zorla yerinden edilme sorunuyla karşı karşıya olan diğer tüm ülkelerden daha fazla gelirini ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin ihtiyaçlarına harcıyor. Bununla birlikte, hükümetin yerinden edilmiş kişilerin çoğunluğunu şu anda yaşadıkları eski ve sıkışık binalardan daha iyi koşullara sahip apartmanlara taşımak için hala çok şey yapması gerekiyor. Ayrıca, hükümetin ÜİYOK'lere yardım stratejisi, ÜİYOK'lerin karşılaştığı sosyal izolasyonun hafifletilmesine yardımcı olmuyor ve aynı zamanda yerel halk arasında kızgınlık yaratıyor. Yaygın sosyo-ekonomik sorunlar nedeniyle yerel topluluklar,

hükümetin ÜİYOK'leri desteklemeye yönelik politikalarını haksız bulmaktadır. Kendi yaşam koşullarının ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin yaşam koşullarından çok daha iyi olmadığına inanıyorlar.

Yapılan araştırmalara göre ÜİYOK ailelerinin 2/3'ü gıda yardımı almasına rağmen gıda ve gıda dışı ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Ailelerin sadece %25'i ihtiyaçlarını bir şekilde karşılayabilmektedir. Günümüzde devlet (ödenekler, maaşlar, emekli maaşları, sosyal güvenceler) göçmenler için en önemli gelir kaynağı olarak görülmektedir. Günümüzde kaçak ve zorunlu göçmenlerin gelir kaynakları arasında sivil toplum kuruluşları ve bazı devletler tarafından sağlanan insani yardımlar önemli bir yer tutmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2

Mülteci (kaçkın) ve mecburi göçmenlerin geçim durumu (Hatmov, 2005: s.143)

Gruplar	İhtiyaç Derecesine Göre Kaçkın ve Mecburi Göçmen Grupları	Sayı	%
1. Şiddetle Acil ihtiyaç Duyanlar	Çadırlarda, tren vagonlarında ve inşaatta yaşayanlar	63.510	7.9
2. Acil ihtiyaç Duyanlar	Toprak mağaralarda, yol kenarlarında ve köylerdeki sosyal binalarda	104.406	12.9
3. Acil ihtiyaç Duyanlar	Baraka kasabalarda, Bakü ve Sumgayıt gibi büyük şehirlerde sosyal binalarda yaşayanlar	131.017	16.3
4. Kısmen ihtiyaç Duyanlar	Özel, Devlet ve diğer evlerde yaşayanlar	506.780	62.9
AZERBAYCAN	Kaçkın ve Mecburi Göçmenlerin Toplam Sayısı	805.713	100

Genel olarak, Bakü'de yaşayan ÜİYOK'lerin, kayıtlı ve kayıt dışı işgücü tabanlarına erişim açısından köylerde yaşayan ÜİYOK'lere göre daha iyi koşullarda olduğu hissedilmektedir. Bu nedenle, Bakü ve Gence şehirlerinde görüşülen ÜİYOK'li erkeklerin çoğunluğu kayıt dışı işgücü piyasasında çalıştıklarından bahsetmiştir. Çoğu ufak tefek ticaretle uğraşır ya da arabası olanlar ehliyetsiz taksi hizmeti veriyor. Diğerleri, halk arasında “köle pazarları” olarak bilinen kayıt dışı işgücü piyasalarında düşük ücretli işçi olarak çalışmaktadır. Ankete katılan IDP kadınları, erkeklerden farklı olarak, kadınların çoğunun çalışmadığını ve zamanlarının çoğunu evde geçirdiklerini belirtti. Ülke içinde yerinden edilmiş az sayıda kadın kamu sektöründe, çoğunlukla öğretmen ve hemşire ya da bazen doktor olarak çalışırken, diğerleri kayıt dışı (iş sözleşmesi olmadan) temizlikçi, fırıncı

veya pazarlarda ticaret yapıyor.

Kaçkın ve mecburi göçmenler Azerbaycan toplumu içerisinde yoksul kesimin en alt tabakasında bulunmaktadır. Toplumun bu kesimindeki yoksulluk Azerbaycan toplumunda bazı sosyal erozyonlara da sebep olmaktadır. Özellikle göçmen ailelerde genç nüfus arasında ciddi bir tehlike olarak ortaya çıkan bu durum klasik Azerbaycan ailesinin gelecek yapılanması üzerinde ciddi sorunlara yol açabilecek niteliktedir.

İşsizlik Sorunları

İşsizlik sorunu Azerbaycan'ın genelinde önemli bir sorun teşkil etmektedir. İşsizlik her geçen artmakta, özellikle ülke içinde ve dışında gerçekleşen göçlerden sonra işsizlik sorunu içinden çıkılmaz durum almaktadır. Elbette ki, bu durumdan en çok etkilenenler mültecilerdir. Mültecilerin içinde buldukları durumu daha iyi yorumlayabilmek için Azerbaycan Cumhuriyetin ekonomik yapısını ve Azerbaycan genelindeki işsizlik sorununa değinmek gerekir. Çok sağlıksız şartlarda yaşayan göçmen çocukların büyük kısmı kronik olarak rahatsızdır. Sık sık salgın hastalık tehlikesiyle karşı karşıya kalınmaktadır. Suyu ve kanalizasyon şebekesi olmayan yerlerde barınan bu çocuklar sıklıkla hasta olmaktadır. Ayrıca kış aylarında üşüterek hasta olan çocukların sayısı da oldukça fazladır. Hasta olan çocukların tedavileri yeterli sağlık personeli ve ilaç olmadığı için yapılamamaktadır. Yeterli şekilde beslenemeyen çocukların %35'inin başta anemi olmak üzere birçok hastalığa yakalandığı Kaçak ve zorunlu göçmenler, Azerbaycan toplumunda yoksulların en alt tabakasına aittir. Toplumun bu kesiminin mevcut yoksulluğu, Azerbaycan toplumunda da bir miktar sosyal erozyona neden olmaktadır. Özellikle göçmen ailelerin gençleri arasında ciddi tehlike arz eden bu durum, klasik Azerbaycan ailesinin gelecekteki yapılanması için ciddi sorunlar yaratabilir.

İşsizlik tüm Azerbaycan için ciddi bir sorundur. İşsizlik her geçen gün artmakta, özellikle ülke içi ve dışı göçler sonrasında işsizlik sorunu çözülmez hale gelmektedir. Bu durumdan en çok da şüphesiz en çok mülteciler zarar görmektedir. Mülteci durumunu daha iyi anlamak için Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ekonomik yapısından ve Azerbaycan genelindeki işsizlik sorununa değinmek gerekiyor. Çok sağlıksız koşullarda yaşayan göçmen çocukların çoğu kronik olarak hasta. Sık sık salgın tehlikesiyle karşı karşıyadır. Suyu ve kanalizasyonu olmayan yerlerde yaşayan bu çocuklar sık sık hastalanıyor. Ayrıca kış aylarında soğuk algınlığına yakalanan çocukların sayısı da oldukça fazladır. Sağlık

personeli ve ilaç eksikliği nedeniyle hasta çocukların tedavisi mümkün değildir. Düzgün beslenmeyen çocukların %35'inin başta kansızlık olmak üzere birçok hastalığa sahip olduğu görülmektedir. Temiz içme suyunun dahi bulunmadığı bölgelerde yaşayan bu çocuklar, her zaman ciddi sağlık sorunlarıyla karşı karşıya kalmaktadır (İnalçık, 1997).

Sağlık Bakanlığı ve çeşitli uluslararası yardım kuruluşlarının (Türk Kızılayı dahil) kurulmasına rağmen. Yarattıkları “çadır kentlerde” sağlık çadırları, tüm bunlar yetmez ve göçmenler ciddi sağlık sorunlarıyla karşı karşıya kalırlar. Kaçakların ve ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin sahip olduğu fiziksel hastalıkların yanı sıra, savaşın ve kötü yaşam koşullarının neden olduğu önemli ruhsal bozukluklar da bulunmaktadır (Turney, & Brown, 2007).

Tablo 3.

Binegedi’de Mültecilerin (kaçkınların) ve mecburi göçmenlerin sağlık durumu (Südaş İ. 2004: s.446; Oliver-Smith A. 2006)

HASTALIKLAR	GÖÇMEN DURUMU	ÜLKE ÇAPINDA
Beslenme Eksikliği	26,3	10,4
5 Yaş Altındaki Çocukların İshal Olması	23,4	15,2
6-59 Aylık Çocukların Beslenme Eksikliği	1,3	3
6-59 Aylık Çocukların Kronik Eksik Beslenmesi	30,5	21,5
Eksik Beslenen Yetişkinler	10,1	13,7
12-59 Aylık Çocukların Kansızlık Çekmeleri	46,1	43,3
Kansızlık Çeken Hamile Olmayan Kadınlar	40,7	35,5
Kansızlık Çeken Erkekler	34,4	25
1.Dereceden Guatr Hastası Olan Yetişkinler	23	9,8

Göçmenler için bir diğer sorun, özellikle 50 yaş üstü insanlar arasında artan ölüm hızıdır. Göçmenlerin çoğu, önceki dönemde yaşadıkları yayla ve kırsal ortamdan büyük şehir ve kasabalarda çok zor koşullarda yaşamak zorunda kalmışlardır. Göçmenler hem çeşitli sosyal ve psikolojik yükler altında hem de alışamadıkları bu yeni koşullarda özellikle belli bir yaşın üzerindeki kısa sürede ölmeye başladılar (Varano, Schaferb, Cancinoc, Deckerd, Greene, 2010).

4.2. Tartışma

1991 yılında başlayan ilk Dağlık Karabağ savaşı, yaklaşık bir milyon Azerbaycan Türkünün topraklarında zorunlu göçmen statüsü almasına neden oldu. Başta başkent Bakü olmak üzere Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerine göç eden ülke içinde yerinden edilmiş kişiler yeni yerleşim yerlerinde bazı sorunlarla karşılaşmaktadır.

Literatürde göçmenlerin sosyo-ekonomik sorunlarına ilişkin az sayıda çalışma bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar başlıca; Zorunlu göçmenlerin sosyal güvenlik düzeyinin iyileştirilmesi için devlet tarafından yürütülen çalışmalar sonucunda elde edilen verilere dayanılarak derlenmiştir. Literatürde göçmenlerin sosyo-ekonomik sorunları ağırlıklı olarak mevcut istatistikler ve nicel veri analizi yoluyla elde edilen raporlar yardımıyla değerlendirilmiştir. Bu çalışmada zorunlu göç ve sonrasında yaşanan sorunlar yaşayan göçmenlerle birebir görüşülerek nitel bir yöntem kullanılmıştır. Bu yönüyle çalışma literatürdeki çalışmalardan farklılık göstermektedir. Ancak çalışmanın eksikliklerinden biri, Covid-19 pandemisinin süresi, maliyeti ve nedenleri nedeniyle vaka çalışması tasarımı seçilerek Binegedi'de yaşayan katılımcı ile sınırlandırılmış olmasıdır. Ayrıca, 2020 yılındaki savaştan sonra Azerbaycan'ın bölgedeki egemenliğinin restorasyonuna ilişkin bulgulara ve göçmenlerin beklentilerine ilişkin bulgular, örnek olay deseni tercihidendir dolayı görüşmeye dahil edilmemiştir. Göçmen sayısını artırarak devlet çalışanlarını içeren niteliksel ve niceliksel araştırma yöntemlerinin karma bir şekilde incelenmesi hem sorunların belirlenmesi hem de yeni politikaların belirlenmesi açısından daha iyi olacaktır. Bu çalışma, göçmenlerin gelecekteki beklentileri belirlenerek genişletilebilir.

4.3. Değerlendirme

Sonuç olarak, Dağlık Karabağ Türklerinin göçmen statüsü, yirmi sekiz yıldır bireyler için birçok sosyal ve ekonomik soruna neden olmuştur. Tüm mallarını kaybeden göçmenler hayata sıfırdan başlamak zorunda kaldı. Barınma, gıda ve ekonomik sorunlar, zorunlu göçmenlerin karşılaştığı en yaygın sorunlar arasında yer almaktadır. Göçmenler kendi ülkelerinde yabancı olarak algılandıkları ve ülke vatandaşları tarafından dışlanmaya maruz kaldıkları için sosyal sorunlarla da karşı karşıya kalmaktadırlar. Bunca yıl sonra bile göçmenler

Çalışma alanında tek odalı, mutfağı olmayan, banyo ve tuvaleti ortak kullanılan

evlerde yaşamaya devam etmektedirler. Barınma sorunları aynı zamanda sağlıksız yaşam tarzlarına ve sağlık sorunlarına da yol açmaktadır.

Karabağ bölgesine göç etmeden önce kendi mülkü ve mülkü olan bu insanlar, bölgenin işgali ile ekonomik zorluklar yaşamış, zorunlu göçmen konumuna düşmüşlerdir. Kendi ülkelerinde vasıfsız işçi olarak çalışma hayatının bir parçası oldular. Ancak 2020 yılında bölgenin yeniden Azerbaycan topraklarına katılması bu göçmenlerin eski hayatlarına dönmeleri için umut olmuştur.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Her bir bireysel göç eyleminin ve bir bütün olarak göç sürecinin arkasında, toplumun çeşitli alanlarında meydana gelen bir dizi koşullar, faktörler ve nedenler yatmaktadır. İnsan davranışı üzerinde karmaşık bir etkiye sahip olduklarından, göç konusunda karar vermek için bir tür sosyo-psikolojik mekanizma oluştururlar. Kural olarak, bu, göçmenlerin yaşam koşullarını iyileştirme arzusundan kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, yeniden yerleşim için genel motivasyona rağmen, bazı durumlarda insanlar, yalnızca bir dizi faktörün olumsuz etkisinin üstesinden gelmek için bile olsa, göçün hemen ardından yaşam koşullarında kasıtlı olarak geçici bir bozulmaya gitmektedir. Dolayısıyla insanların göçe sevk eden sebeplerden dolayı göç gönüllü ve zorunlu olarak ikiye ayrılmaktadır. Gönüllü göç, eski daimi ikamet yerlerinden gönüllü olarak ayrılarak başka bir devletin topraklarında veya ev sahibi ülke içinde yeni bir ikamet yerine taşınan kişilerin hareketini içerir. Zorunlu göç genellikle “siyasi ve ulusal zulüm ve tehditler, doğal afetler vb. nedeniyle kalıcı veya geçici ikamet değişikliği, zorunlu nitelikte bir dizi bölgesel hareket” olarak anlaşılır. Ne yazık ki, modern dünya göç akımlarını karakterize eden ana eğilimler arasında zorunlu göç özellikle önemlidir. Dünyadaki siyasi zulüm ve silahlı çatışmalardaki artışın giderek daha istikrarlı ve büyük ölçüde doğal doğası, birçok eyalette etnik ve ırklararası ilişkilerin şiddetlenmesi, çevresel felaketlerin ve doğal afetlerin artması ve makul olmayan endüstriyel faaliyetler, onun keskin büyümesini kolaylaştırmaktadır (büyük barajların inşası, verimli toprakların su basması, ormansızlaşma vb.). Eski BM Genel Sekreteri Boutros Ghali'nin 1993'te belirttiği gibi, “sivil nüfus üzerindeki etkileri bakımından çatışmalar, savaşlar ve doğal afetler arasında keskin ve net bir çizgi çekmek imkansızdır. Kuraklık, sel, deprem ve kasırgalar, savaşlar ve iç çatışmalar kadar insanlar ve toplumun refahı için de yıkıcıdır. İnsanları eski ikamet yerlerinden ayrılmaya zorlayan koşullar oldukça çeşitlidir. Ancak, yaşamları ve sağlıkları için gerçek bir tehdit oluşturan olumsuz faktörlerin etkisi altında evlerini terk eden tüm göçmenler, yeniden yerleşim yerlerinde devlet yardımına ve en önemlisi, zorunlu göçün uluslararası nitelikte olması durumunda korunması için başvuramazlar.

Ermenistan'ın 1988-1992 yıllarında planlı bir şekilde uyguladığı son etnik temizlik politikası sonucunda, tarihsel olarak topraklarında yaşayan 250 bin Azerbaycanlı, yurtlarından zorla kovulmuş ve Azerbaycan'a sığınmıştır. Aynı zamanda 1990 yılında Orta Asya'dan yerinden edilen 50.000 kadar kişi Azerbaycan'a sığınmıştır. 1988'den başlayarak, Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçası olan Dağlık Karabağ'ın 126 yerleşim bölgesinden Azerbaycanlıları zorla tahliye etme planı uygulanmıştır. Bu dönemde 20. yüzyılın en trajik olaylarından biri gerçekleşmiştir. Dağlık Karabağ'da 6.000 Azerbaycanlı'nın yaşadığı Hocalı şehri, Sovyet birliklerinin yardımıyla Ermeni silahlı kuvvetleri tarafından bir gecede yok edilmiş, 613 sivil öldürülmüş ve 150 kişi kaybololmuştur. Bu kanlı trajedide 1000 sivilçeşitli derecelerde sakatlanmış, yaşlı, kadın, çocuk 1.275 kişi esir alınmış, korkunç hakaretlere, baskılara ve aşağılanmaya maruz bırakılmıştır. Ermeni silahlı kuvvetlerinin 1988 yılından başlayarak ülkemize yönelik askeri saldırısı sonucunda Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ topraklarının %20'si ve ona bitişik 7 bölgenin toprakları işgal edilmiş ve daha fazlası işgal edilmiştir. Dağlık Karabağ'ın çevre bölgelerinden 600 binden fazla yurttaşımız zorla yerinden edilmiş, daimi ikametgahlarından mahrum bırakılmış, cumhuriyetin 62 il ve ilçesinde, 1.600'den fazla yoğun nüfuslu tesiste düşmüş ve geçici olarak yerleşmiştir. Ayrıca, Cumhuriyetimizin Ermenistan veya Dağlık Karabağ ile sınır komşusu olan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Ağcabedi, Ağdam, Ağstafa, Fuzuli, Tartar, Goranboy, Gadabey, Gazah ve Tovuz bölgelerinin sınır yerleşimlerinden 100.000'den fazla hemşehrimiz, güvenlik nedeniyle daimi ikametgahlarını terk ederler. Şu anda, çatışmanın bir sonucu olarak ülkede 1.138.450 mülteci ve ülke içinde yerinden edilmiş kişi var. Bunların 350 bini Ermenistan'dan sınır dışı edilen Azerbaycanlı mültecilerdir. 1988-1993 yıllarında Ermeni silahlı kuvvetlerinin Azerbaycan'a yönelik askeri saldırısı sonucunda Dağlık Karabağ ve komşu 7 ilçedeki yerleşim yerlerinden zorla tahliye edilen ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin sayısı 788.950 kişidir. 1988-1992 yıllarında Ermenistan'ın askeri saldırısı sonucunda 20 bin Azerbaycanlı öldürülmüş, 100 bin kişi yaralanmış, 50 bin kişi çeşitli derecelerde yaralanmalarla sakatlanmıştır. Çatışma sırasında 4852 kişi (54'ü çocuk, 323'ü kadın, 410'u yaşlı) Azerbaycanlı kayboldu, bunlardan 1368'i (169'u çocuk, 338'i kadın, 286'sı yaşlı) esaretten serbest bırakılmış, 783 kişi (18'i çocuk, 46'sı çocuk olmak üzere) kadın, 69 yaşlı erkek) Ermenistan'da hala esaret altında. Uluslararası Kızılhaç Komitesi'ne göre, 439 kişi esaret altında ölmüştür. 2020 yılında Azerbaycan Karabağı işgalden azad etse de bu topraklarda görülen onarım işleri belirli bir zaman gerektirmiş ve mültecilerin aynı anda geri dönmesi tam olarak gerçekleşmemiştir. Araştırmanın amacı

Azerbaycan'da Karabağ savaşı sonucunda yerinden olmuş kişilerin işgalden kurtulmuş topraklara geri dönme konusundaki görüşlerinin incelenmesidir.

5.2. Araştırmanın Önemi

Azerbaycan'da Karabağ'dan olan göçmenlerin adaptasyonu ve gelecek beklentileri ile ilgili doğrudan bir çalışma yapılmamıştır. Çalışmada Karabağ'dan olan zorunlu göçmenlerin demografik analizinin yanı sıra yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, maddi durum, katılımcıların bulunduğu kamp, geldikleri şehir gibi demografik analizler yapılmıştır. Ülkemizde Karabağ'dan olan zorunlu göçmenlerin entegrasyonunu ve gelecekteki beklentilerini incelemek için akademik düzeyde yeterli araştırma yapılmamıştır. Bu nedenle bu alanda yapılan ilk çalışma olması nedeniyle önemli bir akademik boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Çalışma kapsamında elde edilen veriler; Birleşmiş Milletler (BM) ve bünyesinde çalışan Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) gibi uluslararası kuruluşlar, AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) gibi resmi kuruluşlar ve Göç İdaresi, İHH (İnsan Hakları) ve Özgürlükler ve İnsani Yardım), Kızılay gibi sivil toplum kuruluşlarına ışık tutması açısından da önemlidir.

5.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışma dört ana sınırlama buldu. İlki; Göçmenler Türkçe bilmiyor. Önemli bir kısmı Arapça ve Kürtçe bildiğinden dil sorununu tercümanlar yardımıyla çözmeye çalıştılar. Son; Görüşülen kişiler için önemli bir konu, farklı eğitim düzeyleri nedeniyle soruları anlama becerisidir. Soruları mümkün olduğunca cevaplayıcıların durumlarına indirgeyerek bu durumun üstesinden gelmeye çalışmışlardır.

Üçüncüsü; Totaliter sistemde yaşayan insanlar, diğerlerinden daha yüksek bir tehdit ve risk algısına sahiptir. Suriyeliler izlendiklerini ve gözetlendiklerini düşündükleri için araştırmaya katılmak istememekte ve anket sorularını kolayca yanıtlanamamaktadırlar. Güvenilir ve güvenilir veri sağlanmasını önemli ölçüde sınırlayan bu durum, karşılıklı güven ortamı yaratılarak aşılmıştır. Dördüncü; Yukarıdaki diğer üç kısıtlamaya ek olarak, kadınlar yabancılarla çıkmakta tereddüt ediyor. Zaman zaman kadın tercümanlar bunu aşmaya çalışmışlardır.

5.4. Yöntem

Bilimsel araştırmanın başarısı, amacına uygun araştırma yöntem ve tekniklerinin seçiminden asılıdır. Araştırma yöntemi, araştırma konusunu soyuttan somuta dönüştürmek, diğer bir deyişle araştırmayı “işlemsel duruma” getirmektir. Çalışmada genel bir tarama modeli kullanılmıştır. Bu model, geçmişte ya da halen mevcut olan bir durumu olduğu gibi betimlemeyi amaçlar; evrenden alınan bir grup ya da örneklem için yapılan taramalardır.

Karabağ'dan olan zorunlu göçmenlerin resmi makamlardan korkmaları nedeniyle araştırmacıya konuşma ve açılma zorluğu, araştırmacının anlam kurmada geçici olarak sorun yaşaması gibi faktörler göz önüne alındığında nitel araştırmanın zor olacağı düşünülmüştür. Ayrıca bu çalışma Karabağ'dan olan zorunlu göçmenlerin uyum ve gelecekbeklentilerine yönelik ilk çalışma olduğundan genellenebilirlik ve nesnellik açısından bazı şüpheler doğurabileceği düşünülerek nicel bir çalışma planlanmıştır. Nicel araştırma, insan faktörünü kontrol etmeye veya ortadan kaldırmaya çalışır. Nicel araştırmacılar, nesneliği vurgulayarak tekrarlama ilkesini kullanır.

5.4.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Bakü'de, Hacıgabal İlçesi ve Saatlı bölgesinde yaşayan zorunlu göçmenler oluşturmaktadır. Bilimsel araştırmalarda, tüm araştırma dünyasını maliyet ve zaman açısından keşfetmek mümkün değildir. Bu nedenle bütün olması gereken parça işlenerek incelenmiştir. Bu çalışmanın asıl amacı yaklaşık 100 göçmeni kapsamak olmasına rağmen, yukarıda belirtilen sınırlamalar nedeniyle örnekleme sadece 50 kişi dahil edilmiştir. Örnekleme dahil edilen katılımcılar, göçmenleri ankete katılmaya ikna etmek çok zor olduğundan basit tesadüfi örnekleme ile seçilmiştir.

5.4.2. Veri Toplama Aracı ve Uygulama

Çalışmamız uygulamalı olmak üzere olan bir saha çalışmasıdır. Bu çalışmada alan araştırması yöntemi uygulanmış olup, çalışmada bilgi ve veri toplamak için nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nicel veri toplama aşamasında, araştırmaya bağlı olarak görüşme ve gözlem yöntemleri kullanılmıştır.

5.4.3. Verilerin Analizi

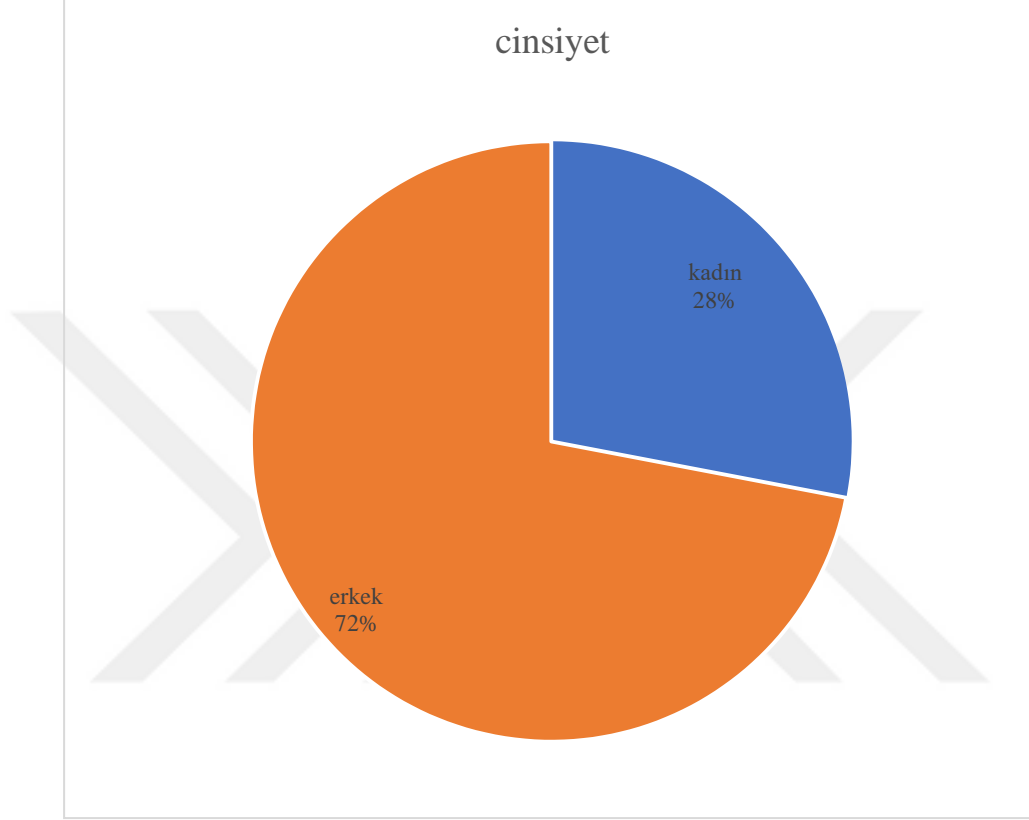
Araştırma sürecinde elde edilen verilerin işlenmesi ve yorumlanması, verilerin anlam kazanması için önemlidir. Çalışma sonucunda elde edilen veriler SPSS 25 paket programına aktarılmış, işlenmiş ve analiz edilmiştir. Frekans ve yüzde analizini içeren tablolar oluşturulmuştur. İlk olarak, sosyo-demografik göstergeler dikkate alınmıştır.

Tablo 4.

Doğum Yılı

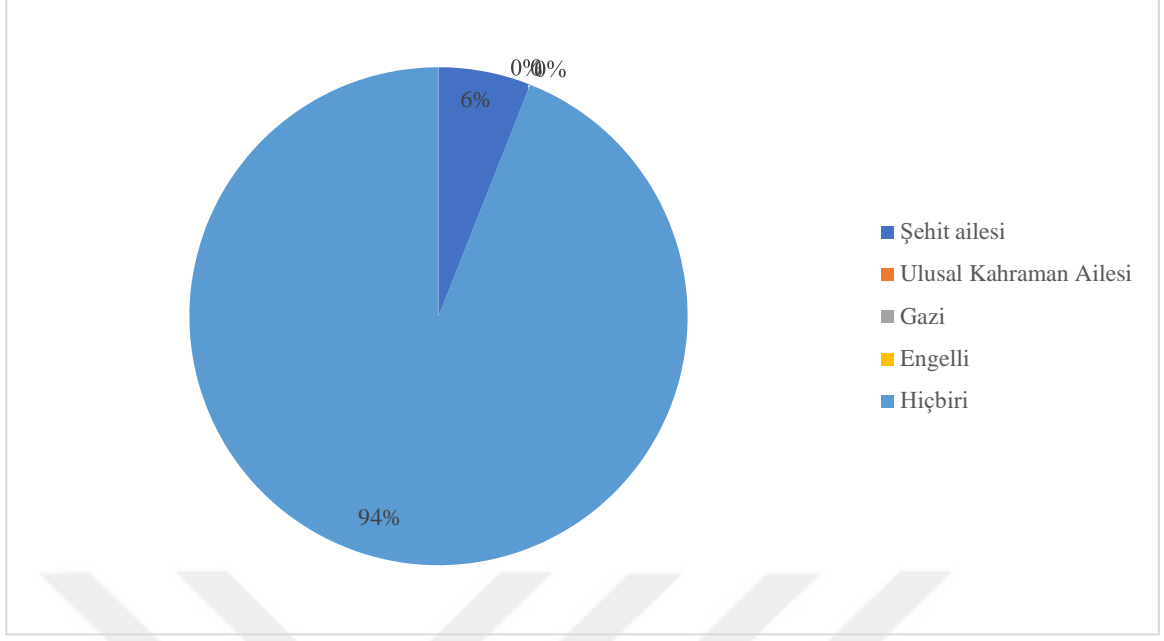
Doğum Yılı	Frekans	Nüfus İçindeki Oranı(%)
Cevap verilmemiştir	1	2,0
1936	1	2,0
1942	1	2,0
1944	1	2,0
1948	1	2,0
1951	1	2,0
1954	2	4,0
1955	2	4,0
1957	1	2,0
1959	3	6,0
1960	4	8,0
1962	1	2,0
1963	2	4,0
1964	3	6,0
1965	2	4,0
1966	5	10,0
1967	4	8,0
1968	3	6,0
1969	5	10,0
1970	4	8,0
1971	3	6,0
Toplam	50	100,0

Tablo 4, araştırmaya katılanların 1936-1971 doğumlu kişiler olduğunu göstermektedir. Araştırmadaki en yaşlı insanlardan biri 1936, en gençlerinden c 1971 doğumludur.

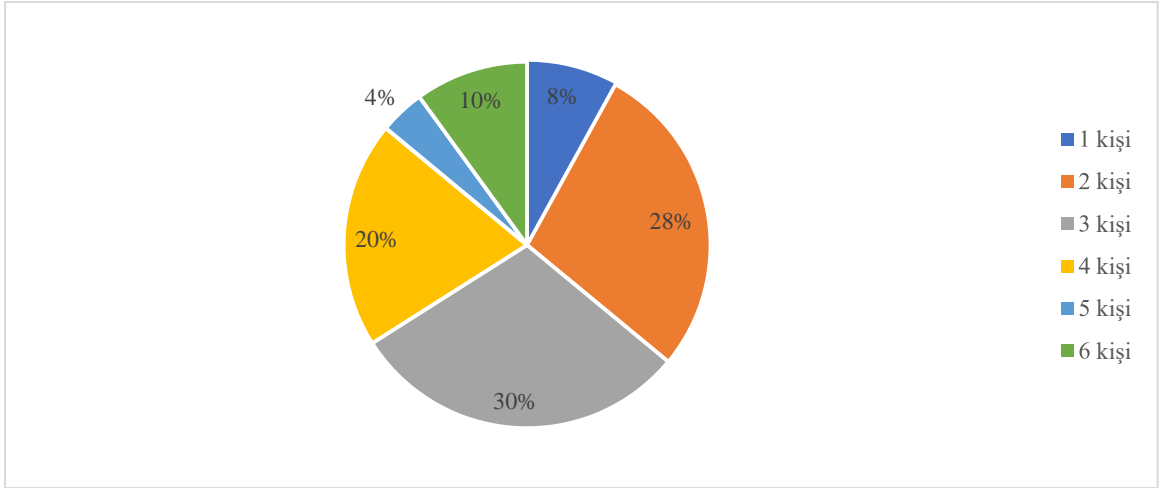
şekil 2. Cinsiyet

şekil 2, ankete katılanların %72'sinin erkek ve %28'inin kadın olduğunu göstermektedir. Cevap verenlerin çoğunluğu erkektir.

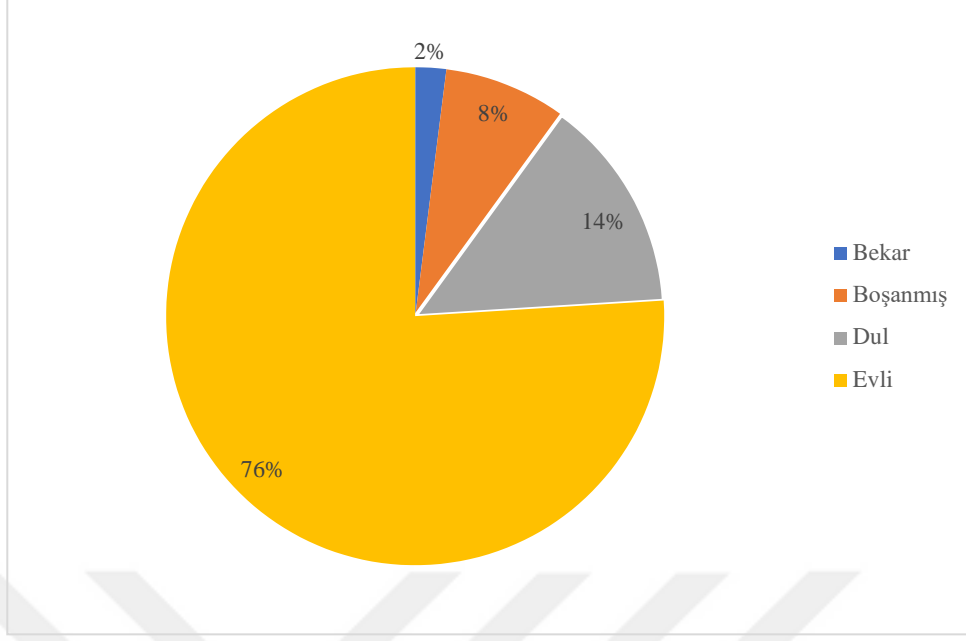
Şekil 3. Özel durum

Şekil 3, anket katılımcılarının özel durumlarını göstermektedir. Analiz sonucunda ankete katılanların sadece %6'sının şehidin ailesinden olduğu biliniyor. Diğerlerinin (%94) özel bir durumu yoktur.

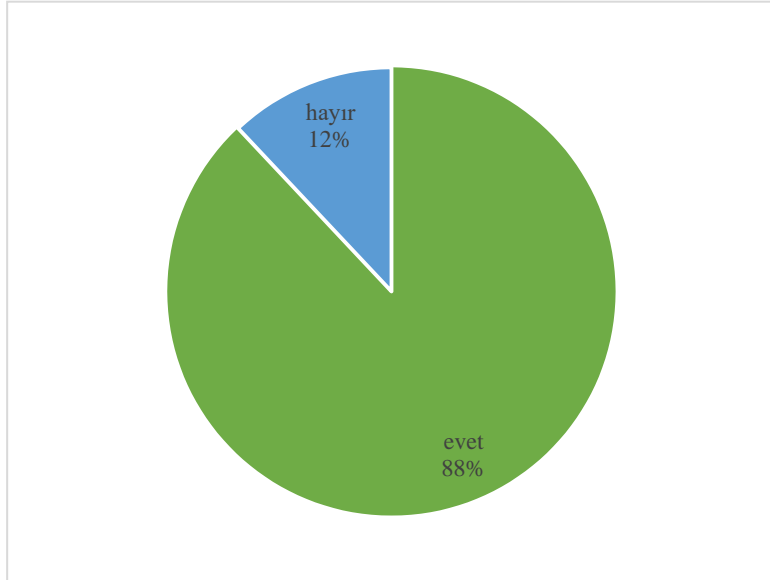
Şekil 4. Aile yapısı (aile üyelerinin sayısı)

Şekil 4, anket katılımcılarının aile yapısını göstermektedir. Şekile göre 3 aile üyesi olan katılımcılar çoğunluktadır (%30). Aile bireylerinin sayısı 1 kişi %8, 2 kişi %28, 4 kişi %20, 5 kişi %4 ve 6 kişi %10'dur.

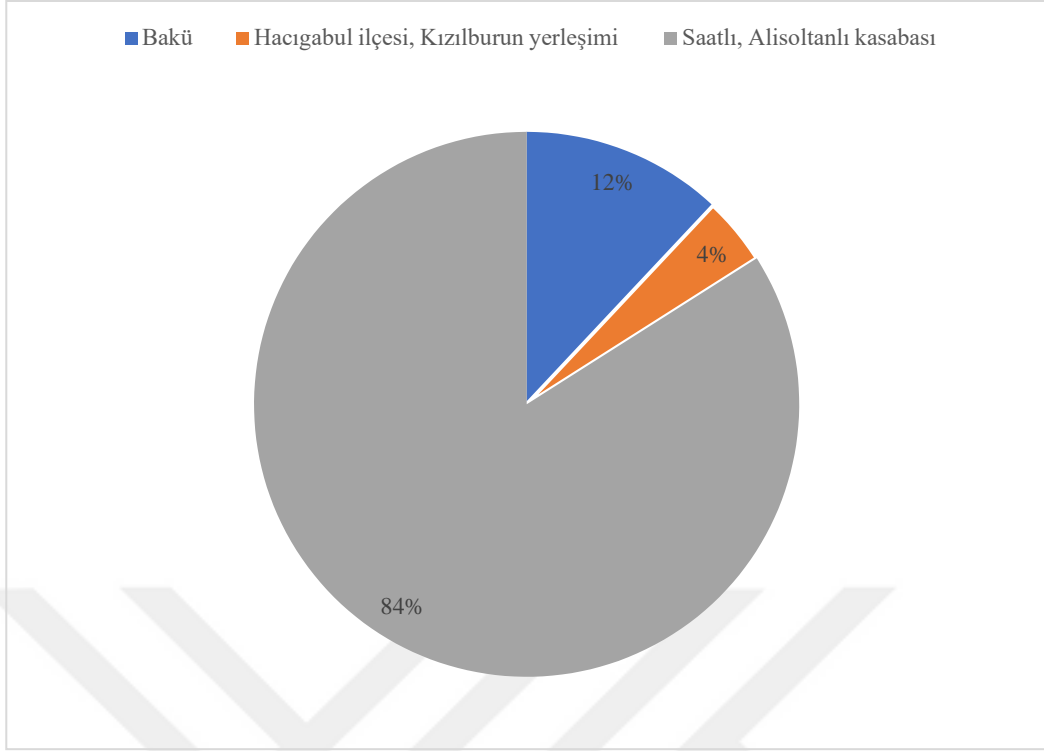
Şekil 5. Medeni durum

Şekil 5, katılımcıların medeni durumunu göstermektedir. Şekil 5., katılımcıların çoğunun evli olduğunu (%76) göstermektedir. Katılımcıların %2'si bekar, %8'i boşanmış, %14'ü duldur.

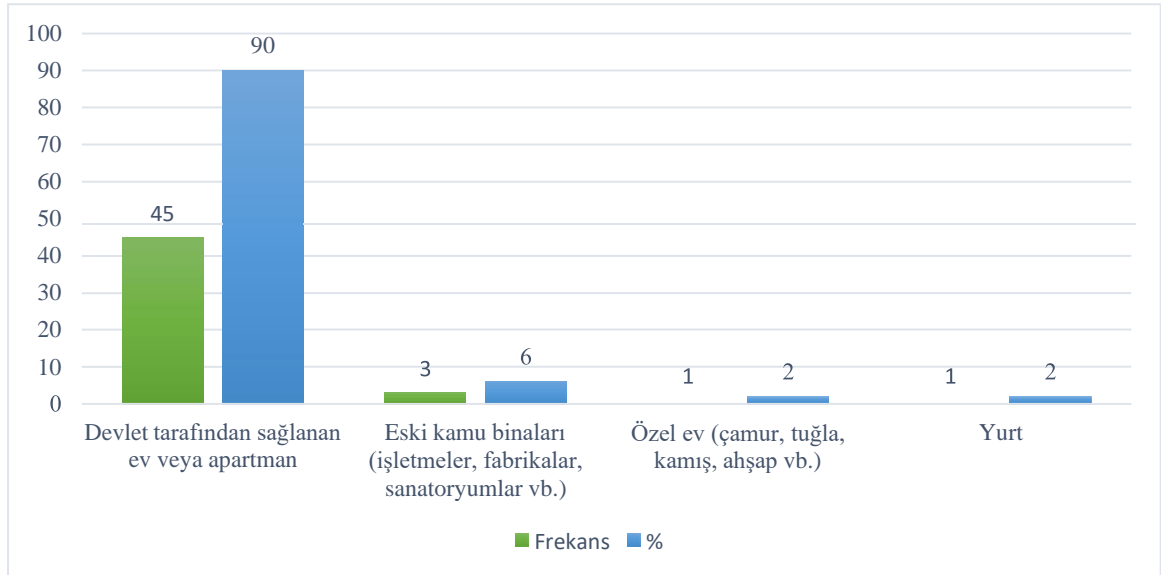
Şekil 6. Ailenin reisi siz misiniz

Şekil 6, ankete katılanların %88'inin evin reisi olduğunu ve %12'sinin evin reisi olmadığını göstermektedir.

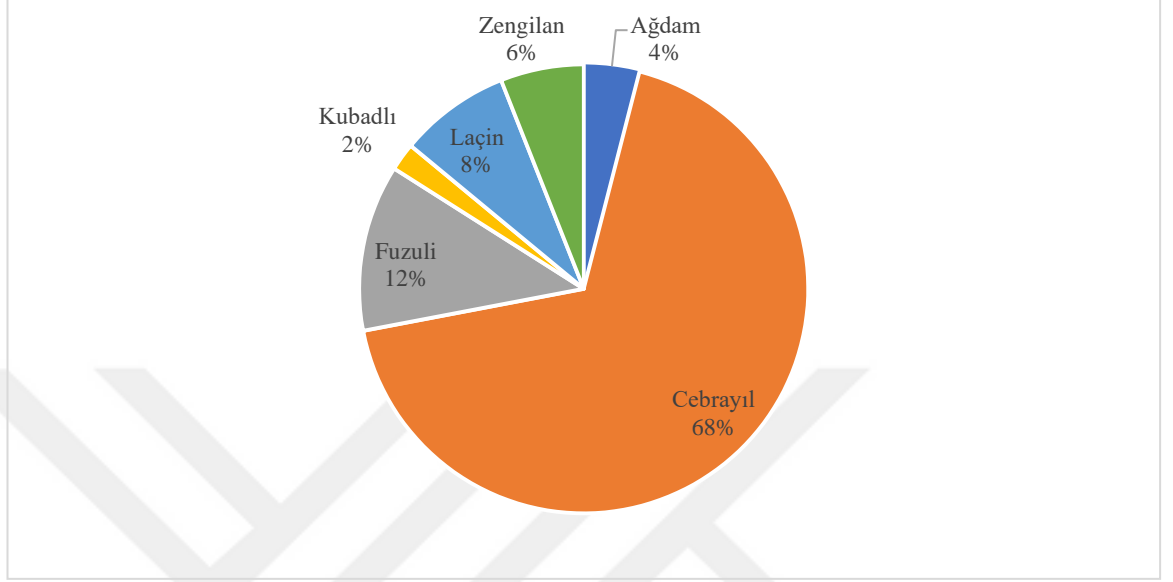
Şekil 7. Şu anki ikamet yeriniz

Şekil 7, anket katılımcılarının mevcut ikamet yerlerini göstermektedir. Şekile göre, katılımcıların %12'si Bakü'de, %4'ü Hacığabul'da ve %84'ü Saatli ilçesine bağlı Alisoltanlı yerleşiminde yaşamaktadır.

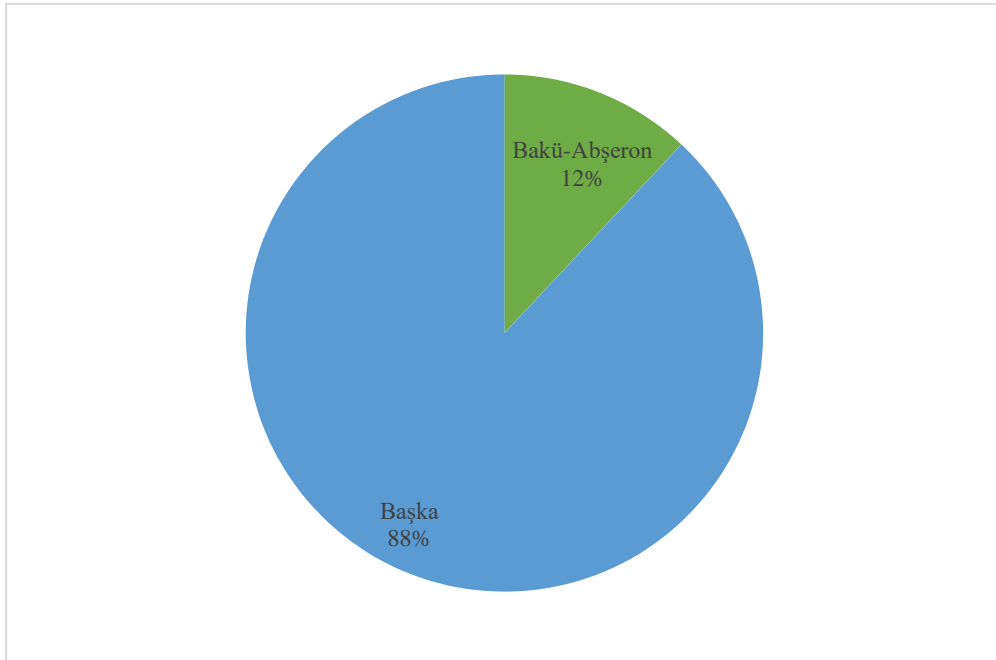
Şekil 8. İkamet türü

Anket katılımcılarına ne tür bir konutta yaşadıkları sorulmuştur. Şekil 5.10'da gösterilen verilere göre, ankete katılanların %90'ı devlet tarafından sağlanan bir evde veya binada, %6'sı eski devlet binalarında, %2'si ise özel ev ve yurtlarda ikamet etmektedir (Şekil 8).

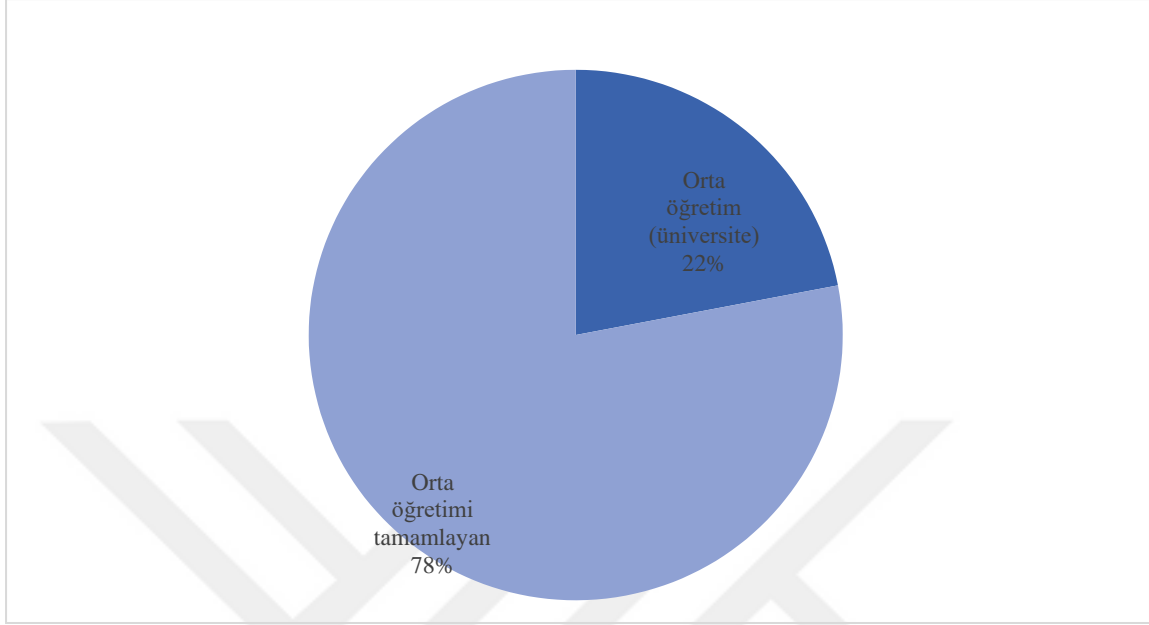
Şekil 9. Yerinden edilen bölge

Şekil 9'dan, ankete katılanların %4'ünün Ağdam'dan, %68'inin Cebraıl'dan, %12'sinin Fuzuli'den, %2'sinin Gubadlı'dan ve %8'inin Laçın ve Zengilan'dan göç ettiği görülmektedir.

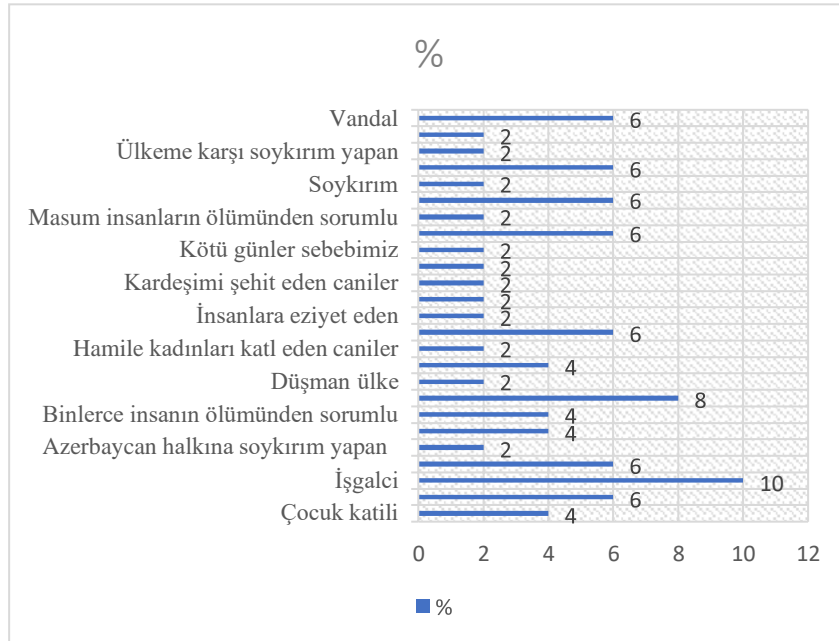
Şekil 10. Şu anda nerede yaşıyorsunuz?

Şekil 10'dan da görülebileceği gibi, ankete katılanların %12'si Bakü-Abşeron'da, %88'i başka yerlerde yaşamaktadır.

Şekil 11. Eğitim seviyeniz

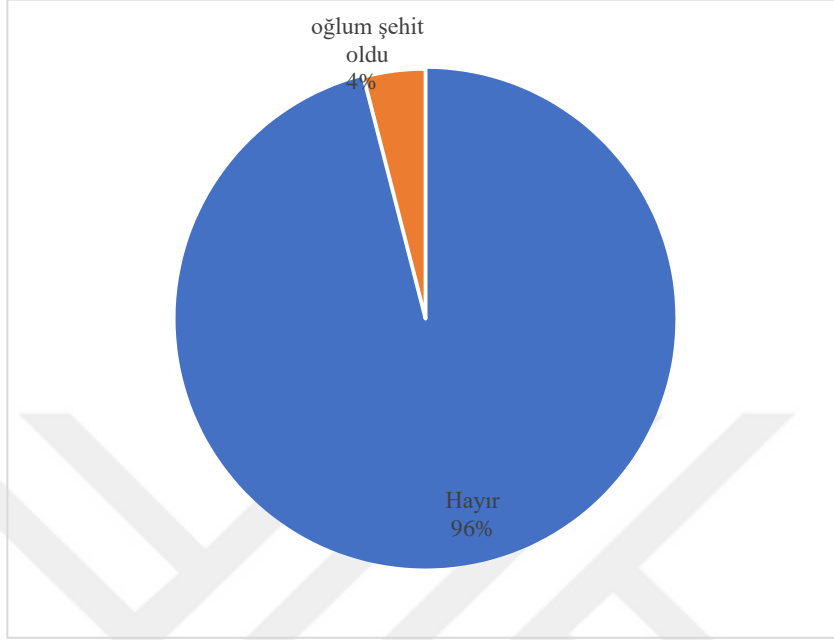
Ankete katılanların %22'si üniversiteyi, %78'i orta öğretimi tamamlamıştır (Şekil 11).

Şekil 12. "Ermeni" denilince aklınıza gelen ilk şey nedir? (Bir kelimeyle ifade etmeye çalışın)

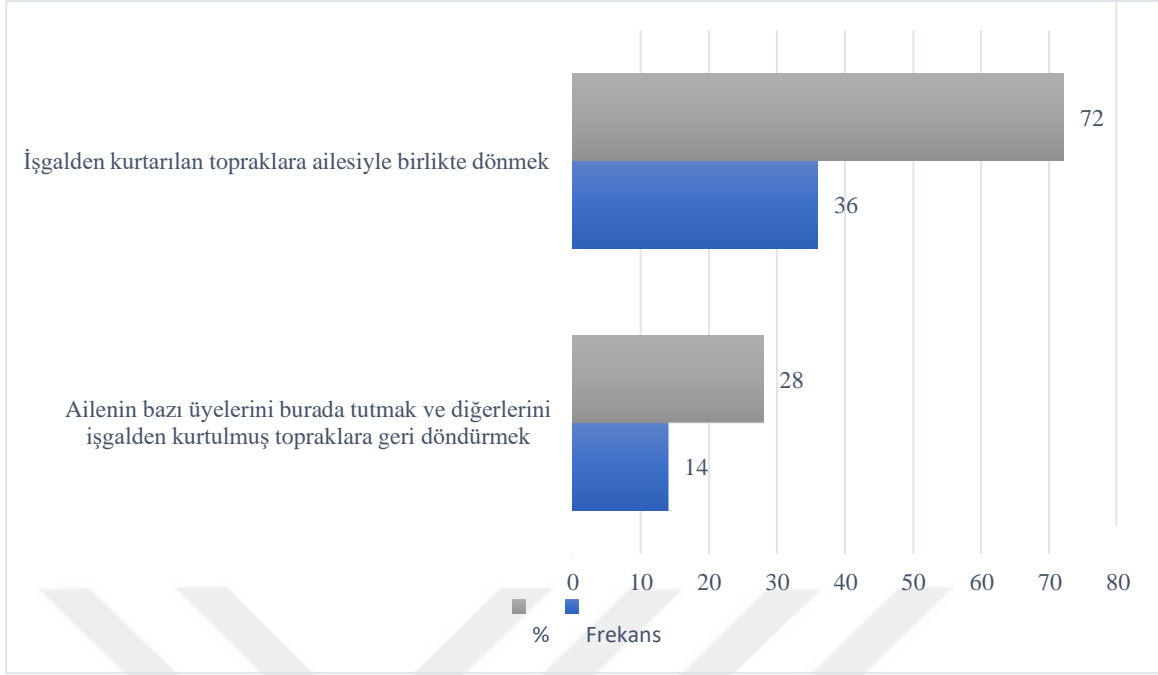
Anket katılımcılarına Ermeni kelimesinin kendileri için ne anlama geldiği sorulmuştur. Katılımcıların çoğu Ermenileri “çocuk katili”, “faşist”, “işgalci”, “cani”, “katil”, “soykırım”, “vandal”, “acımasız” gibi kelimelerle tanımlamıştır (Şekil 12).

Şekil 13. Şehit, esir veya kayıp bir yakınınız var mı?

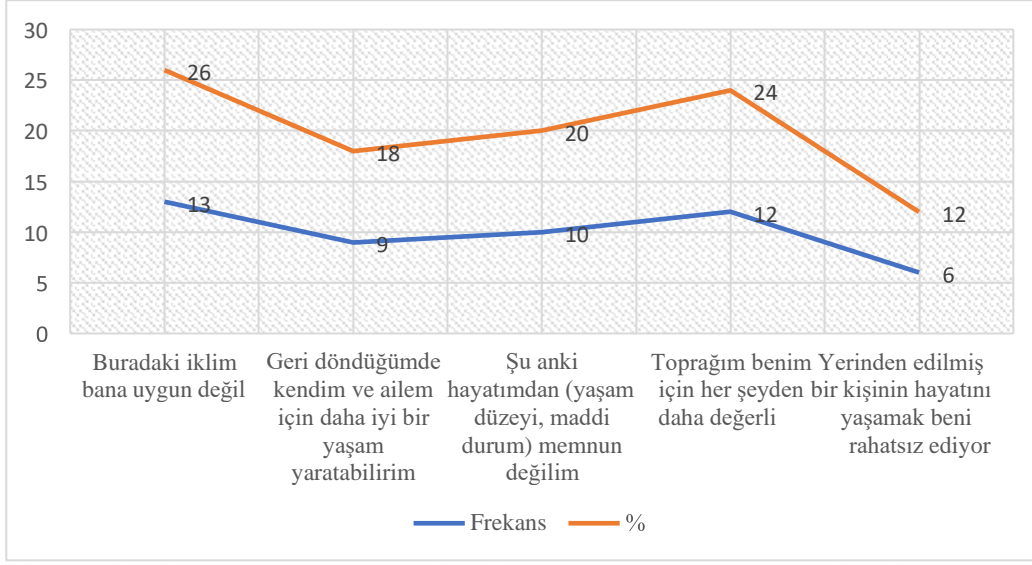
Şekil 13'te ankete katılanların şehit olup olmadıklarına, esir olduklarına veya bir akrabalarının kayıp olup olmadığına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Şekil 16'ya göre katılımcıların %96'sının şehit, esir veya kayıp bir akrabası olmadığı, %4'ü ise oğlunun şehit olduğunu bildirmiştir.

Demografik bilgilerden sonra anketin ikinci bölümüne geçebiliriz. Bu bölümde ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin işgal altındaki topraklara geri dönme konusundaki görüşleri ele alınmıştır.

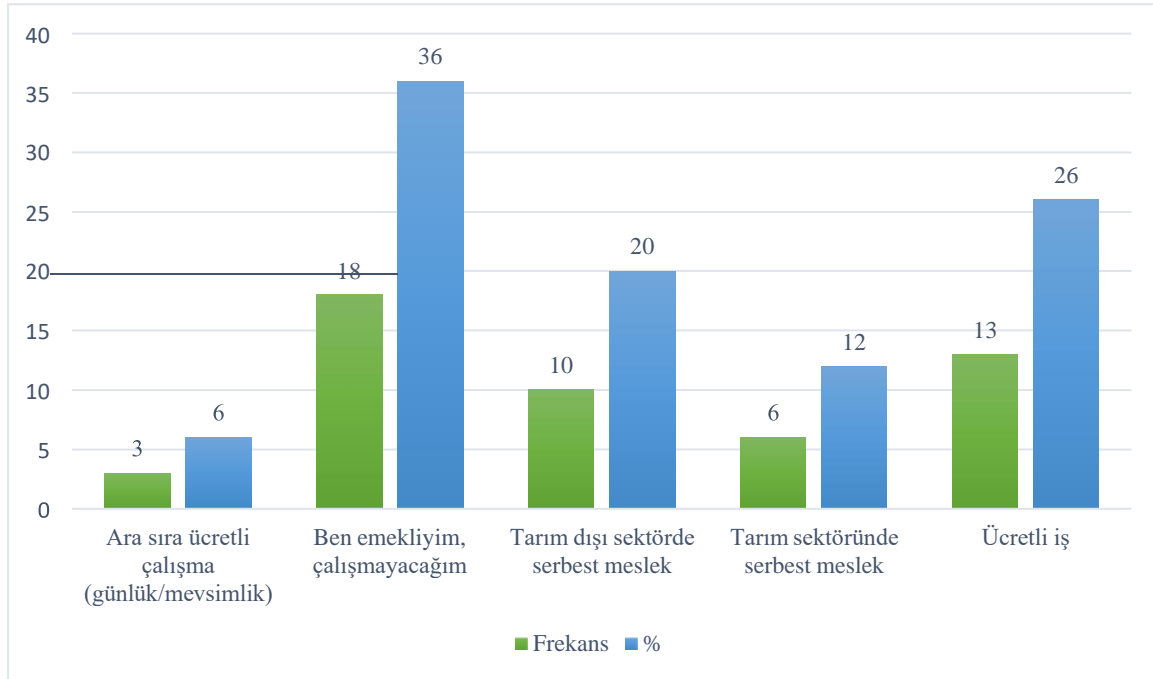
Şekil 14. Ülkenin toprak bütünlüğü sağlandığı için dilerseniz gönüllü olarak topraklarınıza dönebilirsiniz. Hangi seçimi yaptınız?

Ankete katılanlara işgalden kurtulan topraklara gönüllü olarak geri dönme seçenekleri sunulmuştur. Ankete katılanların %28'i ailenin bazı üyelerini mevcut ikamet yerlerinde tutacaklarını ve diğer aile üleriyle birlikte işgalden kurtulan topraklara geri döneceklerini, %72'si ise işgalden kurtulan topraklara aileleri birlikte döneceklerini belirtmiştir. Üçüncü seçenek olan, “şimdi yaşadığım yerde kalmak” seçeneği kimse tarafından seçilmemiştir (Şekil 14).

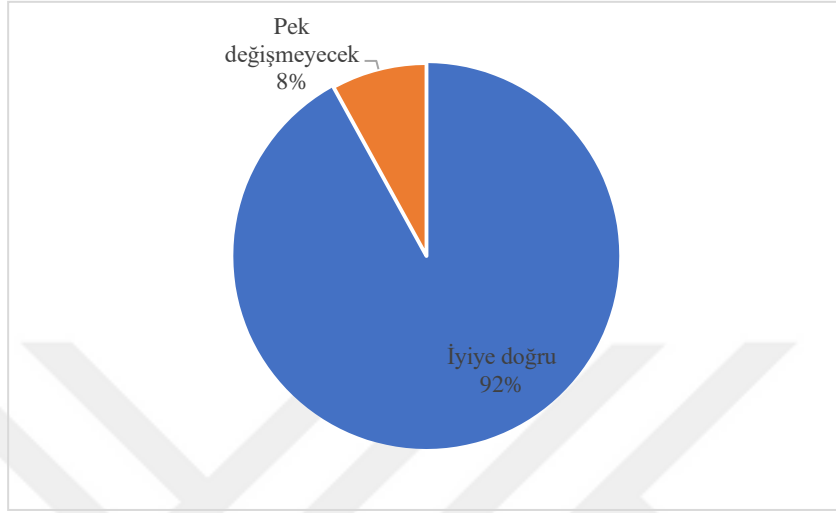
Şekil 15. Topraklarınıza neden dönmek istiyorsunuz?

Şekil 15'te anket katılımcılarına neden topraklarına dönmek istedikleri sorulduğunda, katılımcıların %26'sı "buradaki iklim bana uygun değil", %18'i "döndüğümde kendim ve ailem için daha fazla geçim kaynağı sağlayabilirim", %20'si "şu anki hayatımdan memnun değilim", %24'ü "toprağım benim için her şeyden daha değerlidir", %12'si "yerinden edilmiş bir insanın hayatını yaşamak beni rahatsız ediyor" cevabını vermiştir.

Şekil 16. Eve döndükten sonra ne tür aktiviteler yapmayı planlıyorsunuz?

Katılımcılara eve döndükten sonra ne yapmayı planladıkları sorulduğunda %6'sı “Ara sıra ücretli çalışma (günlük/mevsimlik)”, %36'sı “Ben emekliyim, çalışmayacağım “, %20 “Tarım dışı sektörde serbest meslek “, %12'si “Tarım sektöründe serbest meslek “, %26'sı “Ücretli iş “şeklinde yanıtlamıştır (Şekil 16).

Şekil 17. Toprağınıza döndükten sonra hayatınızın nasıl değişeceğini düşünüyorsunuz?

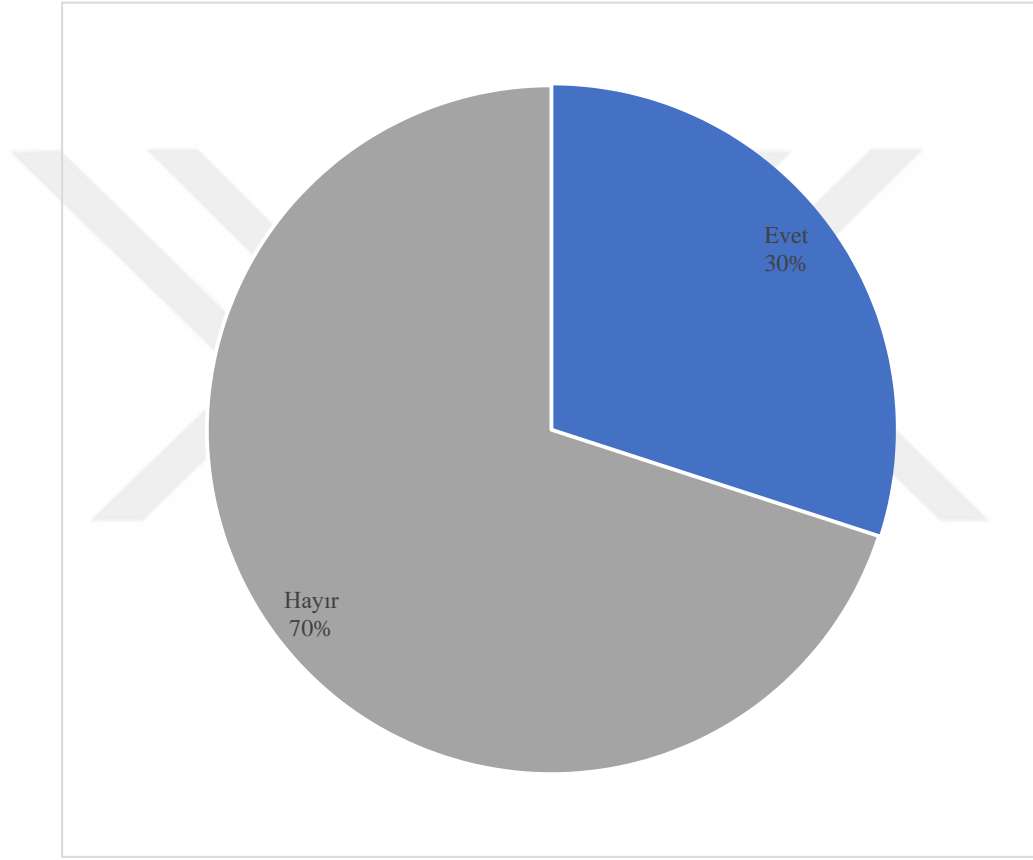
Şekil 17'ye göre, ankete katılanların %92'si topraklarına döndükten sonra hayatlarının daha iyiye doğru değişeceğini düşünürken, %8'i pek bir şeyin değişmeyeceğini düşünmektedir.

Şekil 18. Eve dönmek için desteğe ihtiyacın var mı?

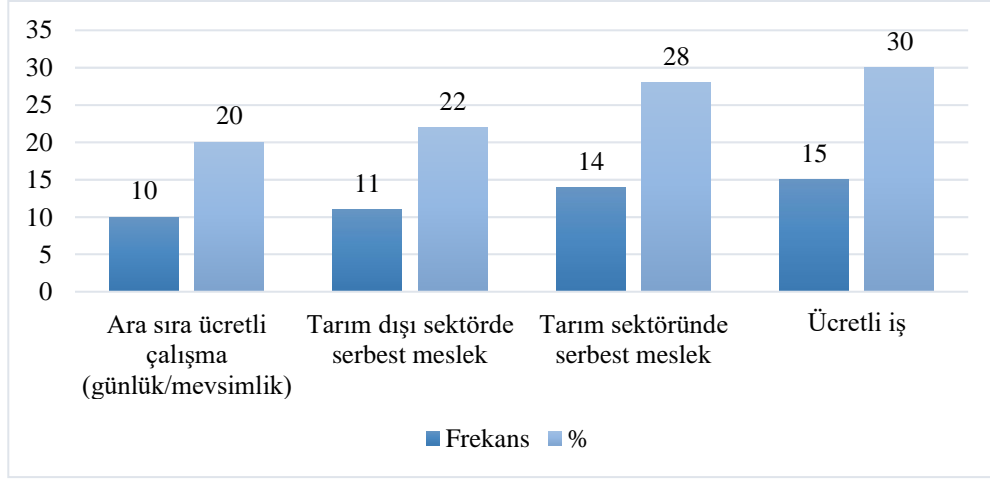
Anket katılımcılarının her biri eve dönmek için desteğe ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir (Şekil 18). Ne tür bir desteğe ihtiyaç duyulduğu sorulduğunda katılımcıların %10'u "Altyapı inşaatı", %8 "Artan aile fertlerimin sayısına göre ev veya daire temin etmek", %30 "Artan aile fertlerinin sayısına göre arazi veya hayvan payı verilmesi", %24 "Bana ve aile üyelerime iş sağlamak", %28'i ise "Ödenek karşılığı" cevabını vermiştir (Şekil 18).

Anketin ikinci bölümünün sonuçlandırılmasının ardından "İstihdam ve gelir" ile ilgili sorulara geçilmiştir.

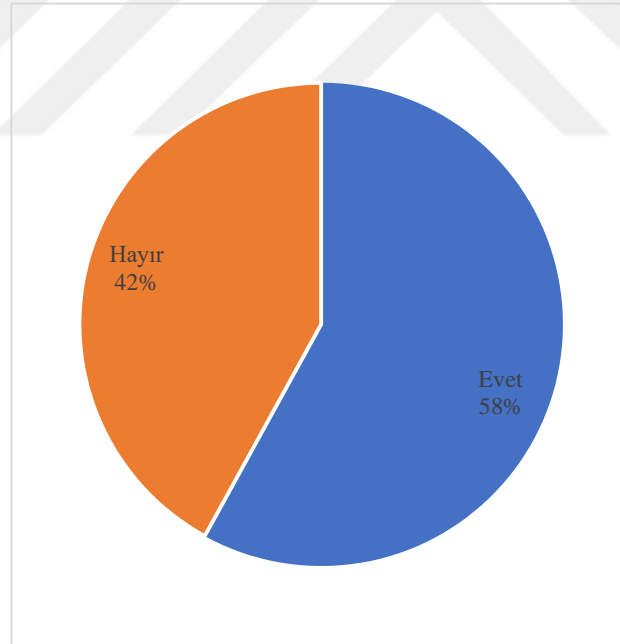
Şekil 19. Ülke içinde yerinden edilmemiş insanlarla aynı fırsatlara sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?

Şekil 19'da anket katılımcılarına "Ülke içinde yerinden edilmemiş insanlarla aynı fırsatlara sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?" sorusu sorulmuştur. Ankete katılanların %30'u "evet", %70'i "hayır" yanıtını vermiştir.

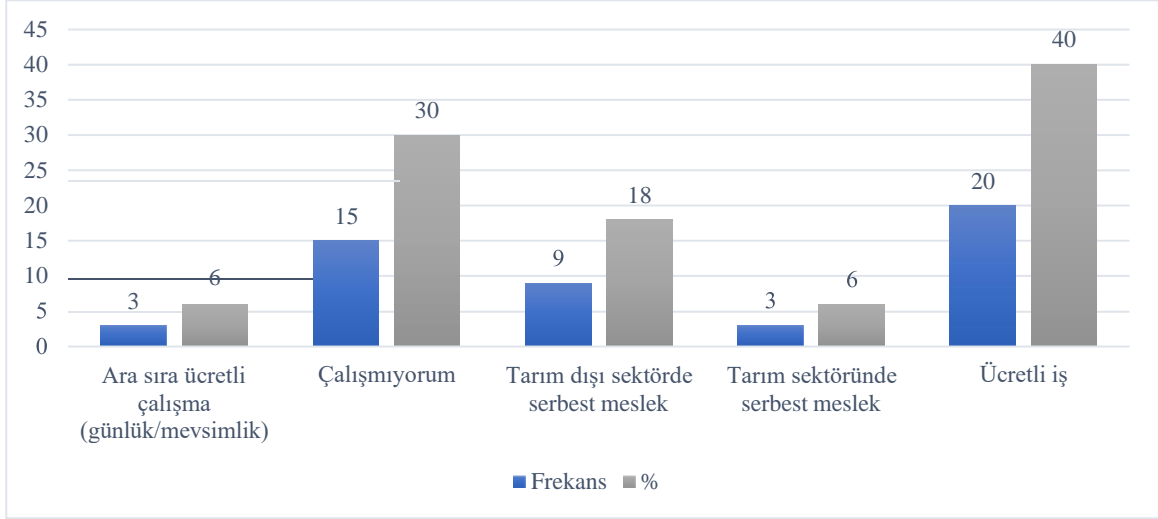
Şekil 20. Zorla yerinden edilmeden önce ne tür faaliyetlerde bulunuyordunuz?

“Zorla yerinden edilmeden önce ne tür faaliyetlerde bulunuyordunuz?” sorusuna ankete katılanların %20’si “Ara sıra ücretli çalışma (günlük/mevsimlik)”, %22’si “Tarım dışı sektörde serbest meslek”, %28’i “Tarım sektöründe serbest meslek”, %30’u “Ücretli iş” cevabını vermiştir (Şekil 20).

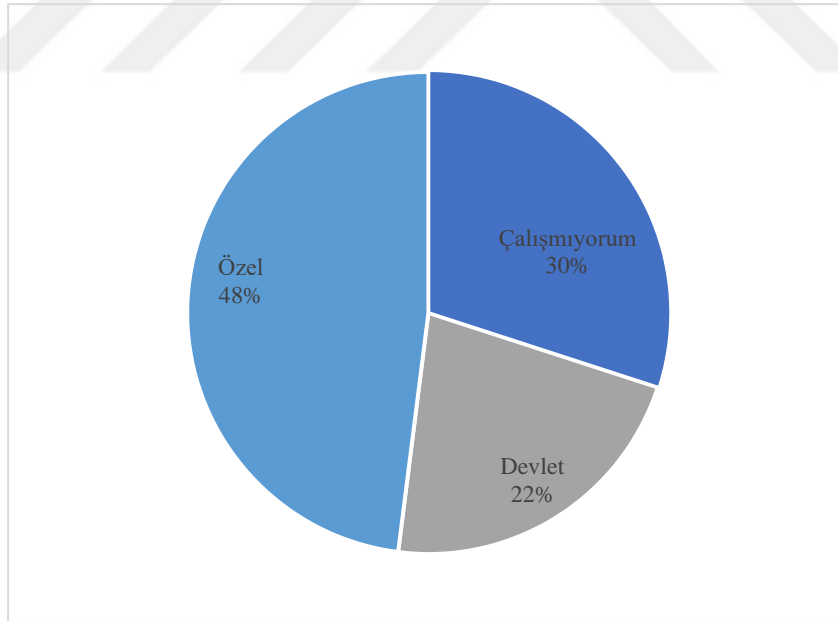
Şekil 21. Şu anda çalışıyor musunuz?

Şekil 21’de anket katılımcılarına “Şu anda çalışıyor musunuz?” sorusu sorulmuştur. Katılımcıların %58’i “evet”, %42’si “hayır” yanıtını vermiştir.

Şekil 22. Şu anki işiniz nedir?

Şekil 21, katılımcıların “Şu anki işiniz nedir?” sorusuna verdikleri yanıtları göstermektedir. Böylece “Ara sıra ücretli çalışma (günlük/mevsimlik)” ve “Tarım sektöründe serbest meslek” sorularına cevap verenlerin %6’sı, %30’u “Çalışmıyorum”, %18’i “Tarım dışı sektörde serbest meslek”, %40’ı “Ücretli iş” şeklinde yanıt vermiştir.

Şekil 23. Gelir getiren bir işte çalışıyorsanız, sektörünüz

Şekil 22’de anket katılımcılarına “Gelir getiren bir işte çalışıyorsanız, sektörünüz” soruldu. Katılımcıların %30’u “Çalışmıyorum”, %22’si “Devlet” ve %48’i “Özel” yanıtı vermiştir.

Tablo 5.

Yıl boyunca (son 12 ay), işgücü faaliyetinden (istihdam ve ekonomi) aylıkgeliriniz ne kadardı?
(kişinin kendi geliri)

	Frekans	%
100-800 AZN	1	2,0
4000-6000 AZN	20	40,0
2000-4000 AZN	11	22,0
6000-8000 AZN	8	16,0
8000-15000	1	2,0
Toplam	41	82,0
Çalışmıyorum	9	18,0

Tablo 5, ankete katılanların yıl içindeki aylık gelirlerini göstermektedir. Tablodan ankete katılanların %2'sinin aylık geliri 100-800 AZN ve 8000-15000 AZN aralığında, %40'ının 4000-6000 AZN aralığında, %22'sinin 2000-4000 AZN aralığında, %16'sı 6000-8000 AZN aralığındadır. Ankete katılanların %18'i çalışmadığını belirtmiştir.

Tablo 6.

Ailenizde son bir ayda çalışan kişi sayısı

	Frekans	%
1	28	56,0
2	10	20,0
3	2	4,0
Hiçkimse	10	20,0
Toplam	50	100,0

Tablo 6, anket katılımcılarına son bir ayda ailelerinde çalışan sayısı hakkında verilen bilgileri göstermektedir. Tabloya göre katılımcıların %56'sı son 1 ayda ailesinde 1 kişinin, %20'si 2 kişinin, %4'ü 3 kişinin çalıştığını, %20'si hiç kimsenin çalışmadığını bildirmiştir.

Tablo 7.

Ailenizin tüm çalışan üyelerinin yıl içindeki toplam kazancı (son 12 ay)

	Frekans	%
4000-6000 AZN	18	36,0
2000-4000 AZN	3	6,0
6000-8000 AZN	8	16,0
8000-15000	12	24,0
Toplam	41	82,0
Çalışmıyorum	9	18,0
Toplam	50	100,0

Tablo 7, katılımcılarının tüm çalışan aile üyelerinin toplam yıllık kazancı hakkında bilgileri göstermektedir. Tablodan, ankete katılanların %36'sının tüm çalışan aile üyelerinin yıllık toplam kazancının %36'sının 4000-6000 AZN aralığında, %6'sının 2000- 4000 AZN aralığında, %16'sının 6000-8000 AZN aralığında, %24 8000-15000 AZN aralığında olduğu görülmektedir. Ankete katılanların %18'i çalışmadığını belirtmiştir.

Tablo 8.

Yıl boyunca (son 12 ay) ailenizin tüm üyelerinin aldığı toplam yardım tutarı

	Frekans	%
100-800 AZN	5	10,0
4000-6000 AZN	2	4,0
2000-4000 AZN	30	60,0
800-2000 AZN	13	26,0
Toplam	50	100,0

Tablo 8, anket katılımcılarının tüm aile bireylerinin aldığı yardımlar hakkında verdiği bilgileri göstermektedir. Tablodan, ankete katılanların %10'unun tüm aile üyelerinin aldığı yardımın 100-800 AZN aralığında, %4'ünün 4000-6000 AZN aralığında, %60'ının 2000-4000 AZN aralığında, %26'sının 800-2000 AZN aralığında olduğu görülmektedir.

Tablo 9.

Yıl boyunca (son 12 ay) ailenizin tüm üyeleri tarafından alınan toplamhavale tutarı

	Frekans	%
200-800 AZN	50	100,0

Tablo 9'ya göre, ankete katılanların ailelerinin tüm üyeleri tarafından alınan havale tutarı 200-800 AZN aralığındadır.

Tablo 10.

Ailenizin tüm üyelerinin yıl içinde (son 12 ay) aldığı toplam emekli maaşı tutarı

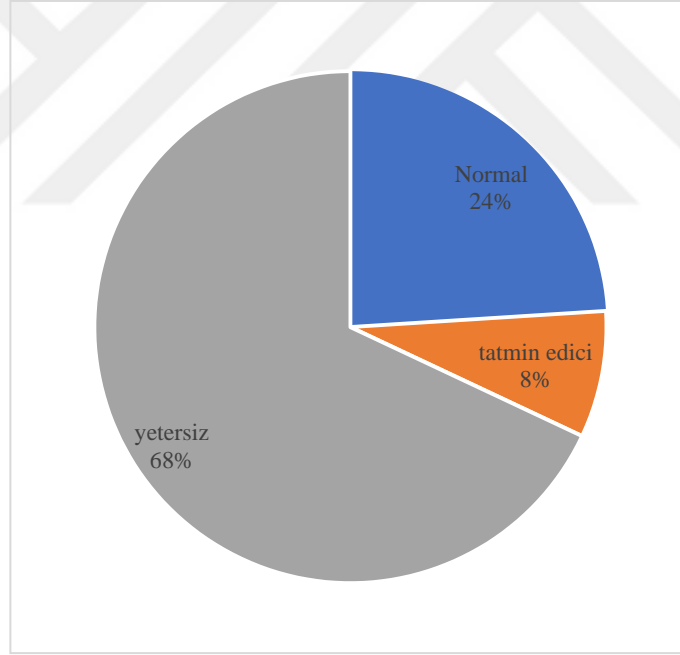
	Frekans	%
2880 AZN	2	4,0
5760 AZN	5	10,0
6480 AZN	1	2,0
7320 AZN	1	2,0
8064 AZN	1	2,0
8400 AZN	1	2,0
8880 AZN	1	2,0
9744 AZN	1	2,0
Emekli maaşı ailede alan yok	37	74,0
Toplam	50	100,0

Tablo 10'den ankete katılanların %74'ünün ailelerinde emekli maaşı almadığını belirttiği görülmektedir. Ayrıca katılımcıların %4'ü aile üyelerinin 2880 AZN, %10'u 5760 AZN ve %2'si 6000-10000 AZN aralığında emekli maaşı aldığını bildirmiştir.

Tablo 11.
Ailenizin tüm fertlerinin yıl içinde (son 12 ay) toplam diğer gelirleri

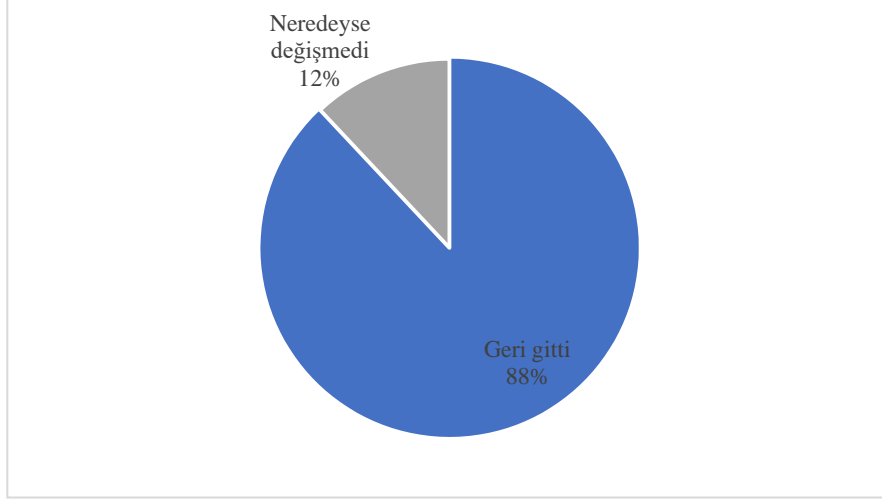
	Frekans	%
100-300 AZN	19	38,0
301-600 AZN	27	54,0
601-800 AZN	4	8,0
Toplam	50	100,0

Tablo 11, anket katılımcılarının yıl içindeki diğer gelirlerini göstermektedir. Tabloya göre, ankete katılanların %38'i 100-300 AZN aralığında, %54'ü 301-600 AZN aralığında ve %8'i 601-800 AZN aralığında diğer kaynaklardan gelir elde ettiğini belirtmiştir.

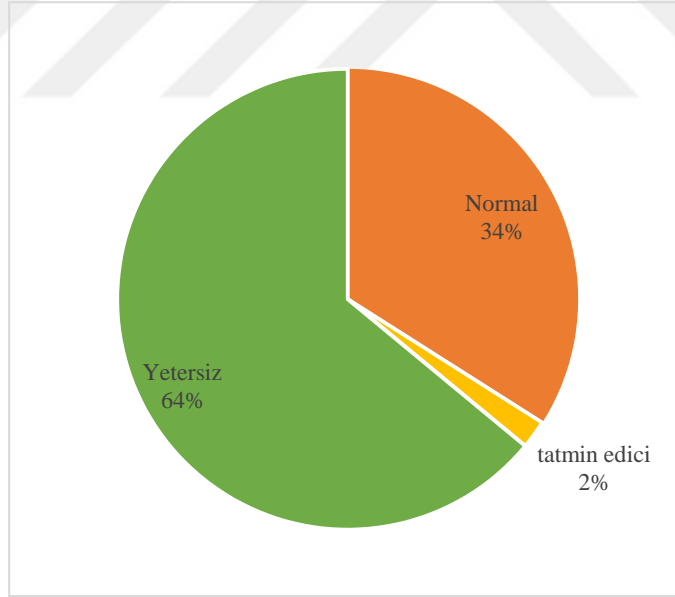
Şekil 24. Mevcut mali durumunuzu nasıl değerlendirirsiniz

Ankete katılanların %24'ü mali durumlarını normal, %8'i tatmin edici ve %68'i yetersiz olarak değerlendirmektedir (Şekil 23).

Şekil 25. Mali durumunuz (yaşam standardınız) yerinden edilmiş bir kişinin yaşamından öncesine göre nasıl değişti?

Ankete katılanların %88'i mali durumlarının yerinden edilmeden önceki yaşamlarına göre geri gittiğini, %12'si neredeyse değişmediğini belirtmiştir (Şekil 24).

Şekil 26. Mevcut sosyal yaşam koşullarınızı (toplumdaki konumunuz) nasıl değerlendirirsiniz?

Ankete katılanların %34'ü mevcut yaşam koşullarını normal, %2'si tatmin edici, %64'ü yetersiz olarak değerlendirmiştir (Şekil 25).

Anketin dördüncü bölümünde, anket katılımcılarına “İşgal dönemi ile ilgili unutamadığınız ve mutlaka kayda alınması gerektiğini düşündüğünüz bir veya birkaç anınız var mı?” sorulmuş ve benzer ve farklı cevaplar alınmıştır. Cevaplar aşağıdaki şekildedir:

“Aile mezarlığını son kez ziyaret edememek beni çok üzdü”

“Ailemi kurtarmak için saatlerce araba aradım ama sonunda zorlukla buldum”

“Ailemiz mahvoldu ermeniler yüzünden. Kendi topraklarımıza oğlumun kanını döküp şehit ettiler”

“Arkadaşlarımızla her gün her kesin toplanıp futbol maçlarını izlememiz ve oynamamızı hiç unutamam”

“Aynı köyde kaldığımız insanların şehit haberlerin duymak gerçekten çok zordu”

“Baba evini geride bırakmak çok acı verdi”

“Baba evini olduğu gibi bırakıp gitmek çok acı oldu”

“Baba evini ve topraklarımızı geride bırakıp başka bir şehre kaçmak inanılmaz acı verici”

“Baba yadigari arazilerimizi olduğu gibi bırakıp gelmeği unutamıyorum”

“Babam benim için bir ev yaptırmıştı, ben evlenip yeni bir eve taşınacaktım ama savaş başladı ve farklı şehre taşınmak zorunda kaldık”

“Çocukluğumu geçirdiğim baba evimi savaş zamanı geride bırakarak ayrılmak beni inanılmaz üzdü”

“Çocukluğumu geçirdiğim yerleri geride bırakarak bilmediğin bir şehre gitmek çok zordu”

“Çocukluk arkadaşlarımdan bazıları şehit oldu çok acı verici”

“Ermeni canilerini yüzenden oğlumu şehit verdim baba topraklarında”

“İşgal dönemine kadar arkadaşlarımla kurduğumuz birliktelik. Eski günleri çok özlüyorum”

“İşgal yıllarında psikolojik sorunlar yaşadım”

“İşgalden sonra başka bir şehre gitmek zorunda kaldık ve bir süre çadırda yaşamak hayatımın en acı tecrübesiydi”

“İşgalden sonra başka bir şehre taşınmak zorunda kaldık durumumuz iyi değildi ve birçok zorluk yaşadık”

“Komşumuz ermeniler tarafından şehit edildi. Hayatım boyunca unutmayacağım”

“Komşumuzun savaşta şehit olmasına çok üzüldüm ve kendime bir süre geledim”

- “Köyümüzün bombalanması insanların ölümü bana unutulmaz bir acı yaşattı”
- “Savaş sırasında bazı akrabalarım İran’a kaçmak zorunda kaldı”
- “Savaş sırasında bazı akrabalarım İran’a kaçtı ve onlarla irtibatımız tamamen kesildi”
- “Savaş sırasında küçük çocukların ölümü beni her şeyden çok üzdü”
- “Savaş zamanı annemin mezarını ziyaret ettim ve bir anda ne zaman gelebileceğimi bilemedim, bu beni çok üzdü”
- “Savaş zamanı arabam ağır hasar gördü ve arabamı arkamda bırakarak kaçmak zorunda kaldım”
- “Savaş zamanı ailemi alıp yabancı bir şehre taşınmak çok zordu”
- “Savaş zamanı başka bir şehre taşındık ve orada hastalandım ve bir şekilde iyileştim”
- “Savaş zamanı başka şehirde yaşayan akrabamızın evine taşınmak zorunda kaldık ve çok zor zamanlar geçirdik”
- “Savaş zamanı çocukların çığlıklarını duymak çok zordu”
- “Savaş zamanı köyümüzden ayrılmak zorunda kaldık ve başka bir şehre gittik. Bir süre bir yabancıнын evinde yaşadık. Çok zor bir dönemdi”
- “Savaş zamanı şehrimizi terk ederken arabada annem çok ağladı, bu beni çok üzdü”
- “Savaşın en kötü yanı insanların ölümüne tanık olmak hayatımda asla unutmayacağım bir olaydır”
- “Savaşın patlak vermesi çocukluk arkadaşlarımdan ayrılmama neden oldu”
- “Savaşta koyun çiftliğimiz yıkıldı bazı hayvanlarımız öldü bu olay beni çok etkiledi”
- “Savaşta insanların ölümüne şahit olmak çok zor inşallah çocuklarım savaşız barış içinde yaşarlar”

Cevaplara bakıldığında çoğu baba evlerini, savaşın ilerleyişini, savaş sırasında yaşadıkları psikolojik şokları, kaçmak zorunda kaldıkları için başlarına gelenleri ve aile üyelerinin mezarlarını ziyaret edemediklerini unutamamışlardır.

SONUÇ

80'lerin sonu ve 20. yüzyılın 90'larının başında Ermenistan, Azerbaycan'ın tarihi topraklarına açık toprak iddiasında bulundu ve ülkemize karşı askeri saldırı başlattı. O dönemde Ermenistan, Azerbaycan'da hakim olan şiddeti kullanarak toprakların %20'sini işgal etmiş ve Ermenistan'ın uyguladığı etnik temizlik politikası sonucunda 1 milyondan fazla Azeri yurtlarından göç etmiştir.

2019 yılından bu yana, Ermeni askeri-politik liderliğinin kışkırtıcı açıklamaları ve attığı adımlar müzakere sürecini kasıtlı olarak tamamen kesintiye uğrattı. Bununla Ermenistan, asıl amacının mevcut statükoyu güçlendirmek ve Azerbaycan topraklarını ilhak etmek olduğunu bir kez daha göstermiş oldu.

Ermenistan tarafından benimsenen saldırgan ve saldırgan ulusal güvenlik stratejisi ve askeri doktrin, işgal altındaki topraklarda yasadışı yerleşim politikasının yaygınlaştırılması, “yeni topraklar için yeni bir savaş” çağrısı, sivillerden oluşan “gönüllü birimler” oluşturma kararı, 12 Temmuz 2020 Ermeni-Azerbaycan devlet sınırının Tovuz yönüne sabote edilmesi aynı zamanda bir bütün olarak birliklerin temas hattındaki tansiyonu artırdı, birliklerini cephe hattına yakın bölgelerde yoğunlaştırdı. , toplanan çok miktarda silah ve mühimmat, Ermenistan'ın büyük çaplı bir saldırıya hazırlandığını gösterdi.

Azerbaycan'a yönelik askeri saldırganlığın sonuçlarının ortadan kaldırılması ve BM Güvenlik Konseyi'nin 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararlarının uygulanmasına yönelik yaklaşık 30 yıllık müzakere süreci, Ermenistan'ın yıkıcı konumu nedeniyle sonuç vermedi. Tüm varlıklarını kaybeden göçmenler hayata sıfırdan başlamak zorunda kaldı. Hem sosyal hem de ekonomik alanlar dahil olmak üzere birçok sorunla karşılaştılar ve yüzleşiyorlar. Barınma, beslenme ve ekonomik sorunlar, zorunlu göçmenlerin karşılaştığı en yaygın sorunlar arasında yer almaktadır.

Anket soruları dört ana gruba ayrılmıştır: birinci bölüm katılımcıların sosyo-demografik ve sosyo-ekonomik özelliklerinden, ikinci bölüm işgal altındaki topraklara geri dönmeye ilişkin görüşlerini belirlemeye yönelik sorulardan ve üçüncü bölüm istihdam ve gelirlerini belirlemeye yönelik sorulardan, dördüncü bölüme işgal dönemi ile ilgili unutamadıkları ve mutlaka kayda alınması gerektiğini düşündükleri bir veya birkaç anılarını öğrenmeye yönelik sorudan oluşmaktadır. Anket toplam 38 sorudan oluşmaktadır. Saha çalışmaları Ağustos 2022-Ocak 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Çalışma, sivil toplum kuruluşlarını, Karabağlı göçmenlerin çalıştıkları işyerlerini ve çoğunlukla

yaşadıkları bölgeleri sık sık ziyaret ederek birörneklem grubuna ulaşmaya çalışılmıştır. Bu kişiden kişiye değişmekle birlikte, her biranketin tamamlanması yaklaşık 15-20 dakika sürmüştür.

Azerbaycan ile Ermenistan arasında Eylül 2020'de başlayan ve Kasım 2020'de imzalanan ateşkes ile sona erdi. Anlaşmaya göre Dağlık Karabağ'ın büyük bir kısmı yeniden Azerbaycan Devletinin egemenliğine girmiştir. Zorunlu göçmenlerin tersine göçünü planlamış ve bölgenin yeniden kalkınması ve ekonominin canlanması için yeni yerleşimler ve ekonomik faaliyetler sağlamak amacıyla 04.01.2021 tarihinde “Karabağ Kalkınma Fonu Kararnamesi” yayınlamıştır. Bölgenin gelişmesi ve tarım alanlarının yeniden işlevlendirilmesi ile göç planlanabilmekte, göçmenler eski mülklerini geri kazanarak kendi topraklarında yaşamaya devam edebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akıncı, B., Nərgiz, Ə. & Gedik, E. (2015). Uyum Süreci Üzərinə Bir Qiymətləndirmə: Göç və Toplumsal Kabul. Göç Araştırmaları Dergisi, 1(2). 58-83.
- Arzumanlı, V. & Mustafa, N. (1998). Tarixin Qara səhifələri. Deportasiya. Soyqırım. Qaçqınlıq. Bakı: Qartal Nəşriyyat Azərbaycan Respublikası Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin Üzrə Dövlət Komitəsi. “Qanunvericilik” <http://www.refugees-idps-committee.gov.az/-/az/laws/3/13/index.html>.
- Ceferov, Ə. (2017, 26 Ocak). Məcburi köçkünlərin sosial korunması sistemigəliştirilir. Resmi Azərbaycan Qezeti. Erişim adsi: <http://www.azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=114569>
- Cəfərov, V. (2014, 17 Ocak). Məcburi köçkünlərə verilən imtiyazlar. Ekspres. Erişim ünvanı: <http://anl.az/down/meqale/express/2014/yanvar/347133.htm> Ermənistan Tərtapən Aparılan Təcavüzün Nəticələri. Erişim ünvanı: “<http://www.refugees-idps-committee.gov.az/az/pages/1.html>”.
- Hacıyev, E. (2017, 24 Ocak). Məcburi köçkünlərin social korunması daha da gücləndiriliyor. Resmi Azərbaycan Qezeti. Erişim ünvanı: <http://www.azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=114407>.
- Həsənov, Ə. (2005). Müasir Beynəlxalq Münasibətlər və Azərbaycanın Xarici Siyasəti. Dərslik. Bakı: “Azərbaycan” Nəşriyyatı.
- Həsənov, Ə. (2016). Azərbaycan respublika Milli İnkişaf və Təhlükəsizlik Siyasətinin əsasları. Bakı: “Zərdabi LTD.
- Həsənov, Ə. (2017). Azərbaycanlılara Qarşı Etnik Təmizləmə və Soyqırımı Siyasətinin Mərhələləri. Bakı: “Zərdabi LTD “
- İbadov, A. (2007). Azərbaycan Dis Siyasətində Dağlık Qarabağ Sorunu ve Ermeni Sorunu: Çözümlər, Önerilər (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosial Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- İbrahimova, G.İ. & Yaqubova, N. (2013). Miqrasiya Anlayışı əsas növləri və Sosial-Siyasi Təhlili. Tarix və Onun Problemləri. 3, 218-228.
- İçduygu, A. (2014). Bir Siyasət və Siyasa Alanı Olaraq Uluslararası Göç: Son Yüzyılda Dünya və Türkiyə. türkistən Beynəlxalq Göç Politikaları, 1923-2023. MiReKoç Layihəsi Raporları 1/2014, İstanbul: Koç Universiteti Göç Araştırmaları Mərkəzi, 26-76.
- İsmayılova, İ. (2009). Ermənilərin Soyqırım və Deportasiya Siyasəti. Erməni Xəyanəti: Terror, Soyqırım və Deportasiya Siyasəti. Bakı: "Avropa nəşriyyatı, 37-43.
- Kamal, R. (2017, 25 O təqk). Məcburi köçkünlər dövlət imtiyazlarını dahaaktiv istifadə fürsəti qazandılar. Resmi Azərbaycan Qezeti.
- Bimay, C. (2016). Suriye savaşı Nedeniyle Yaşanan Göçün İqtisadiyyat ve Sosyo Kültürel Etkileri: Batman Örneği. Batman Universiteti Yaşam Bilimleri Dergisi. 6(1), 84- 110.
- Öztürk, M. (2016). Türkiye'nin Mülteci Sorunu ve Suriye Krizinin Mülteci Sorununa Etkileri. *_____* ve *_____* Hayat. http://www.sekeris.org.tr/dergi/multimedia/dergi/46_turkiye'nin_multeci-_sorunu_ve_suriye_krizinin_multeci_sorununa_etkileri.pdf 217-238
- Özkan, G. (2013). Azərbaycan - Ermənistan İLİŞKİLERİ ve Karabağ"daki Ermeni İşqalı (1991 - 2002). Kafkasya'nın Yükselen Yıldızı İlham Əliyev Döneminde Azərbaycan (Red. Çağrı Erhan). Ankara: Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Özyılmaz, E.V. (2013). Geçmişten Günümüze Dağlık Qarabağ. Qazi Universiteti İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 15(2), 191-208.
- Rzayev, R. (2015). Azərbaycan İcma of the Dağlık Qarabağ Region: Deportasiya edilib icmanın üçün axtarış Sülh, Sadəcə buz və Qayıdış Ev Qafqaz Beynəlxalq. 5(1), 101-106.
- Sadıqlı, F. (2017, 12 Mart). Qaçqın və məcburi köçkünlərin social problemləri Birinci vitse-prezidentin də diqqət mərkəzindədir. Resmi Azərbaycan Qezeti. Erişim ünvanı: <http://www.azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=-117762>.

- Chesner, C., Rose, W.I., Deino, A.L., Drake, R., & Westgate, J.A. (1991). Eruptive history of Earth's largest Quaternary caldera (Toba, Indonesia) clarified. *Geology*, 19(3), 200-203.
- Fagan, B.M. (2005). *Atlas of Anthropology*. Pearson Education, Inc. United State of America.
- Fussell, E., Lowe, S.R. (2014). The impact of housing displacement on the mental health of low-income parents after Hurricane Katrina, *Social Science & Medicine* Volume 113, 137-144.
- Gökçe, O., Özden, Ş., Demir, A. (2008). Türkiye’de afetlerin Mekansal ve İstatistikel Dağılımı Afet Bilgileri Envanteri, T. C Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü, Afet Etüt ve Hasar Tespit Daire Başkanlığı, Ankara.
- Graumann, A., Houston, T., Lawrimore, J., Levinson, D., Lott, N., McCown, S., et al. (2005; güncellenme 2006). Hurricane Katrina a climatological perspective: Preliminary report. Edinilme: 8 Kasım 2007’de National Oceanic and Atmospheric Administration's National Climatic Data Center’den. <http://www.ncdc.noaa.gov/oa/reports/tech-report-200501z.pdf>. ETKİN BİR GÖÇ FAKTÖRÜ: AFETLER 51
- Hugo, G. (1996). Environmental Concerns and International Migration. *International Migration Review*, 30:1: 105-131.
- International Displacement Monitoring Center report (IDMC). (2015). Global Estimates 2015, <https://www.IDMC/Publications/global-estimates-2015-people-displaced-by-disasters>.
- International Displacement Monitoring Center report (IDMC). (2016). Internal Displacement 2016, <https://www.IDMC/Publications/global-estimates-2016-people-displaced-by-disasters>. (Erişim: 01.08.2016).
- İnalcık, H. (1997). A not on the population of Cyprus. *Başbakanlık Osmanlı Arşivleri*, İstanbul.
- Oliver-Smith, A. (2006). Disasters and forced migration in the 21st century. *Social Science Research Council Understanding Katrina: Perspectives from the Social Sciences* <http://understandingkatrina.ssrc.org>. (Erişim: 01.08.2016).

- Rampino, M.R., Self, S. (1993). Climate-volcanism feedback and the Toba eruption of~ 74,000 years ago. *Quaternary Research*, 40(3), 269-280.
- Südaş, İ. (2004). Effects of Marmara Earthquake of August 17, 1999 on Population and Settlement: Case of Gölcük (Kocaeli). *Aegean Geographical Journal*, 13, 73-91, Izmir-Turkey.
- Soares, P., Ermini, L., Thomson, N., Mormina, M., Rito, T., Röhl, A. & Richards M.B. (2009). Correcting for purifying selection: an improved human mitochondrial molecular clock. *The American Journal of Human Genetics*, 84(6), 740-759.
- Tuna, K., Parin, S., Tanhan, F. (2012). Van Depremi Sosyo-Ekonomik ve Psikolojik Durum Tespiti Raporu. Çocuk Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- Turney, C.S., & Brown, H. (2007). Catastrophic early Holocene sea level rise, human migration and the Neolithic transition in Europe. *Quaternary Science Reviews*, 26(17), 2036-2041.
- Varano, S.P., Schaferb, J.A., Cancinoc, J.M., Deckerd, S.H., Greenee, J.R. (2010). A tale of three cities: Crime and displacement after Hurricane Katrina, *Journal of Criminal Justice*, Volume 38 (1), 42-50.

EKLER

Ek 1. Geçmiş Karabag sorunu

Kaynak: https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fstringfixer.com%2Ftr%2FNagorno-Karabakh_conflict&psig=AOvVaw0OxK5B9jD-BRzLf7OLlwlI&ust=1655901175556000&source=images&cd=vfe&ved=0CA0QjhxqFwoTCOjR44vGvvgCFQAAAAAdAAAAABAc

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Etik Kurulu
Bilimsel Araştırma Etik Kurulu

Sayı : E-84026528-050.01.04-2200251605
Konu : Başvuru İncelenmesi

31.10.2022

Sayın FAMIL ATAKİŞİYEV

Yürütücülüğünüzü yapmış olduğunuz 2022-YÖNP-0693 nolu projeniz ile ilgili Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'nun almış olduğu 20.10.2022 tarih ve 17/89 sayılı kararı aşağıdadır.

Bilgilerinize rica ederim.

KARAR 89- Sorumlu yürütücülüğünü **Prof. Dr. Aydın BÜYÜKSARAÇ**'ın yaptığı ve proje araştırmacısı **Famil ATAKİŞİYEV** tarafından gerçekleştirilen “Sosyal Afetler Savaş ve Göç: Karabağ (Azerbaycan) Örneği” başlıklı araştırmanın, Bilimsel Araştırmalar Etik Kurul ilkelerine **uygun** olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.